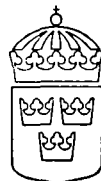

Regeringens proposition

1987/88: 73

om förbättringar inom rättshjälpssystemet

Prop.
1987/88: 73

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 3 december 1987.

På regeringens vägnar

Kjell-Olof Feldt

Anna-Greta Leijon

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås ett flertal ändringar i rättshjälpslagen. Förslagen grundar sig i allt väsentligt på rättshjälpskommitténs översyn av rättshjälpslagstiftningen.

De viktigaste förslagen är följande:

- Möjligheterna att få allmän rättshjälp utvidgas genom att inkomstgränsen höjs från 110 000 kr./år till nästan 170 000 kr./år.
- Rättshjälpsavgifterna, dvs. den avgift som den enskilde själv skall bidra med, sänks rejält och blir i allmänhet bara hälften så höga som i dag.
- Kostnaderna för juridiskt biträde i skadeståndsärenden skall i fortsättningen i stor utsträckning inte betalas av rättshjälpen utan förutsätts täckas av försäkringar av olika slag.
- Möjligheterna att få rättshjälp i angelägenheter som rör fastigheter eller byggnader begränsas ytterligare. Även här förutsätts behovet av rättskydd täckas av försäkringar.

Härutöver föreslås flera andra ändringar i bl. a. rättshjälpslagen av mindre genomgripande karaktär.

De föreslagna förändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1988.

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972:429)¹

dels att 5 b, 6, 8–13, 14 a, 15, 19–22, 24, 25, 27, 30–32, 34, 36, 41, 43, 44, 47, 49 och 49 a §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas två nya paragrafer, 31 a och 49 c §§, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*5 b §²

Med domstol förstås i denna lag allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt, marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten och arbetsdomstolen. Vad i lagen sägs om domstol skall även gälla arrendenämnd, hyresnämnd och statens va-nämnd.

Med domstol förstås i denna lag allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt och arbetsdomstolen. Vad i lagen sägs om domstol skall även gälla arrendenämnd och hyresnämnd.

6 §

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger etthundratiotusen kronor.

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett belopp som motsvarar sju gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde året innan rättshjälp begärs.

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, ökas beloppet enligt första stycket med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrar.

Bidrar den rättssökande till underhållet av make, tidigare make, sambo eller eget barn, ökas beloppet enligt första stycket för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrar med ett belopp som motsvarar hälften av det basbelopp som anges i första stycket. Med eget barn jämställs härvid annans barn som den rättssökande är underhållsskyldig mot enligt 7 kap. 5 § föräldrabalken.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild om-

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild om-

¹ Lagen omtryckt 1983: 487.

² Senaste lydelse 1986: 657.

ständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas *på det sätt* att skäligt belopp *tillägges* eller *från- drages*.

ständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas *genom* att skäligt belopp *läggs till* eller *dras från*.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

8 §³

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp.

2. utlänningar som varken är eller tidigare varit bosatta här, om det inte finns särskilda skäl för rättshjälp,

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, om *ej* skäl *föreligger* för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden *eller* omständigheterna i övrigt,

3. *den som är eller har varit* näringsidkare i angelägenhet som *har* uppkommit i hans näringsverksamhet, om *det inte finns* skäl för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden *och* omständigheterna i övrigt,

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration,

6. för upprättande av äktenskapsförord, testamente eller gåvohandling,

7. i angelägenhet rörande bodelning, om *det inte* med hänsyn till *boets beskaffenhet och makarnas eller sambornas personliga förhållanden finns särskilda skäl för* rättshjälp.

7. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt,

8. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt,

8. ägaren av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten,

9. ägaren *eller tidigare ägare* av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten,

³ Senaste lydelse 1987:806.

10. i angelägenhet rörande trafikskadeersättning enligt trafikskadelagen (1975:1410) eller rörande skadestånd som kan betalas från en föreliggande ansvarsförsäkring; dock får rättshjälp beviljas den skadelidande om angelägenheten är anhängig vid domstol eller rör enbart annan skada än personskada.

9. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

11. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i en viss främmande stat och den som, utan att vara medborgare i den staten, är bosatt där skall vara likställd med svensk medborgare i fråga om allmän rättshjälp.

9 §⁴

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövligt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen eller arbetsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän,

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för sådan blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper som avses i lagen (1958:642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap eller läkarundersökning enligt 21 kap. 11 § föräldrabalken,

5. ansökningsavgift enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna samt särskild avgift som skall betalas enligt förordningen (1981:1185) om utökningsavgifter,

6. vad som av allmänna medel utgått i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958:642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självantagit om,

7. bodelningsförrättare som har förordnats av domstol att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller att verkställa sådan

⁴ Senaste lydelse 1987: 749.

bodelning mellan sambor som förrättas av annan anledning än att den ena sambon har avlidit.

8. medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för sådan blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper som avses i lagen (1958:642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap.

9 a §⁵

Den som har beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från expeditionsavgifter enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna och för avgifter enligt expeditions-kungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelning I samt avdelning II under rubriken Utsökning m. m. Avgiftsfriheten gäller endast i den mån den begärda handlingen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller inte i fråga om handling som utfärdas endast på särskild begäran, om inte handlingen begärs innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft.

Den som har beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från expeditionsavgifter enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna och för avgifter enligt expeditions-kungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelning I samt avdelning II under rubriken Utsökning m. m. *Detsamma gäller i fråga om avgift för mantalsskrivningsbevis.*

Avgiftsfriheten gäller endast i den mån den begärda handlingen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller inte i fråga om handling som utfärdas endast på särskild begäran, om inte handlingen begärs innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft.

Den som beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som lett till verkställbart avgörande, ansvarar inte för grundavgift och försäljningsavgift enligt förordningen (1981:1185) om utsökningsavgifter. Detsamma gäller den som har beviljats allmän rättshjälp i ett mål om verkställighet.

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, arbetsdomstolen eller krigsrätt skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen eller arbetsdomstolen skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

10 §⁶

Skall den som beviljats allmän rättshjälp ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad eller annan lik-

Reglerna i rättegångsbalken och konkurslagen (1987:672) om skyldighet att ställa säkerhet för att få

⁵ Senaste lydelse 1987:450.

⁶ Senaste lydelse 1987:682.

ande åtgärd enligt rättegångsbal-
ken eller konkurslagen (1987:672),
får rättshjälpsnämnden utfärda an-
svarsförbindelse på statens vägnar.

till stånd kvarstad eller annan lik-
nande åtgärd gäller inte i fråga om
den som beviljats allmän rätts-
hjälp. I sådana fall svarar staten
för den skada som kan tillfogas
motparten genom åtgärden.

Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet
enligt 3 kap. 8 eller 9 § utsökningsbalken, om allmän rättshjälp beviljats i
verkställighetsärendet.

Föranleder ansvarsförbindelsen
utgift för staten, anses utgiften som
kostnad för rättshjälpen.

Föranleder statens ansvar enligt
denna paragraf utgift för staten,
anses utgiften som kostnad för
rättshjälpen.

11 §

Den rättssökande skall bidra till de kostnader för allmän rättshjälp som
avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift och tilläggsavgift
enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Regeringen eller, efter regering-
ens bemyndigande, domstolsverket
meddelar närmare föreskrifter för
beräkning av maximibelopp för
rättshjälpsavgift.

Regeringen eller den myndighet
som regeringen bestämmer fast-
ställer grundbelopp för rättshjälps-
avgiften och meddelar närmare fö-
reskrifter för beräkning av det be-
lopp var till rättshjälpsavgiften
högst kan uppgå (maximibeloppet).

12 §

Överstiger ej den rättssökandes
beräknade årsinkomst trettiofemtu-
sen kronor, utgör maximibeloppet
för rättshjälpsavgiften trehundra-
femtio kronor. Maximibeloppet får
sättas ned om det finns särskilda
skäl. Beloppet får dock inte under-
stiga etthundrasjuttiofem kronor,
om det inte är uppenbart att den
rättssökande saknar möjlighet att
betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som an-
ges i första stycket, utgör maximi-
beloppet för rättshjälpsavgiften den
avgift som utgår enligt första sty-
cket ökad med

fyra procent av den del av in-
komsten som överstiger trettiofem-
tusen men ej sextiotusen kronor,

sex procent av den del av in-
komsten som överstiger sextiotu-
sen men ej sjuttiofemtusen kronor,

tio procent av den del av inkoms-
ten som överstiger sjuttiofemtusen
men ej nittiotusen kronor.

Överstiger ej den rättssökandes
beräknade årsinkomst ett belopp
som motsvarar två gånger det bas-
belopp som anges i 6 § första sty-
cket, utgör maximibeloppet för rätts-
hjälpsavgiften grundbeloppet.
Maximibeloppet får sättas ned om
det finns särskilda skäl.

Är inkomsten högre än som an-
ges i första stycket, utgör maximi-
beloppet för rättshjälpsavgiften
grundbeloppet ökat med

två procent av den del av in-
komsten som överstiger två men ej
tre gånger basbeloppet,

fyra procent av den del av in-
komsten som överstiger tre men ej
fyra gånger basbeloppet,

sex procent av den del av in-
komsten som överstiger fyra men ej
fem gånger basbeloppet,

femton procent av den del av inkomsten som överstiger nittiotusen men ej etthundrafemtusen kronor.

tjugo procent av den del av inkomsten som överstiger etthundrafemtusen kronor.

Vid tillämpning av andra stycket iakttas att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor.

åtta procent av den del av inkomsten som överstiger fem men ej sex gånger basbeloppet.

tolv procent av den del av inkomsten som överstiger sex gånger basbeloppet.

Vid tillämpning av andra stycket iakttas att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor *och maximibeloppet för rättshjälpsavgiften till närmast lägre tiotal kronor.*

13 §

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena höjas med niotusen kronor för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar.

Bidrar den rättssökande till underhållet av make, tidigare make, sambo eller eget barn, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar höjas med ett belopp som motsvarar hälften av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Med eget barn jämställs härvid annans barn som den rättssökande är underhållsskyldig mot enligt 7 kap. 5 § föräldrabalken.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller frändrages.

14 a §

Om den ersättning som skall tillerkännas biträde för arbete enligt 22 § överstiger tretusen kronor, skall den rättssökande utöver rättshjälpsavgiften betala en tilläggsavgift om tio procent av den del av ersättningen som överstiger tretusen kronor, dock högst ett belopp som uppgår till fem gånger maximibeloppet. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

Om den ersättning som skall tillerkännas biträde för arbete enligt 22 § överstiger ett belopp som motsvarar en femtedel av det basbelopp som anges i 6 § första stycket eller rättshjälpsavgiften, om denna är högre än det beloppet, skall den rättssökande utöver rättshjälpsavgiften betala en tilläggsavgift om tio procent av den överskjutande delen av ersättningen, dock högst ett belopp som motsvarar det dubbla maximibeloppet. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

15 §

I samband med att allmän rättshjälp beviljas, fastställs det för sökanden gällande maximibeloppet och det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rättshjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes, *eller om oriktiga uppgifter legat till grund för beslutet.*

Fråga om jämkning upptages endast om särskild anledning därtill framkommit.

När maximibeloppet jämkas, skall även det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå jämkas i motsvarande mån.

19 §⁷

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådsakande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om *eljest* synnerliga skäl föreligger.

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet *eller, i fall som avses i 16 §, före beslutet om rättshjälp*, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådsakande art och ansökningen har gjorts *eller beslutet om rättshjälp har fattats* utan väsentligt dröjsmål eller om *det annars finns* synnerliga skäl för det.

Vad som har sagts nu om ersättning till biträde gäller även i fråga om ersättning till bodelningsförrättare.

I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.

⁷ Senaste lydelse 1987: 806.

20 §⁸

Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 §, blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandes begäran, om *denne ej själv eller genom någon som i tjänställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörligen tillvarata sin rätt.*

I sådan angelägenhet där tingsrätt skall bestå av en lagfaren domare enligt 1 kap. 3 a § rättegångsbalken får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning, som inte avser klander, får biträde inte förordnas.

När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

21 §

Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå *eller annan som är lämplig för uppdraget.* Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om *ej* hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Biträde får entledigas om skäl föreligger *där- till.*

Byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd får lämnas om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger.

Biträde får sätta advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution). I övrigt får substitution äga rum bara efter särskilt tillstånd.

Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 §, blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandes begäran, om *han inte kan ta till vara sin rätt själv och inte heller är berättigad att få behörligt bistånd av någon annan.*

Till biträde förordnas advokat *eller* biträdande jurist på advokatbyrå. *Om det finns skäl för det, får någon annan lämplig person förordnas till biträde.* Har sökanden själv föreslagit någon som får förordnas, skall denne förordnas, om *inte* hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Biträde får entledigas om *det finns skäl för det.*

Byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd får lämnas om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger. *Om ett biträde tidigare har entledigats på begäran av den rättssökande, får nytt biträde förordnas endast om förutsättningar för biträdesbyte förelåg.*

Ett biträde får sätta advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution), om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. I övrigt får substitution äga rum bara efter särskilt tillstånd.

⁸ Senaste lydelse 1987: 749.

Är den rättsliga angelägenheten anhängig vid domstol, ankommer det på domstolen att besluta om förordnande och entledigande samt om särskilt tillstånd till byte och substitution. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden i dessa frågor.

22 §⁹

Biträde, bodelningsförrättare och medlare har rätt till skälig ersättning för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligt arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättningen.

Vid biträdesbyte enligt 21 § andra stycket gäller i fråga om det nya biträdets rätt till ersättning för arbete som har utförts före beslutet om bytet vad som sägs i 19 § första stycket.

Har biträde, bodelningsförrättare eller medlare genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid ersättningens bestämmande. Om biträde missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller besluta om substitution eller det eljest föreligger särskilda skäl, får ersättningen jämkas.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid domstol av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till bodelningsförrättare fastställs av rättshjälpsnämnden. Ersättning till medlare fastställs av domstolen.

Ersättning till biträde skall fastställas i samband med att den rättsliga angelägenheten avgörs genom dom eller beslut eller avslutas på något annat sätt. Ersättning till bodelningsförrättare eller medlare skall fastställas när uppdraget har slutförts.

Har ett biträde underlåtit att i tid begära ersättning vid den domstol som haft att besluta om den och har biträdet därigenom förlorat rätten att få ersättning fastställd av domstolen, får rättshjälpsnämnden fastställa ersättningen under förutsättning att biträdet inte kände till att angelägenheten varit anhängig vid domstolen eller att underlåtenheten beror på något annat ursäktligt misstag. Ersättningen skall då alltid stanna på staten.

⁹ Senaste lydelse 1987: 806.

24 §¹⁰

I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, *marknadsdomstolen* eller arbetsdomstolen med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.

I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen eller arbetsdomstolen med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande. *Utöver vad som följer av rättegångsbalken utgår ersättning också för sådan sakkunnig som avses i 40 kap. 19 § rättegångsbalken med belopp som sammanlagt högst motsvarar en tiondel av det basbelopp som anges i 6 § första stycket.*

25 §¹¹

I angelägenhet, som *ej handlägges* vid allmän domstol, bostadsdomstolen, *marknadsdomstolen* eller arbetsdomstolen, beslutar rätts hjälpsnämnden om utredning. Utan hinder härav får biträde besluta om utredning av mindre omfattning. Samma befogenhet tillkommer bodelningsförrättare.

I angelägenhet som *inte handläggs* vid allmän domstol, bostadsdomstolen eller arbetsdomstolen beslutar rättshjälpsnämnden om utredning. Utan hinder härav får biträde besluta om utredning av mindre omfattning. Samma befogenhet tillkommer bodelningsförrättare.

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. Ingår utredningen i mål eller ärende som har anhängiggjorts vid domstol fastställs ersättningen av domstolen. I annat fall bestämmes ersättningen av rättshjälpsnämnden.

27 §

Finns biträde enligt denna lag, betalas rättshjälpsavgiften till *biträdet* intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns *inte något* biträde, skall rätts hjälpsavgiften betalas till staten. Rättshjälpsavgiften får tas ut så snart maximibeloppet har fastställts. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljades, skall den avgift som kan föranledas av höjningen betalas till staten.

Finns biträde *eller bodelningsförrättare* enligt denna lag, betalas rättshjälpsavgiften till *denne* intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns *varken* biträde *eller bodelningsförrättare*, skall rättshjälpsavgiften betalas till staten. Rättshjälpsavgiften får tas ut så snart maximibeloppet har fastställts. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljades, skall den avgift som kan föranledas av höjningen betalas till staten.

Tilläggsavgiften betalas till biträdet när ersättningen till biträdet har fastställts. Biträdet får ta ut förskott på tilläggsavgiften med skäligt belopp. Om det belopp vartill tilläggsavgiften högst får uppgå höjs i samband med

¹⁰ Senaste lydelse 1986: 657.

¹¹ Senaste lydelse 1987: 806.

att ersättning till biträdet fastställs, skall det belopp som kan föränledas av höjningen och som hänför sig till den ersättningen eller till en tidigare fastställd biträdersersättning betalas till staten.

30 §

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge till *biträdet*. Understiger ersättningen vad som skall avräknas, svarar *biträdet*, om kostnader utöver *biträdesersättningen* uppkommit för rättshjälpen, mot staten för mellanskillnaden.

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde *eller bodelningsförrättare*.

Från ersättning till biträde *eller bodelningsförrättare* enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge till *denne*. Understiger ersättningen vad som skall avräknas, svarar biträdet *eller bodelningsförrättaren*, om kostnader utöver *dennes ersättning* uppkommit för rättshjälpen, mot staten för mellanskillnaden.

Fastställs rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften till lägre belopp än det som den rättssökande inbetalat, får återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning anta att högre belopp kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

31 §¹²

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen enligt vad som sägs i 33 §.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan makar efter gemensam ansökan och den ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga den andra maken att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för den andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall inte åläggas, om beloppet understiger en viss av regeringen fastställd gräns. Ersättningsskyldighet skall heller inte åläggas om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Har bodelningsförrättare förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för bodelningsförrättaren och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet om

Har bodelningsförrättare förordnats och har ena maken *eller sambon* åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för bodelningsförrättaren och för utredning som denne har föranstaltat om. Be-

¹² Senaste lydelse 1987: 806.

ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

Om den rättssökandes rätts-hjälpsavgift och tilläggsavgift tillsammans med den ersättning som maken har ålagts att betala enligt andra och tredje styckena överstiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

slutet om ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

Om den rättssökandes rätts-hjälpsavgift och tilläggsavgift tillsammans med den ersättning som maken har ålagts att betala enligt andra och tredje styckena *eller som medpart har ålagts att betala enligt 31 a §* överstiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

31 a §

Har i mål eller ärende vid domstol en kostnad som är gemensam för flera medparter ersatts som rättshjälpskostnad, skall var och en av de medparter som inte har rättshjälp åläggas att till staten betala den del av kostnaden som kan anses belöpa på honom. Fördelningen skall göras efter huvudtalet, om omständigheterna inte föranleder något annat.

Vid tillämpning av första stycket skall avdrag göras för den del av kostnaden som en motpart eller någon annan har ålagts att betala med stöd av 31 §.

32 §¹³

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp *avgöres*, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 31 §.

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp *avgörs*, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 31 eller 31 a §.

När en borgenär har beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som rör försättande i konkurs, skall beslut om ersättningsskyldighet meddelas senast i samband med att utdelningen i konkursen fastställs.

¹³ Senaste lydelse 1987: 682.

34 §

Allmän rättshjälp skall upphöra om

1. rättshjälpsavgift eller tilläggsavgift ej erläggs enligt 27 §,
2. den rättssökande lämnat oriktig uppgift och rättshjälp ej skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats.

3. den rättssökande uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för låg rättshjälpsavgift.

4. den rättssökande ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller

5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att den rättssökande ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

Om allmän rättshjälp har beviljats trots att det föreligger ett sådant fall som avses i 8 § 7, får det beslutas att rättshjälpen skall upphöra.

Första stycket 3 och 4 och andra stycket gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Första stycket 2 gäller ej, om oriktigheten endast bestått i att den rättssökande underlåtit att lämna en uppgift som han varken visste eller hade skälig anledning att anta var av betydelse för bedömningen av hans ansökan. Första stycket 3 och 4 och andra stycket gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt första stycket, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av staten, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt andra stycket, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av staten. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall bäras av den som haft rättshjälp, om det föreligger särskilda skäl.

Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Sådant beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.

36 §

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger femtiotusen kronor.

Annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än som avses i 35 § beviljas tilltalad, om hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett belopp som motsvarar tre gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket.

Vid prövning enligt första stycket äger 6 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Är det uppenbart att sökanden själv kan svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälpen, får dock rättshjälp ej beviljas.

41 §¹⁴

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i mål eller ärende

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8, 9 eller 10 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

2. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialistsjukhus enligt 35 § lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda,

3. angående beredande av vård enligt lagen (1980: 621) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller omedelbart omhändertagande enligt 6 § samma lag eller angående upphörande av sådan vård enligt 5 § samma lag eller hos förvaltningsdomstol vid överklagande enligt 20 § första stycket 1 samma lag,

4. hos förvaltningsdomstol angående beredande av vård enligt lagen (1981: 1243) om vård av missbrukare i vissa fall, angående omedelbart omhändertagande enligt 8 § eller vid överklagande av beslut om förlängning enligt 16 § samma lag,

5. angående utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (1980: 376) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om utvisning enligt angivna lagrum,

6. angående avvisning enligt utlänningslagen, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk eller utlänningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *en vecka*,

6. angående avvisning enligt utlänningslagen, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk eller utlänningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *tre dagar*,

7. angående verkställighet enligt utlänningslagen, om anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk med stöd av 85 eller 86 § samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 87 § samma lag eller om utlänningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *en vecka*,

7. angående verkställighet enligt utlänningslagen, om anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk med stöd av 85 eller 86 § samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 87 § samma lag eller om utlänningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *tre dagar*,

8. angående föreskrifter som meddelats enligt 13 §, 48 § eller 74 § andra stycket utlänningslagen,

9. angående hemsändande av utlännning med stöd av 104 § första stycket utlänningslagen,

10. angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,

11. angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge

¹⁴ Senaste lydelse 1986: 238.

angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom.

12. angående utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,

13. angående kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,

14. hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångs-åtgärder i spaningssyfte i vissa fall,

15. hos allmän förvaltningsdomstol angående intagning på sjukhus enligt 7, 14 eller 15 § smittskyddslagen (1968: 231) eller angående utskrivning från sjukhus enligt samma lag.

43 §

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas efter ansökan eller då annars anledning föreligger. Ansökan får göras av den som kan beviljas rättshjälp och i mål eller ärende som anges i 41 § 1 även av annan som får föra talan i målet eller ärendet.

Rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Dock ankommer prövningen i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 3 på länsrätten, i ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14 på rättshjälpsnämnden, i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 12 på länsrätten samt i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 5–9 eller 14 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer.

Rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Dock ankommer prövningen i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 3 på länsrätten, i ärende som avses i 41 § 5–9, 13 eller 14 på rättshjälpsnämnden, i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 12 på länsrätten samt i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 5–9 eller 14 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer.

Har myndigheten skilt målet eller ärendet från sig, äger under tiden till dess talan fullföljts eller tiden för fullföljd utgått andra stycket motsvarande tillämpning.

Rättshjälp utgår även när talan fullföljs eller meddelat beslut underställs annan myndighets prövning eller saken överlämnas till annan myndighets avgörande.

Ansökan om rättshjälp genom offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Gäller ansökan ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.

Ansökan om rättshjälp genom offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Gäller ansökan ärende som avses i 41 § 5–9, 13 eller 14, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.

Myndighet som inte själv får bevilja rättshjälp skall till behörig myndighet med eget yttrande överlämna ingiven ansökan med därvid fogade handlingar eller anmäla behovet av offentligt biträde.

44 §

Har den som beviljats rättshjälp enligt 41 § till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Har både den unge och vårdnadshavaren beviljats rättshjälp i mål eller ärende som avses i 41 § 3, förordnas gemensamt biträde, om det ej finns motstridiga intressen mellan dem.

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § första stycket sista meningen, andra och tredje styckena, 22 § första och andra styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.

I fråga om beslut som meddelas med stöd av andra stycket äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Ersättning till offentligt biträde utgår av allmänna medel.

47 §

Rådgivning sker mot en avgift av *ättiofem kronor* för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som har satts ned utgår ersättning av allmänna medel till den som har meddelat rådgivningen.

Rådgivning sker mot en avgift *som* för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter *motsvarar en fjärdedel av grundbeloppet för rättshjälpsavgiften*. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som har satts ned utgår ersättning av allmänna medel till den som har meddelat rådgivningen.

Den som har meddelat rådgivningen har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för de kostnader för tolk och för översättning som uppdraget har krävt. Ersättningen fastställs av rättshjälpsnämnd.

Beviljas allmän rättshjälp efter rådgivning, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.

49 §

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

Mot beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket *föres talan* hos besvärsnämnden *genom besvär*. *Mot* beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får *talan dock ej föras*.

Beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket *överklagas* hos besvärsnämnden. *Beslut av utskrivningsnämnd överklagas dock hos psykiatriska nämnden*.

Beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får *inte överklagas*.

Talan får ej föras mot besvärsnämndens beslut enligt denna lag.

Talan får ej föras mot besvärsnämndens *eller psykiatriska nämndens* beslut enligt denna lag.

49 a §

Talan mot beslut i fråga om rättshjälp får föras, förutom av enskild part, av domstolsverket. Räknas besvärstid från den dag då part fått del av beslutet, får domstolsverket likväl ej väcka besvärstalan senare än två månader från dagen för beslutet. Domstolsverket får föra talan även till förmån för enskild part.

Talan mot beslut i fråga om rättshjälp får föras även av annan myndighet som regeringen bestämmer. Därvid skall vad i första stycket sågs om domstolsverkets talerätt tillämpas.

Undanröjes beslut om rättshjälp, skall den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av staten.

Undanröjs annat beslut om rättshjälp *än sådant som avser offentligt biträde*, skall den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av staten.

49 c §

Ett biträde som överklagat ett beslut om ersättning får i den högre instansen åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk endast om det finns särskilda skäl för det.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1988. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i de fall där rättshjälp har sökts före ikraftträdandet.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 1987/88: 73

Härigenom föreskrivs att i rättegångsbalken skall införas en ny paragraf, 21 kap. 10 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

10 a §

En offentlig försvarare som överklagat ett beslut om ersättning får i den högre instansen åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk endast om det finns särskilda skäl för det.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1988.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 3 december 1987

Närvarande: statsrådet Feldt, ordförande, och statsråden Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, S. Andersson, Bodström, Göransson, Gradin, R. Carlsson, Johansson, Hulterström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén

Föredragande: statsrådet Leijon

Proposition om förbättringar inom rättshjälpsystemet

1 Inledning

De regler som vår rättsordning innehåller och de rättsskipande och rättsvårdande organ som samhället ställer till förfogande uppfyller högt ställda krav när det gäller att tillgodose den enskildes behov av rättslig trygghet. För att säkerställa behovet av rättsskydd krävs emellertid också att den enskilde inte av ekonomiska skäl tvingas avstå från att göra sin rätt gällande eller få sin sak prövad. De flesta har inte råd att med egna medel bära de ofta stora kostnader som kan vara förenade med rättegångar eller andra rättsliga förfaranden. För att tillgodose de enskildas behov av ekonomiskt bistånd i rättsliga angelägenheter tillkom rättshjälpslagen (1972:429, RHL), som trädde i kraft den 1 juli 1973 (prop. 1972:4, JuU 12, rskr. 205).

Rättshjälpsreformen var ett led i arbetet att skapa ökad jämlikhet mellan medborgarna. Två grundläggande krav ställdes upp för samhällets rättshjälps. Det ena var att rättshjälps skulle utgå i varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälps föreligger, vare sig det gällde ett ärende som behandlades av domstol eller av förvaltningsmyndighet eller fråga var om rådfrågning eller biträde i övrigt. Det andra kravet var att rättshjälps skulle ges i sådan utsträckning att ingen av ekonomiska skäl skulle vara förhindrad att ta till vara sina rättsliga intressen; dock skulle den rättssökande i allmänhet efter förmåga bidra till kostnaderna.

Rättshjälps lämnas i fyra skilda former, nämligen som allmän rättshjälps, rättshjälps åt misstänkt i brottmål, rättshjälps genom offentligt biträde samt rådgivning.

Allmän rättshjälps lämnas i princip i varje rättslig angelägenhet där det föreligger behov av sådant bistånd, om inte rättshjälps skall utgå i någon annan form. Huvudregeln har dock vissa begränsningar. En viktig begränsning är att allmän rättshjälps inte får lämnas om den rättssökande har en beräknad årsinkomst som överstiger 110 000 kr. Den allmänna rättshjälps innebär att staten betalar den rättssökandes egna kostnader i ärendet, varibland främst märks kostnaden för juridiskt biträde. Den rättssökande är dock skyldig att efter förmåga själv bidra till kostnaderna

genom att betala en med hänsyn till sin ekonomi avpassad rättshjälpsavgift och, när biträdesarvodet överstiger visst belopp, en tilläggsavgift.

Rättshjälp åt misstänkt i brottmål utgår dels som rätt till offentlig försvarare och dels som annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål. I fråga om rätt till offentlig försvarare gäller bestämmelserna i 21 kap. rättegångsbalken (RB). En misstänkts eller tilltalads ekonomi saknar betydelse för frågan om rätt till offentlig försvarare. Däremot kan annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål komma i fråga bara för tilltalade som hör till de ekonomiskt sämre ställda grupperna. Denna form av rättshjälp ersätter den tilltalades kostnader för egen bevisning och för inställelse. Någon rättshjälpsavgift utgår inte vid rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Däremot kan en tilltalad som fälls till ansvar förpliktas att betala tillbaka kostnaderna för offentlig försvarare, bevisning och annan rättshjälp. Återbetalningsskyldigheten får dock inte överstiga vad den dömda skulle ha fått betala som rättshjälpsavgift om han hade haft allmän rättshjälp.

Rättshjälp genom offentligt biträde lämnas i vissa särskilt angivna typer av mål och ärenden som rör den personliga rörelsefriheten eller den kroppsliga integriteten. I huvudsak rör det sig om mål och ärenden på de psykiatriska och sociala vårdlagstiftningarnas samt utlänningslagstiftningens områden. Den enskildes ekonomi saknar betydelse för frågan om rätt till offentligt biträde. Ersättningen till det offentliga biträdet, liksom kostnaden för viss utredning, betalas av staten. Någon återbetalningsskyldighet förekommer normalt sett inte.

Rättshjälp lämnas slutligen också i form av *rådgivning*. Denna rättshjälpsform omfattar rådgivning och därmed jämförlig åtgärd i nästan alla slags rättsliga angelägenheter under högst en timme. Rådgivning är öppen för alla oavsett inkomst och sker mot en i lagen bestämd rådgivningsavgift (för närvarande 85 kr. för varje påbörjad tidsperiod om 15 minuter). Avgiften är avsedd att täcka kostnaderna för rådgivningen men den kan sättas ned eller efterges. Om det sker, ersätts mellanskillnaden av staten.

Kompletterande bestämmelser rörande rättshjälp finns i rättshjälpsförfordningen (1979:938. RHF).

RHL har under de 14 år som den varit i kraft ändrats vid flera tillfällen. En genomgripande reform, som byggde på rättshjälpsutredningens betänkande (SOU 1977:49) Översyn av rättshjälpsystemet, genomfördes år 1980 (prop. 1978/79:90, JuU 30, rskr. 268, SFS 1979:240). Domstolar och vissa andra myndigheter fick då vidgade befogenheter att besluta i rättshjälpsfrågor och de vid lagens tillkomst inrättade rättshjälpsnämnderna minskade i antal från sex till fyra.

Under första hälften av 1980-talet har härefter vidtagits en serie lagändringar som har det gemensamt att de har syftat till att minska statens kostnader för rättshjälp.

Rättshjälps- och rådgivningsavgifterna höjdes den 1 april 1981 (prop. 1980/81:20, JuU 17, rskr. 65, SFS 1981:5). Ytterligare höjningar genomfördes den 1 januari 1982 (prop. 1981/82:28, JuU 19, rskr. 105, SFS 1981:1287). Samtidigt slopades möjligheterna till rättshjälp för bl. a. upprättande av äktenskapsförord och testamente. Möjligheterna att få allmän rättshjälp innan ett annat likartat mål (s. k. pilotfall) har avgjorts begränsa-

des senare samma år (prop. 1981/82:28, JuU 52, rskr. 320, SFS 1982:299).

Prop. 1987/88:73

Den senaste mer ingripande förändringen innebar bl. a. att fastighetstvisiter undantogs från rättshjälpens område och att biträde inte längre får förordnas i angelägenheter som rör bodelning (prop. 1982/83:61, JuU 19, rskr. 172, SFS 1983:153). En tilläggsavgift infördes, vars storlek beräknas med utgångspunkt i biträdets arvode.

Genom ändringar i 21 kap. RB (prop. 1983/84:23, JuU 7, rskr. 50, SFS 1983:920) begränsades slutligen rätten till offentlig försvarare åt misstänkt eller tilltalad i brottmål fr. o. m. den 1 januari 1984. I samband med 1981 års ändringar i RHL uttalades att det mot bakgrund av den ekonomiska utvecklingen framstod som nödvändigt med en grundlig översyn av lagstiftningen. En kommitté, rättshjälpskommittén (Ju 1982:01), tillsattes i slutet av samma år.

Rättshjälpskommittén (Dåvarande ledamöter: Lagmannen Jan Johnsson, ordförande, riksdagsledamöterna Arne Andersson i Gamleby, Gunhild Bolander, Allan Ekström och Karl-Gustaf Mathsson, lagmannen Josef Styrud samt riksdagsledamoten Ulla-Britt Åbark) har – förutom det delbetänkande (Ds Ju 1983:2) som ledde till begränsningarna av rätten till offentlig försvarare – även avlämnat dels ett huvudbetänkande (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen och dels ett delbetänkande (SOU 1985:4) Rättshjälp. Offentliga biträden, organisationsfrågor m. m. Dessa båda betänkanden benämns i det följande huvudbetänkandet resp. organisationsbetänkandet.

Kommittén, som sett över RHL i dess helhet, lägger i huvudbetänkandet fram förslag till en ny lag om rättshjälp. Kommittén föreslår också flera sakliga ändringar. Dessa ändringsförslag betingas huvudsakligen av målsättningen att minska belastningen på rättshjälpsanslaget. De principiellt sett viktigaste förslagen innebär att vissa ytterligare angelägenheter undantas från rättshjälpens område. Häribland märks främst vissa angelägenheter rörande skadestånd och angelägenheter som gäller motordrivet fordon, båt och husvagn. Kommittén föreslår emellertid också att inkomstgränsen för rätten till allmän rättshjälp slopas och att den totala egenavgiften vid allmän rättshjälp sänks något.

I organisationsbetänkandet föreslår kommittén bl. a. vissa förändringar av rättshjälpens organisation. Antalet rättshjälpsnämnder bör enligt kommittén minskas till en och besvärsnämnden för rättshjälpen avskaffas.

Sammanfattningar av de båda betänkandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1 och 2*.

Betänkandena har remissbehandlats. Förteckningar över dem som har yttrat sig över betänkandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3 och 4*. Sammanställningar över yttrandena har upprättats och finns tillgängliga hos justitiedepartementet i lagstiftningsärendena (dnr 2351–84 och 606–85). I det följande benämns dessa båda sammanställningar remissammanställning I resp. remissammanställning II.

Regeringen har den 19 februari 1987 (*bilaga 5*) uppdragit åt domstolsverket att på olika sätt förbereda en övergång till ADB-teknik vid hanteringen av rättshjälpsärenden. Det är en fråga som rättshjälpskommittén behandlade i sitt delbetänkande (Ds Ju 1983:9) ADB-hanteringen av rättshjälps-

ärenden (ADB-betänkandet). Betänkandet har remissbehandlats.

Enligt regeringsuppdraget skall kommitténs förslag i ADB-betänkandet i allt väsentligt läggas till grund för verkets arbete. Domstolsverket skall vidare lägga fram förslag om hur rättshjälpens administration bör organiseras i framtiden och överväga förändringar av domstolars och andra myndigheters befogenheter att besluta i frågor om rättshjälp.

Rättshjälpskommittén har, som jag nyss nämnde, i organisationsbetänkandet lagt fram vissa förslag till organisatoriska förändringar på rättshjälpens område. Till den del förslagen berörs av det uppdrag som regeringen har gett domstolsverket tar jag inte upp dem nu. Vissa organisationsfrågor kommer jag dock att behandla (avsnitt 2.13).

Ett viktigt led i rättshjälpsreformen var tillkomsten av de *allmänna advokatbyråerna*. Staten hade huvudsakligen tre motiv för att inrätta egna advokatbyråer. De allmänna advokatbyråerna skulle möta den ökade efterfrågan på kvalificerad juristhjälp som antogs bli följden av rättshjälpsreformen. Vidare skulle den enskilde ha möjlighet att fritt välja mellan att anlita en privatpraktiserande eller en offentligt anställd jurist. Slutligen skulle staten få kostnadsinsyn i advokatverksamheten genom att direkt engagera sig i den. En annan princip som slogs fast var att verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna skulle bedrivas i konkurrens på lika villkor med de enskilda advokatbyråerna och de allmänna byråernas debitering alltså ge full täckning för kostnaderna. Det förutsattes vidare att biträdesersättningarna i rättshjälpssystemet i stor utsträckning skulle kunna bestämmas enligt taxor, som utformades med ledning av kostnaderna vid de allmänna advokatbyråerna.

Det finns nu 32 allmänna advokatbyråer. Två av dem har filialkontor på annan ort.

Åtskilliga av de allmänna advokatbyråerna har haft problem med att få verksamheten lönsam. Detta har gällt såväl under uppbyggnadsskedet under 1970-talet som under 1980-talet. Regeringen har den 25 juni 1987 uppdragit åt riksrevisionsverket att utvärdera verksamheten vid de allmänna advokatbyråerna. Utvärderingen skall avse rättshjälpstaxornas utformning, de allmänna advokatbyråernas betydelse för taxesättningen och vissa andra frågor som gäller sambandet mellan de allmänna advokatbyråerna och rättshjälpssystemet. Uppdraget skall vara slutfört senast den 1 mars 1988.

Jag vill här slutligen nämna att ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) i en skrivelse till regeringen den 5 mars 1987 hemställt om åtgärder för förbättrad rättshjälp i vissa hänseenden för utlänningar. Jag kommer att behandla vissa delar av DO:s skrivelse i detta lagstiftningsärende (avsnitt 2.2.4).

Regeringen beslöt den 25 juni 1987 att inhämta lagrådets yttrande över förslag till ändringar i rättshjälpslagen och rättegångsbalken. Förslagen hade upprättats inom justitiedepartementet på grundval av rättshjälpskommitténs betänkanden och remissyttrandena. Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 6*.

Lagrådets yttrande, som avgavs den 1 oktober 1987, bör fogas till protokollet som *bilaga 7*. I samband med att jag behandlar de olika sakfrå-

gorna och de enskilda paragraferna i mitt förslag kommer jag in på lagrådets synpunkter. Jag kan emellertid redan nu säga att jag i allt väsentligt godtar lagrådets förslag till ändringar i de remitterade förslagen. Lagrådets granskning har också lett till vissa redaktionella ändringar i lagtexten.

Sammanfattningsvis tar jag i detta ärende upp främst frågor som rör den allmänna rättshjälpen. Mina ändringsförslag berör bl.a. den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde, frågan om vilka personer som skall komma i fråga för allmän rättshjälp samt egenavgifterna. Jag tar också upp vissa enskilda frågor som berör rättshjälp åt misstänkt i brottmål, rättshjälp genom offentligt biträde och rådgivning.

2 Allmän motivering

2.1 Utgångspunkter

RHL trädde i kraft den 1 juli 1973. Som jag inledningsvis berörde ställdes i motiven till RHL upp två viktiga krav på samhällets rättshjälp. Det ena är att rättshjälp skall utgå i varje rättslig angelägenhet där behov av rättshjälp föreligger vare sig det gäller ett ärende som behandlas av domstol eller av förvaltningsmyndighet eller det är fråga om rådfrågning eller biträde i övrigt. Det andra kravet är att rättshjälp skall ges i sådan utsträckning att ingen av ekonomiska skäl är förhindrad att ta till vara sina rättsliga intressen; dock skall den rättssökande i allmänhet efter förmåga bidra till kostnaderna för rättshjälpen.

Rättshjälpsreformen har i likhet med många andra sociala reformer visat sig bli dyrare än man från början förutsåg. För budgetåret 1973/74 var kostnaderna för rättshjälpen drygt 62 milj. kr. medan kostnaderna för budgetåret 1986/87 uppgick till totalt drygt 270 milj. kr. En analys av kostnadsutvecklingen och dess orsaker har gjorts i riksrevisionsverkets rapport Varför blev det dyrare? Kostnadsutvecklingen för statliga reformer (dnr 1983:334).

Statens utgifter för de olika typerna av rättshjälp framgår av följande tabell.

Budgetår	Allmän rättshjälp	Offentliga försvarare	Offentligt biträde	Rådgivning
	(tkr)			
1975/76	79 202	38 934	1 024	1 008
1976/77	90 523	42 579	2 152	1 269
1977/78	102 905	49 817	3 697	1 564
1978/79	113 887	53 645	7 318	1 723
1979/80	137 052	58 824	7 921	1 914
1980/81	145 261	72 033	9 421	2 380
1981/82	148 365	83 318	13 621	1 663
1982/83	146 035	92 429	15 726	817
1983/84	147 313	96 544	16 015	748
1984/85	140 368	97 232	22 290	648
1985/86	137 823	108 442	30 022	692
1986/87	137 597	125 221	35 117	757

De ändringar i RHL som har gjorts under 1980-talet har så gott som genomgående syftat till att uppnå besparingar på rättshjälpsanslaget. Ändringarna har huvudsakligen berört den allmänna rättshjälpen och de har, som tabellen utvisar, lett till icke obetydliga kostnadsminskningar. Genom avgiftshöjningarna har också kostnaderna för rådgivningsinstitutet minskat. De ändrade reglerna om offentlig försvarare ledde åtminstone för en tid till att kostnadsutvecklingen dämpades. Däremot har rättshjälp genom offentligt biträde knappast berörts alls av åtstramningarna. Tvärtom har kostnaderna för rättshjälp genom offentligt biträde nästan fyrdubblats under 1980-talet som en följd av det ökande antalet asylsökande och på grund av ny social lagstiftning.

Rättshjälpskommittén har haft som huvuduppgift att göra en total översyn av RHL och att föreslå åtgärder som kan bidra till ytterligare besparingar. Kommittén har på ett förtjänstfullt sätt undersökt olika möjligheter att uppnå detta mål. I sitt arbete har kommittén främst inriktat sig på den allmänna rättshjälpen, eftersom denna rättshjälpsform hittills varit den mest kostnadskrävande.

Rättshjälpskommittén har enligt sina direktiv haft att utgå från att den ursprungliga målsättningen med den allmänna rättshjälpen skall bibehållas. Den enskilde skall alltså även i fortsättningen ha möjlighet att oberoende av sin ekonomiska situation ta sina rättsliga intressen till vara på alla områden. Mot denna bakgrund är det enligt kommittén endast med en kombination av olika åtgärder som det går att uppnå några mer betydande besparingar. Kommittén har som sin huvudlinje valt att fortsätta på den väg som beträddes år 1983 då fastighetstvisterna undantogs från rättshjälpen. Om ytterligare ett antal ärendekategorier förs över från den allmänna rättshjälpen till det privata rättsskydd som erbjuds av försäkringsbolagen, kan enligt kommittén betydande besparingar på rättshjälpsanslaget uppnås utan att de enskildas rättstrygghet påverkas i en oacceptabel omfattning. Genom dessa och andra åtgärder räknar kommittén med att det går att uppnå besparingar på sammanlagt ungefär 45 milj. kr/år.

Kommitténs principiella ställningstaganden i fråga om tänkbara besparingsåtgärder har godtagits eller lämnats utan erinran av nästan alla remissinstanser. Jag kommer i det följande att mer ingående redovisa de olika förslagen och mina egna ställningstaganden. Jag vill emellertid redan nu slå fast att jag i princip delar kommitténs uppfattning om tänkbara besparingsåtgärder.

Jag vill emellertid samtidigt slå fast att det enligt min mening inte är möjligt att nu ytterligare skära ner kostnaderna för den allmänna rättshjälpen utan att den grundläggande målsättningen med denna rättshjälpsform sätts i fara. Den allmänna rättshjälpen har varit utsatt för utomordentligt hårdföra besparingsåtgärder och den har härigenom urholkats på ett olyckligt sätt. Som jag inledningsvis antydde var ju rättshjälpsreformen en jämlikhetsreform, som syftade till att förverkliga principen om allas likhet inför lagen, och den allmänna rättshjälpen var en hörnsten i reformen.

Även om det i och för sig vore önskvärt är det inte för närvarande möjligt att återställa rättshjälpens värde som social förmån till den nivå den hade på 1970-talet. Men det är hög tid att ta åtminstone några steg i den

riktningen. Dessa steg kan för närvarande endast göras i form av omfördelningar inom en given kostnadsram. Jag har därför, när jag har utformat mina förslag, utgått från att *den allmänna rättshjälpen totalt sett skall få kosta i stort sett lika mycket som i dag.*

De besparingar som jag förordar bör enligt min mening i första hand användas för att ge fler människor än nu möjlighet att få allmän rättshjälp. Detta kan ske genom en höjning av inkomstgränsen för rätt till allmän rättshjälp och genom en sänkning av de rättssökandes egenavgifter. Jag är medveten om att en sänkning av avgifterna på sätt och vis kan sägas strida mot en av kommitténs huvudtankar, nämligen att förstärka de rättssökandes kostnadsmedvetande. Avgifterna har emellertid enligt min mening nu nått en sådan nivå att de i många fall kan vara ett verkligt hinder för de rättssökande att ta sin rätt till vara. Jag kommer att utveckla detta och därmed sammanhängande frågor längre fram.

Däremot vill jag redan nu ta upp frågan om en *ny rättshjälpslag*. Kommittén har i sitt arbete sett över RHL inte bara i sak utan också från språkliga och systematiska utgångspunkter. Kommitténs arbete i detta avseende har resulterat i ett förslag till ny lag om rättshjälp.

Kommitténs lagförslag har fått ett blandat mottagande av remissinstanserna. Många menar att lagförslaget är väl ägnat att läggas till grund för lagstiftning medan andra anser att förslaget har grundläggande brister i olika avseenden. Det är emellertid en allmän uppfattning att lagförslaget – i större eller mindre utsträckning – behöver arbetas om. Det nu sagda tar främst sikte på det kapitel i den föreslagna lagen om rättshjälp som behandlar den allmänna rättshjälpen.

För egen del håller jag med kommittén och många remissinstanser om att RHL bl. a. på grund av alla ändringar har kommit att bli alltmer svårtillgänglig. Kommitténs lagförslag utgör utan tvekan en förbättring, men det torde ändå behöva överarbetas i inte obetydlig utsträckning.

De ändringsförslag som jag kommer att lägga fram innebär inte några principiella förändringar i rättshjälpssystemet. Den ursprungliga målsättningen med rättshjälpen behålls i stort sett oförändrad. Inte heller föreslår jag i detta sammanhang några organisatoriska nyheter utan mina ändringsförslag vilar på samma kompetensfördelning som gäller enligt RHL.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till att RHL numera är inarbetad och välkänd, åtminstone för dem som ofta kommer i kontakt med lagen, anser jag övervägande skäl tala för att ett förslag till en helt ny lag för närvarande inte bör läggas fram. Jag har därför utformat mina förslag som ändringar i RHL.

Lagrådet har beklagat att det inte har ansetts möjligt att nu ta ett större grepp i syfte att göra rättshjälpssystemet lättare att handskas med. Lagrådet har emellertid sagt sig ha förståelse för att man behåller den nuvarande lagens ram.

Mitt ställningstagande i frågan om en ny lag om rättshjälp innebär att flera av kommitténs förslag till förbättringar och förtydliganden av författningstexten inte kan tas upp i detta lagstiftningsärende. Detsamma gäller vissa ändringsförslag som är svåra att passa in i RHL och dess nuvarande systematik. Jag räknar emellertid med att både kommittéförslagen och

2.2 Den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde

2.2.1 Rättshjälp i angelägenheter som rör skadestånd

Mitt förslag: Rättshjälp får som regel inte beviljas i angelägenheter som rör en skadelidandes rätt till ersättning för trafikskada eller till ersättning för annan skada som kan betalas från en föreliggande ansvarsförsäkring. Den skadelidande får dock alltid beviljas rättshjälp, om angelägenheten gäller enbart annan skada än personskada eller om talan i saken har väckts vid domstol.

Kommitténs förslag överensstämmer i huvudsak med mitt förslag. En skillnad är dock att rättshjälp enligt kommitténs förslag i vissa fall inte heller får beviljas när skadevållaren inte har men borde ha haft en ansvarsförsäkring (huvudbetänkandet s. 81–82).

Remissinstanserna har i allmänhet lämnat kommittéförslaget utan erinran (remissammanställning I s. 29–83).

Skälen för mitt förslag: *Ansvarsförsäkring* är ett skydd mot sådana ekonomiska förluster som kan uppstå på grund av skadeståndsskyldighet. I vissa fall är försäkringen knuten till ett visst objekt, exempelvis en fastighet, men i en hemförsäkring gäller ansvaret skadeståndsskyldighet i allmänhet. När det finns en ansvarsförsäkring riktar sig en skadeståndstalan formellt mot skadevållaren/försäkringstagaren, men i själva verket är det skadevållarens försäkringsbolag som förutsätts betala ett eventuellt skadestånd. Förhandlingarna förs på svarandesidan närmast i försäkringsbolagets intresse. Det ekonomiska stödet från rättshjälpen kommer sålunda i själva verket inte de enskilda utan försäkringsbolagen till godo. Även om det vid RHL:s tillkomst uttryckligen (prop. 1972:4 s. 240) förutsattes att rättshjälpen skulle vara primär i förhållande till eventuella försäkringar kan det hävdas att den nuvarande ordningen på detta område strider mot tanken att rättshjälpen i första hand skall tillgodose den enskildes behov av ekonomiskt bistånd i rättsliga angelägenheter.

När det gäller skada som kan ersättas genom *trafikförsäkring* enligt trafikskadelagen (1975:1410) riktas skadeståndsanspråken mot försäkringsgivaren, eftersom skadeersättningen utgår direkt från trafikförsäkringen för fordonet. Den skadelidande kan i och för sig välja att i stället kräva skadestånd enligt skadeståndslagen, varvid talan riktas mot skadevållaren personligen. Sådan talan torde emellertid i praktiken vara sällsynt.

Före RHL:s tillkomst betalade skadevållarens försäkringsbolag vid personskada normalt även den skadelidandes kostnader för juridiskt bistånd under skaderegleringen. Från försäkringsbranschens sida ansågs det nämligen värdefullt att den skadelidandes intressen togs till vara av en kompetent person. Detta underlättade för försäkringsbolaget att utan särskilt

prövningsförfarande komma fram till det skadeståndsbelopp som den skadelidande var berättigad till. Efter RHL:s ikraftträdande har den skadelidande vid skaderegleringen i stället uppmanats att söka allmän rättshjälp. Om rättshjälp beviljas, betalar försäkringsbolaget den rättssökandes rätts-hjälpsavgift och eventuell tilläggsavgift, medan staten får stå för över-skjutande kostnader. Om allmän rättshjälp inte beviljas, står försäkrings-bolaget i allmänhet för alla kostnader för juridiskt bistånd under skadereg-leringen. Blir det fråga om en domstolsprocess, betalar försäkringsbolagen däremot i allmänhet inte självmant den skadelidandes kostnader för rätte-gången.

Företrädare för försäkringsbranschen har under beredningen av detta lagstiftningsärende förklarat att försäkringsgivarna inte motsätter sig att på nytt svara för kostnaderna för parternas juridiska bistånd vid skaderegle-ringen i de fall skadeersättningen skall utgå av en ansvarsförsäkring.

Om man undantar de skadeståndsfrågor där ansvarsförsäkring föreligger från området för den allmänna rättshjälpen, skulle det enligt rättshjälps-kommitténs beräkningar medföra en årlig besparing på rättshjälpsanslaget på 20 milj. kr. Det är enligt min mening uppenbart att denna möjlighet bör tas till vara. De rättssökandes behov av hjälp måste anses tillgodosett genom försäkringsbolagens åtagande när det gäller juridiskt biträde. Jag förordar därför att RHL ändras i principiell överensstämmelse med vad kommittén har föreslagit.

Det bör således enligt min mening i 8 § RHL tas upp ett nytt undantag från den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde av innebörd att rätts-hjälp normalt sett inte får beviljas i angelägenheter rörande skadestånd. Jag har dock en delvis annan syn än kommittén på hur en sådan regel närmare bör utformas.

Kommittén har delat in de olika ansvarsförsäkringarna i tre olika grup-per: trafikförsäkring enligt trafikskadelagen, försäkring knuten till inneha-vet av en fastighet eller en båt samt annan ansvarsförsäkring. Vid utform-ningen av sitt förslag har kommittén, såvitt gäller skadevållarens möjlighe-ter att få rättshjälp när skadan kan ersättas genom en försäkring knuten till innehavet av en fastighet eller en båt, förutsatt att rättshjälp inte heller skall få beviljas om denne inte har men borde ha skyddat sig med en försäkring.

Som jag nyss nämnde är skälet för att undanta skadeståndsfallen från området för allmän rättshjälp i första hand att det allmänna inte skall behöva betala kostnaderna för sådant rättsligt bistånd som slutligen kom-mer försäkringsbolagen till godo. Redan på grund av detta bör enligt min mening undantaget begränsas till de fall där en trafikförsäkring eller an-svarsförsäkring faktiskt föreligger. Detta bör gälla oavsett vilken typ av försäkring som är aktuell. Mitt ställningstagande gör det också möjligt att förenkla regleringen.

I vissa situationer bör emellertid rättshjälp få beviljas även om skadeer-sättningen kan betalas av en förefintlig trafikförsäkring eller ansvarsför-säkring. Försäkringsbolagens åtaganden i fråga om den skadelidandes kostnader för juridiskt biträde vid skaderegleringen brukar begränsas till personskador. Vid andra skador – sakskador eller rena förmögenhetsska-

dom – får den skadelidande själv eller den allmänna rättshjälpen stå för dessa kostnader. Det bör därför inte uppställas något hinder mot att allmän rättshjälp beviljas den skadelidande vid annan skada än personskada.

Lagrådet har i anslutning till förslaget förklarat att det skulle underlätta den praktiska gränsdragningen mellan den allmänna rättshjälpen och försäkringsbolagens åtagande om försäkringsbolagen betalar kostnaderna även vid annan skada än personskada.

Jag har förståelse för lagrådets synpunkter. Under ärendets fortsatta beredning har jag emellertid från försäkringsbolagen erfarit att lagrådets förslag skulle föra för långt. Man har emellertid förklarat att de ifrågavarande skaderegleringskostnaderna i dag utgår ur skadevållarens ansvarsförsäkring också i de fall där såväl personskada som annan skada har uppstått och att detta inte vållar några problem.

Enligt min uppfattning skulle en ordning där kostnaderna för det juridiska biståndet även i de s. k. blandade fallen fullt ut betalas av försäkringsbolagen underlätta den praktiska gränsdragningen mellan den allmänna rättshjälpen och försäkringsbolagens åtagande och i allt väsentligt tillgodose lagrådets önskemål. Jag förordar därför att allmän rättshjälp skall kunna komma i fråga för den skadelidande om angelägenheten *enbart* rör annan skada än personskada.

Även den situationen att den skadelidande och försäkringsgivaren inte kan komma överens om skadeståndsskyldigheten eller om skadeersättningens storlek påkallar uppmärksamhet. Om tvist fortfarande föreligger sedan frågan prövats i någon av de särskilda nämnder som är knutna till försäkringsbranschen, återstår det för den skadelidande att väcka talan vid domstol. När ett skadeståndsärende har gått så långt brukar försäkringsbolagen – som jag tidigare nämnde – i allmänhet upphöra att ta ansvar för den skadelidandes kostnader för förfarandet. Om saken är anhängig vid domstol, bör den skadelidande därför ha möjlighet till allmän rättshjälp. För att undvika tillämpningssvårigheter förordar jag att hindret för att bevilja den skadelidande allmän rättshjälp faller bort när talan väcks vid domstol. Om försäkringsbolaget i något fall skulle vägra att betala kostnaderna trots att talan ännu inte väckts vid domstol, kan den skadelidande komma i åtnjutande av juridiskt bistånd genom att väcka talan vid domstol och där ansöka om rättshjälp.

Mitt förslag utgår som sagt från att försäkringsbolagen på nytt tar på sig ansvaret för parternas kostnader för rättsligt biträde i de skadeståndsfall som förs bort från RHL:s tillämpningsområde. I praktiken blir det därmed försäkringsbolagen som kommer att närmare bestämma om utformningen och omfattningen av det rättsliga biståndet. Det är därför angeläget att försäkringsbolagen inte ändrar villkor och praxis på ett sådant sätt att befogade rättsskyddsintressen inte kan tillgodoses.

De juridiska biträden som får anlitas enligt RHL skall för närvarande vara advokater, biträdande jurister vid advokatbyrå eller andra lämpliga personer. När nu nästan alla skadeståndsärenden förs bort från rättshjälpen såvitt gäller den utomprocessuella fasen är det angeläget att kompetensnivån inte försämrats, särskilt som det i händelse av rättegång är lämpligt att den som har biträtt under det utomprocessuella skedet också

kan anlitas som rättshjälpsbiträde. Mot denna bakgrund torde det enligt min mening inte möta något hinder om försäkringsbolagen uppställer vissa kompetenskrav på de personer som skall lämna biståndet i fråga. I själva verket skulle en sådan åtgärd stå i principiell överensstämmelse med mitt förslag att begränsa utrymmet för andra än advokater och biträdande jurister på advokatbyråer att komma i fråga för uppdrag som biträde enligt RHL (jfr avsnitt 2.6.2 och 2.11.4). Det är också naturligt att försäkringsbolagen – liksom staten – försöker på olika sätt kontrollera kostnadsutvecklingen för det juridiska biståndet.

Vid mina överväganden i denna del har det varit av betydelse för mitt ställningstagande att försäkringsverksamheten är reglerad i lag och står under tillsyn av försäkringsinspektionen. Jag utgår från att försäkringsinspektionen och domstolsverket följer hur den nya ordningen faller ut i praktiken.

Enligt vad jag har inhämtat behöver den nu föreslagna ändringen medföra endast blygsamma höjningar av försäkringspremierna.

2.2.2 Rättshjälp i angelägenheter som rör fastigheter, byggnader, motordrivna fordon, husvagnar eller båtar

Mitt förslag: Det s. k. fastighetsundantaget utvidgas på så sätt att rättshjälp inte heller får beviljas en tidigare ägare av en fastighet eller byggnad. I övrigt behålls nuvarande ordning.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att allmän rättshjälp i allmänhet inte får beviljas i angelägenheter som rör fastigheter, byggnader, motordrivna fordon, husvagnar eller båtar, om det har funnits en möjlighet att teckna en rättsskyddsförsäkring som omfattar en sådan angelägenhet. Om den rättssökande skulle sakna sådan försäkring, får rättshjälp beviljas endast om synnerliga skäl föreligger (huvudbetänkandet s. 77–81).

Remissinstanserna: Kommittéförslaget har fått ett blandat mottagande. Många instanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Vissa instanser – däribland besvärsnämnden för rättshjälpen och konsumentverket – avstyrker. Kritikerna hävdar bl. a. att det föreslagna undantaget är så vittomfattande att rättshjälpens värde som social förmån urholkas betänkligt (remissammanställning I s. 29–83).

Skälen för mitt förslag: Med *rättsskyddsförsäkring* brukar avses en försäkring som ersätter försäkringstagarens kostnader för det rättsliga förfarande i tvister som han är inblandad i. Villkoren för rättsskyddsförsäkringar är i dag i stort sett lika hos alla försäkringsbolag. Rättsskyddsförsäkringens omfattning överensstämmer på många punkter med den allmänna rättshjälpens. En betydelsefull skillnad är dock att rättsskyddsförsäkringen inte omfattar tvister med anknytning till äktenskapsskillnad. Till skillnad från rättshjälpen ersätter rättsskyddsförsäkringen också den rättsökandes kostnad för vad han har ålagts att utge i ersättning för motpartens

rättsgångskostnader. Det sammanlagda ersättningsbeloppet är i varje enskilt ärende begränsat, för närvarande vanligen till 75 000 kr.

Rättsskyddsförsäkringen utgör nästan alltid en obligatorisk del av en paketförsäkring, dvs. en försäkring som innehåller flera delar. Det är alltså nästan omöjligt för en privatperson att teckna en separat rättsskyddsförsäkring eller att välja bort rättsskyddsmomentet i en paketförsäkring.

I många fall är rättsskyddsförsäkringen kopplad till visst slag av egendom. Rättsskydd utgör sålunda ett moment i den frivilliga halvförsäkringen för motorfordon. Rättsskydd ingår vidare som ett moment i villaförsäkring, husvagnsförsäkring, båtförsäkring och reseförsäkring. Även i en vanlig hemförsäkring ingår ett rättsskyddsmoment. Rättsskyddet i hemförsäkringen är inte kopplat till någon särskild typ av egendom. Däremot omfattar hemförsäkringens rättsskydd inte tvister angående sådan egendom som omfattas av andra rättsskyddsförsäkringar.

Som framgått av min redogörelse fördes år 1983 de tvister som avser fastigheter eller byggnader bort från rättshjälpens område. Det ansågs att dessa ofta mycket kostnadskrävande tvister inte skulle subventioneras av det allmänna utan fastighetsägarna borde själva ombesörja ett tillräckligt rättsskydd genom privata försäkringar. Kommittén föreslår nu dels att detta s. k. fastighetsundantag utvidgas och dels att angelägenheter rörande motordrivna fordon, husvagnar och båtar på motsvarande sätt som beträffande fastighetstvister förs bort från den allmänna rättshjälpens område.

Kommittén har uppställt fyra krav för att olika slags rättsliga angelägenheter skall kunna föras bort från området för allmän rättshjälp och i stället täckas av rättsskyddsförsäkring. Kraven är följande:

- Det skall finnas en möjlighet att skydda sig försäkringsvägen.
- Försäkringspremien får inte vara större än att det kan antas att den rättssökande kan betala den.
- Försäkringstäckningen skall vara god.
- Konsekvenserna av utebliven försäkring vid ett rättsligt förfarande får inte bli oacceptabla från allmän synpunkt.

Kommittén har undersökt hur de fyra kraven tillgodoses bl. a. beträffande fastigheter och byggnader, motordrivna fordon, husvagnar och båtar (huvudbetänkandet s. 77–81). Kommittén har kommit fram till att beträffande samtliga dessa typer av egendom finns en möjlighet att skydda sig försäkringsvägen och att de premier som kommer att gälla inte kan antas bli större än att de rättssökande kan betala dem. När det gäller befintlig försäkringstäckning anser sig kommittén ha skäl att förutsätta att så gott som alla fastigheter och byggnader med något värde är försäkrade, eftersom kreditgivarna nästan alltid kräver det. Försäkringstäckningen beträffande båtar har varit svårare att bedöma eftersom båtar då ännu inte registrerades. Kommittén utgår emellertid från att det finns ett stort antal små båtar som saknar särskilt försäkringsskydd men att de större båtarna oftast har detta skydd. Enligt kommittén saknade ca fyra procent av alla motorfordon och 15 procent av alla husvagnar försäkring med rättsskyddsmoment år 1980 resp. 1981.

Kommittén anser mot den bakgrunden att det är fullt acceptabelt att den enskilde beträffande dessa slags egendom själv får bära ansvaret om han

på grund av bristande försäkringsskydd inte kan hävda sin rätt. Endast i vissa udda situationer – vid sjukdom eller när mindre värdefull egendom ger upphov till dyrbara processer – anser kommittén att ett kompletterande skydd behövs. Kommittén föreslår därför att rättshjälp, när rättsskyddsförsäkring saknas i dessa fall, skall få beviljas om det finns synnerliga skäl för det. Därigenom anser kommittén att också det fjärde och sista kravet är uppfyllt.

Den besparing som uppstår om angelägenheter rörande motordrivna fordon, husvagnar och båtar undantas från rättshjälpens område uppskattar kommittén till något över två milj. kr om året. Utvidgningen av fastighetsundantaget skulle enligt kommittén ge ytterligare 14,5 milj. kr i besparingar.

Jag tar först upp det föreslagna undantaget för angelägenheter rörande *motordrivna fordon, husvagnar och båtar*.

I likhet med kommittén anser jag att ett sådant undantag inte kan utformas så att rättshjälpen alltid träder in så snart som den rättssökande saknar försäkring med rättsskyddsmoment. Ett sådant system skulle inte uppmuntra människor att teckna och vidmakthålla rättsskyddsförsäkringar. Undantaget måste alltså utformas så att också de som saknar men borde ha haft ett försäkringsskydd omfattas av undantaget. Men då skulle det också kunna uppstå situationer där den rättssökande finner sig stå helt utan skydd för de rättsliga kostnaderna och i många fall antagligen tvingas avstå från att göra sin rätt gällande. Detta måste undvikas så långt det är möjligt.

Beträffande de typer av egendom som jag nu behandlar är det inte alls ovanligt att försäkring med rättsskyddsmoment saknas. En bidragande orsak till detta är sannolikt att försäkringsskyddet i dessa fall i första hand är en fråga för egendomens innehavare ensam och inte påfordras av någon annan, som fallet är i fråga om fastigheter och byggnader.

Kommitténs förslag har således från dessa utgångspunkter enligt min mening vissa svagheter. Mot denna bakgrund och med hänsyn till de relativt blygsamma besparingar som skulle följa med kommitténs förslag anser jag att kommitténs förslag i denna del inte bör genomföras. Jag förordar således att nuvarande ordning bibehålls.

När det gäller undantaget för *fastigheter och byggnader* är situationen annorlunda. Här gäller redan i dag en inskränkning i fastighetsägares rätt till rättshjälp i angelägenheter som rör fastigheten eller byggnaden. Som kommittén anför torde fastigheter och byggnader i dag endast i undantagsfall vara oförsäkrade. Banker och andra kreditgivare uppställer nämligen nästan alltid som villkor för en kredit mot säkerhet i en fastighet eller en byggnad att egendomen är försäkrad. Det är också från flera synpunkter angeläget att ägarna ordnar ett tillfredsställande försäkringsskydd för sina fastigheter eller byggnader.

Den grundläggande tanken bakom fastighetsundantaget är att ägaren själv får ombesörja sitt rättsliga skydd genom att teckna och vidmakthålla en villaförsäkring. I dessa försäkringar ingår alltid ett rättsskyddsmoment. Mot denna bakgrund framstår det som skäligt att samhällets rättshjälp inte omfattar fastighetens eller byggnadens ägare i rättsliga angelägenheter som

rör fastigheten eller byggnaden. Det nu gällande fastighetsundantaget är utformat i enlighet härmed.

Det är enligt min uppfattning varken möjligt eller lämpligt att upphäva RHL:s fastighetsundantag. Tvärtom anser jag att de skäl som föranledde undantaget är alltför bärkraftiga.

Det finns emellertid anledning att uppmärksamma att den nuvarande utformningen av fastighetsundantaget gett upphov till vissa tillämpningsproblem. Frågan om även tidigare ägare av en fastighet omfattas av undantaget vid tvist rörande fastigheten har i praxis inte fått ett entydigt svar. Kommittén har försökt komma till rätta med detta genom en formulering som skall klargöra att undantaget träffar både säljare och köpare. Den av kommittén föreslagna formuleringen sträcker sig emellertid längre. Enligt kommitténs förslag skall alla angelägenheter som rör fastighet eller byggnad och som hade kunnat rättsskyddsförsäkras undantas från rättshjälpens område. Undantaget skulle därmed principiellt komma att omfatta även hyresgäster, bostadsrättshavare och andra nyttjanderättshavare.

Den vanligaste typen av fastighetstvist har hittills varit tvister rörande fel eller skada på fastighet i samband med överlåtelse av fastigheten. Trots att säljaren efter överlåtelsen inte längre är ägare till fastigheten omfattas en sådan tvist av den villaförsäkring som säljaren hade vid försäljningen. Försäkringsfallet anses nämligen ha uppkommit i och med överlåtelsen av fastigheten. Säljarens rättsliga kostnader för en sådan tvist ersätts således av säljarens villaförsäkring även om han i samband med försäljningen sagt upp försäkringen.

Mot denna bakgrund är det rimligt att låta fastighetsundantaget utvidgas till att omfatta även en tidigare ägare av fastigheten eller byggnaden. Utvidgningen bör gälla inte bara om säljaren faktiskt hade försäkringskydd utan också om han borde ha haft sådant skydd. Liksom hittills bör inte något hinder mot rättshjälp anses föreligga om den rättssökande har eller hade en rättsskyddsförsäkring av normal omfattning som dock inte omfattar just den ifrågavarande angelägenheten.

Jag förordar sammanfattningsvis att fastighetsundantaget utvidgas till att omfatta även tidigare ägare av fastigheten eller byggnaden.

Den inskränkning i den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde som jag förordat i detta avsnitt vilar på tanken att de enskildas behov av ekonomiskt bistånd i dessa fall får tillgodoses genom rättsskyddsförsäkringar. Det är därför angeläget att rättsskyddsförsäkringarnas villkor inte förändras på ett sådant sätt att de rättssökandes möjligheter att ta sin rätt till vara begränsas i en oacceptabel omfattning. Vid de kontakter med företrädare för försäkringsbranschen som har förevarit i detta lagstiftningsärendet har upplysts att några sådana förändringar inte planeras men att man med hänsyn till kostnadsutvecklingen självfallet inte kan utesluta förändringar i framtiden.

Jag vill i anslutning här till framhålla att det finns skäl att hoppas på en viss minskning av de kostnadskrävande fastighetstvisterna i framtiden. Vid nybyggnationen i dag bör man självfallet kunna dra nyttiga erfarenheter av 1970-talets småhusbyggande och förhoppningsvis undvika de fel som har medfört så många tvister. Vidare har staten genom inrättandet av

småhusskadenämnden (prop. 1985/86:48, BoU 6, rskr. 62, SFS 1985:1040 och 1119) påtagit sig ett visst ansvar för vissa fel. Småhusskadenämnden kan besluta om bidrag till ägare av fukt- och mögelskadade småhus för förbättringsåtgärder.

1983 års småhusköpsutredning (Ju 1983:03) har nyligen lagt fram delbetänkandet (SOU 1987:30) Fel i fastighet. Förslagen i betänkandet kan, om de genomförs, komma att medföra att antalet fastighetstvister på sikt minskar.

Det sagda hindrar självfallet inte att jag noga kommer att följa utvecklingen när det gäller rättsskyddet i fastighetstvister.

2.2.3 Rättshjälp vid bodelning

Mitt förslag: Allmän rättshjälp i ärende om bodelning mellan två makar får beviljas endast om det med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas personliga förhållanden finns särskilda skäl för rättshjälp.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (huvudbetänkandet s. 90–93).

Remissinstanserna: Kommittéförslaget som sådant godtas i allmänhet av remissinstanserna. Vissa förespråkar emellertid att en möjlighet att förordna biträde i bodelningsärenden återinförs (remissammanställning I s. 103–144).

Skälen för mitt förslag: Innan jag går in på frågan om rätt till rättshjälp vid bodelning vill jag först nämna något om den nya lagstiftningen på familjerättens område som har antagits av riksdagen och som bl. a. innebär att giftermålsbalken ersätts av en ny äktenskapsbalk. Vissa frågor som rör ogifta sammanlevande par regleras i en ny lag om sambors gemensamma hem. Den nya lagstiftningen träder i kraft den 1 januari 1988 (SFS 1987:230–232, 788 och 789).

Tillkomsten av den nya äktenskapsbalken har föranlett följdändringarna i bl. a. RHL (SFS 1987:806). Dessa betingas främst av att institutet boskillnad mönstras ut ur äktenskapsbalken och av att skiftesmannen vid bodelning ersätts av en bodelningsförrättare. Enligt den nya balken skall bodelning kunna äga rum såväl inom äktenskapet som vid äktenskapsskillnad eller dödsfall. Bodelning inom äktenskapet förutsätter emellertid att parterna är överens om det och något behov av rättshjälp torde inte finnas i dessa fall (jfr prop. 1986/87:86 s. 119). Bodelningsförrättare enligt RHL kommer sålunda att kunna förordnas endast i samband med bodelning med anledning av äktenskapsskillnad.

De nya reglerna om bodelning m. m. träder i kraft före de lagändringar som kan följa av detta lagstiftningsärende. Vid mina överväganden i det följande utgår jag därför från den nya äktenskapsbalken och jag kommer här att använda begreppen skiftesman och bodelningsförrättare som synonyma begrepp.

Bodelning mellan makar skall enligt äktenskapsbalken äga rum bl. a. när det döms till äktenskapsskillnad. Om makarna inte kan komma överens om hur boet skall skiftas, kan domstol på endera makens begäran utse en bodelningsförrättare, som har befogenhet att vidta tvångsskifte av egendomen om det blir nödvändigt. En sålunda genomförd bodelning kan klandras av makarna. Bodelningsförrättaren har rätt till skäligt arvode och ersättning för sina kostnader. Makarna svarar gemensamt för betalningen av bodelningsförrättaren.

Enligt gällande regler finns det inget hinder mot att allmän rättshjälp beviljas i ärende om bodelning. Rättshjälpen innebär att kostnaderna för skiftesmannen betalas av allmänna medel (9 § första stycket 7 RHL). Däremot kan enligt 20 § andra stycket sista meningen RHL biträde inte förordnas i ärenden om bodelning. Rör ärendet klander av bodelning kan dock biträde förordnas.

Reglerna om allmän rättshjälp vid bodelning har ändrats vid ett flertal tillfällen. En redogörelse för dessa ändringar finns intagen i prop. 1982/83:61 s. 27 f. till vilken jag får hänvisa. Sammanfattningsvis kan sägas att utvecklingen har inneburit en alltmer långtgående begränsning av utrymmet för allmän rättshjälp vid bodelning.

Även om det således inte i RHL finns några regler om utrymmet för allmän rättshjälp i ärenden om bodelning förutsattes redan vid lagens tillkomst att möjligheterna att få allmän rättshjälp i dessa ärenden skulle vara begränsade. I förarbetena uttalas bl. a. att det i allmänhet inte torde föreligga något behov av särskild biträdeshjälp vid bodelning (prop. 1972:4 s. 337). Det har i senare lagstiftningsärenden flera gånger poängterats att mycket starka skäl måste finnas för att allmän rättshjälp skall få beviljas vid delning av ordinära bon. Enbart en tvist om rätten till bostaden har inte ansetts utgöra tillräckligt skäl för att bevilja allmän rättshjälp. Vidare har lagstiftaren uttalat att det inte kan godtas att rättshjälp beviljas endast av det skälet att makarna har svårt att samarbeta och finner bodelningsfrågorna svårhanterliga.

Trots de gällande reglerna och den restriktivitet i tillämpningen som har förutsatts i tidigare lagstiftningsärenden har, enligt kommitténs beräkningar, statens kostnader för rättshjälp i bodelningsärenden ökat kraftigt, från ca 1,5 milj. kr år 1979 till 6,5–7 milj. kr. år 1984.

Kommittén föreslår en lagregel, enligt vilken allmän rättshjälp skall kunna beviljas i bodelningsärenden endast om det finns särskilda skäl med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas personliga förhållanden. Med detta vill kommittén uppnå att rättshjälp beviljas bara om det i boet inte finns tillgångar av sådan omfattning att kostnaderna för bodelningen kan betalas och det dessutom finns ett särskilt behov av att en skiftesman förrättar bodelningen.

Kommitténs förslag har i allmänhet tillstyrkts eller lämnats utan erinran av remissinstanserna. Vissa instanser – däribland allmänna advokatbyråer i Göteborg och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer – har emellertid hävdats att det finns starka skäl som talar för att biträde i vissa situationer bör kunna förordnas även i bodelningsärenden.

För egen del anser jag att det inte är rimligt att en så stor del av de

begränsade resurser som står till buds på rättshjälpsområdet skall läggas ner på angelägenheter som rör fördelning mellan makar av deras privata egendom. Jag anser, i likhet med kommittén, att ytterligare inskränkningar måste göras. Framför allt bör en onfördelning ske när det gäller rätten till rättshjälp vid bodelning, så att rättshjälp kommer i fråga bara i de situationer där det är befogat med hänsyn till rättshjälpens grundläggande syfte, nämligen att stödja personer som inte har råd att betala kostnaderna i en rättslig angelägenhet.

Enligt gällande ordning utgör den omständigheten att boet är omfattande ett skäl för rättshjälp medan däremot utsikterna till rättshjälp vid delning av mindre bon är begränsade. Detta förhållande är enligt min mening inte tillfredsställande. Som kommittén föreslagit bör principen vara att om det finns tillräckliga tillgångar i ett bo, bör i första hand dessa tillgångar tas i anspråk för att betala skiftesmannen/bodelningsförrättaren.

Som kommittén föreslår bör därför som villkor för rättshjälp krävas att det föreligger särskilda skäl med hänsyn till boets beskaffenhet.

Vid bedömningen av om särskilda skäl skall anses föreligga med hänsyn till boets beskaffenhet bör i första hand beaktas boets behållning, dvs. det sammanlagda värdet av makarnas andelar efter det att skulderna har täckts. Det bör emellertid inte heller komma i fråga att bevilja allmän rättshjälp i situationer där boet inte kan antas visa en positiv behållning av den storleken, men där skuldtäckning skall ske med stora belopp.

En viktig fråga i detta sammanhang är om rättshjälpen skall upphöra om det sedermera kan konstateras att boets ställning är avsevärt bättre än som uppgavs i ansökningen om rättshjälp. Enligt min mening skulle det föra för långt att i sådana fall alltid besluta att rättshjälpen skall upphöra. Självfallet kan det inte godtas att den rättssökande fortsätter att åtnjuta allmän rättshjälp, om han i ansökningen om rättshjälp medvetet har lämnat oriktiga uppgifter. En sådan omständighet medför emellertid enligt 34 § första stycket 2 RHL alltid att rättshjälpen skall upphöra och att den rättssökande normalt själv får betala kostnaderna för rättshjälpen. Jag kommer i det följande (avsnitt 2.7.3) vidare att föreslå att rättshjälpen, om ofullständiga uppgifter har lämnats, skall kunna upphöra bara när den rättssökande har underlåtit att lämna en uppgift som han visste eller hade skälig anledning att anta var av betydelse för bedömningen av hans ansökan. Härigenom skapas enligt min mening ett tillräckligt skydd mot att rättshjälp felaktigt beviljas i angelägenheter rörande bodelning. Någon särregel som tar sikte direkt på rättshjälpens upphörande i dessa fall behövs alltså inte. Det får anses ävila den utsedde bodelningsförrättaren att bevaka frågan om det finns skäl att förordna om rättshjälpens upphörande och i så fall anmäla saken till rättshjälpsnämnden.

Även i de fall där det står klart att särskilda skäl med hänsyn till boets beskaffenhet föreligger bör, liksom enligt nuvarande praxis, krävas att det finns särskilda skäl för rättshjälp med hänsyn till makarnas personliga förhållanden. Denna förutsättning bör, som kommittén föreslagit, lagfästas.

Liksom för närvarande bör gälla att motpart som själv inte har rättshjälp i ärende om bodelning i princip är skyldig att till staten återbetala hälften av rättshjälpskostnaderna (31 § tredje stycket).

Bodelningen är i princip en privat förrättning av betydelse främst för de båda makarna. Bodelningen kan emellertid också ibland vara betydelsefull från social synpunkt. Jag tänker då främst på den situationen att makarna har barn tillsammans och den gemensamma bostaden är föremål för tvist. Motsvarande gäller i den situationen då den ene maken saknar tillgångar och den andre vägrar att medverka frivilligt till bodelningen. I dessa beskrivna situationer och andra liknande fall har parterna ofta tillgång till ett biträde, nämligen biträdet i skillnadsålet. Jag menar inte att biträdet själv skall arbeta med bodelningsfrågan i större omfattning än vad som sker i dag. Däremot bör biträdet i skillnadsålet vid behov kunna informera parterna om möjligheten att begära förordnande av bodelningsförrättare. Om någon av parterna skall beviljas rättshjälp för själva bodelningen, får bedömas med utgångspunkt i RHL:s regler. Varken det nuvarande eller det föreslagna systemet torde hindra att en make som i samband med en bodelning befinner sig i ett utsatt läge får erforderlig hjälp.

Enligt den nya äktenskapsbalken får bodelningsförrättaren vidare befogenheter att besluta i olika frågor än skiftesmannen har i dag. Detta förhållande kan tänkas inverka på frågan om det finns särskilda skäl för rättshjälp. Det finns enligt min mening anledning att längre fram undersöka vilken betydelse som den nya familjerättsliga lagstiftningen har fått för tillämpningen av reglerna om allmän rättshjälp.

2.2.4 Allmän rättshjälp i utlänningsärenden

Mitt ställningstagande: Gällande ordning om rätt till allmän rättshjälp tillgodoser behovet av rättsligt bistånd i de ärenden som rör utlänningsärenden men inte omfattas av reglerna om offentligt biträde.

Bakgrund och skälen för mitt ställningstagande: Det finns ofta behov av juridiskt biträde i utlänningsärenden. Den rättssökande befinner sig i en besvärlig situation och de frågor som saken gäller är inte sällan av avgörande betydelse för honom. Till detta kommer språksvårigheter och ovanan vid vårt rättssystem och vid kontakter med svenska myndigheter.

Utlänningens särskilda behov av juridiskt biträde har i första hand tillgodosetts genom att de flesta av de för utlänningen mest betydelsefulla rättsliga angelägenheterna omfattas av bestämmelserna om offentligt biträde (41 § 5–9 RHL). Möjligheterna för en utlänning att få allmän rättshjälp i andra ärenden än de angelägenheter som omfattas av bestämmelserna om offentligt biträde är däremot inte särskilt reglerade i RHL utan får bedömas i enlighet med de allmänna principer som gäller för rätt till allmän rättshjälp.

DO:s skrivelse

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO) har i en skrivelse till regeringen den 5 mars 1987 hemställt om åtgärder för förbättrad rättshjälp i

vissa hänseenden för invandrare. Jag tar nu upp de av DO framförda synpunkterna såvitt dessa rör utlänningsars möjligheter att få allmän rättshjälp i vissa förvaltningsärenden. I denna del berör DO följande fyra typer av angelägenheter:

1. Angelägenheter rörande flyktingförklaring jämlikt 16 § utlänningslagen (1980:376) och resedokument enligt artikel 28 i 1951 års konvention om flyktingars rättsliga ställning liksom motsvarande bestämmelser i 1954 års konvention om statslösas rättsliga ställning och 1957 års Haag-överenskommelse angående flyktingar som är sjömän

Enligt utlänningslagen (1980:376) kan uppehållstillstånd meddelas med stöd av 3 § (flykting), 5 § (krigsvägrare) eller 6 § (flyktingliknande skäl). Uppehållstillstånd kan också meddelas bl. a. av humanitära skäl (31 § 2 utlänningsförordningen, SFS 1980:377). Rätt till flyktingförklaring (16 § utlänningslagen) har endast den som fått uppehållstillstånd enligt 3 § utlänningslagen. Utfärdande av resedokument (5 § utlänningsförordningen) förutsätter likaledes att utlänningsens flyktingstatus är fastställd. Flyktingförklaring och resedokument utfärdas av statens invandrarverk, vars beslut kan överklagas till regeringen.

Rättshjälp genom offentligt biträde kan inte beviljas i ärenden som gäller flyktingförklaring eller utfärdande av resedokument. Däremot kan allmän rättshjälp i princip komma i fråga. Med hänvisning till att myndigheterna har ett ansvar för utredningen i ärendet har emellertid allmän rättshjälp normalt inte beviljats i dessa ärenden, om det inte har funnits något särskilt skäl för rättshjälp. Allmän rättshjälp har dock tidigare i allmänhet meddelats i fråga om ärenden som är anhängiga hos regeringen.

En angelägenhet av detta slag kan anhängiggöras hos regeringen antingen i samband med överklagande av ett av statens invandrarverk fattat beslut om utvisning eller ett beslut varigenom verket beviljat uppehållstillstånd men underkänt sökandens anspråk på status som flykting enligt flyktingkonventionen och 3 § utlänningslagen. I det förra fallet utförs talan hos regeringen i regel av det offentliga biträde som har förordnats i utvisningsdelen. I det senare fallet finns däremot aldrig något offentligt biträde, utan behovet av biträde får tillgodoses inom ramen för den allmänna rättshjälpen.

DO hävdar i sin skrivelse att allmän rättshjälp i den här typen av angelägenheter inte längre beviljas till följd av ett par avgöranden av besvärsnämnden för rättshjälpen (beslut nr 110/86 och 436/86). Enligt DO är behovet av rättshjälp i dessa ärenden stort. Regeringskansliet har – skriver DO – inte några praktiska möjligheter att göra de erforderliga utredningarna och de bedömningar som skall göras är av kvalificerat slag och – av skäl som DO närmare utvecklar – ofta av stor betydelse för de berörda.

2. Angelägenheter hos regeringen om upphävande av utvisning på grund av brott (71 § utlänningslagen)

DO framhåller att i dessa ärenden har behovet av allmän rättshjälp alltid prövats noga av rättshjälpsnämnderna. DO har en känsla av att praxis även

på detta område har blivit än mer restriktiv och att det under de senaste åren kommit att framstå som nästan omöjligt att få rättshjälp. Detta kan enligt DO medföra ökade risker för att utlänningar blir utvisade till länder där de riskerar förföljelse eller under otillräckligt beaktande av familje- och andra relationer.

3. Angelägenheter rörande svenskt medborgarskap vid handläggningen hos regeringen i vissa fall

Ett ärende rörande svenskt medborgarskap får enligt 9 a § lagen (1950:382) om svenskt medborgarskap av invandrarverket överlämnas till regeringen när det finns särskilda skäl därtill. Detta sker regelmässigt, när rikspolisstyrelsens säkerhetsavdelning har avstyrkt en ansökan om naturalisation. Det kan ske även med andra s. k. säkerhetsärenden. I dessa ärenden brukade rättshjälpsnämnderna tidigare i regel bevilja allmän rättshjälp efter sedvanlig behovsprövning. Även här har enligt DO:s uppfattning praxis skärpts, så att det blir svårt att få en ansökan om sådan hjälp beviljad. DO anser att det finns särskilda skäl att bevilja rättshjälp i dessa ärenden. Dels är det utomordentligt svårt för den enskilde att effektivt utföra sin talan genom att bemöta rikspolisstyrelsen och dels kan man säga att regeringen i just dessa ärenden kommer i ett slags motpartsställning till utlänningen eftersom regeringen har ansvar för rikets säkerhet. Detta ansvar kan komma i konflikt med intresset av en opartisk utredning i det aktuella medborgarskapsärendet. – Även i vissa av de medborgarskapsärenden som förts till regeringen genom besvär över invandrarverkets avslagsbeslut borde enligt DO rättshjälp till skillnad från nu kunna beviljas. Därmed avses de ärenden som är så komplicerade att utlänningen själv inte kan utreda dem och lägga fram sin sak och regeringskansliet inte heller har omedelbara möjligheter att göra en tillfredsställande utredning.

4. Angelägenheter rörande etnisk diskriminering

DO framhåller att arbetet med att motverka etnisk diskriminering varken kan eller skall bedrivas av DO ensam. Tvärtom är det viktigt att sprida kunskaperna om etnisk diskriminering, i vilka former den förekommer, med vilka rätts- eller andra medel den i sina olika former kan angripas samt hur sådana rättsmedel skall bringas att verka. Invandrare och minoritetsgrupper liksom för den delen alla invånare måste i högre grad lära sig själva att tillvarata sin rätt. Man skall veta när man skall överklaga och vart man skall vända sig för att få hjälp.

Bland de skriftliga klagomål, som kommit in till DO sedan verksamhetens start den 1 juli 1986 finns många exempel på att invandrare känt sig diskriminerade eller avstått från att tillvarata sin rätt. Det kan gälla besvär över beslut av socialnämnd eller allmän försäkringskassa, talan grundad på arbetsskada där facklig hjälp ej stått att få, utsökningsmål, talan grundad på felaktig myndighetsutövning eller tvistemål som skall handläggas enligt den s. k. småmålslagen. DO har endast undantagsvis resurser att närmare utreda hur det i varje fall förhåller sig.

Av avgörande betydelse för bedömningen av de frågor DO tagit upp är frågan i vad mån rätt till allmän rättshjälp föreligger i förvaltningsärenden. Det kan därvid konstateras att det inte finns någon föreskrift i RHL som uttryckligen anger att rätten till allmän rättshjälp är begränsad i förvaltningsärenden. Som en allmän förutsättning för att sådan rättshjälp skall beviljas sägs emellertid i 6 § att den rättssökande skall vara i behov av sådant bistånd som avses med rättshjälpen. Avgörande för den bedömningen är i dessa fall den rättssökandes behov av biträde för att kunna ta sin rätt till vara.

Av 4 § förvaltningslagen (1986:223) följer att myndigheterna skall till enskilda lämna vägledning, råd och annan sådan hjälp i de frågor som rör myndighetens område. I 7 § sägs vidare att myndigheten skall beakta möjligheten att vid behov inhämta upplysningar från andra myndigheter. Av allmänna förvaltningsrättsliga principer följer att det i stor utsträckning åligger myndigheterna själva att se till att utredningen är fullständig innan ett ärende avgörs.

I fråga om handläggning av förvaltningsärenden hos regeringen gäller att, även om regeringen inte är att anse som en förvaltningsmyndighet, det ändå är en strävan att i så stor utsträckning som möjligt följa de förvaltningsrättsliga principerna.

Behovet av biträde i förvaltningsärenden måste bedömas mot bakgrund av vad som nu sagts om myndigheternas skyldigheter enligt förvaltningslagen (jfr prop. 1972:4 s. 257). I praxis har beslutsmyndigheterna därför intagit en restriktiv hållning när det gäller att bevilja allmän rättshjälp i förvaltningsärenden. För att allmän rättshjälp skall beviljas brukar krävas att det föreligger särskilda omständigheter som kan hänföras antingen till den rättssökandes personliga förhållanden eller till ärendets omfattning eller svårighetsgrad.

Vid bedömningen av om särskilda omständigheter av nu angiven natur skall anses föreligga i ett förvaltningsärende och kunna föranleda allmän rättshjälp gjordes vissa uttalanden angående behov av biträde hos förvaltningsmyndighet i samband med tillkomsten av institutet offentligt biträde (prop. 1972:132 s. 187). Dessa uttalanden anses numera vägledande såvitt gäller rätt till allmän rättshjälp i förvaltningsärenden.

Bland omständigheter som bör tillmätas betydelse nämns exempelvis den enskildes fysiska och psykiska tillstånd, ålder och familjesituation. Den som är sjuk, oerfaren eller ensamstående har i allmänhet större svårigheter än andra att göra sin rätt gällande. Språksvårigheter är en omständighet som bör särskilt uppmärksammas inte bara i utlänningsärenden. Vilken betydelse olika omständigheter bör tillmätas i det enskilda fallet måste också vara beroende av den aktuella tvångsåtgärdens karaktär.

Vidare uttalades att ett offentligt biträdes insats i allmänhet torde vara av störst betydelse på utredningsstadiet och då särskilt i sådana fall när i väsentligt hänseende motstridiga sakuppgifter lämnats eller betydelsefulla sakförhållanden i övrigt är oklara.

För egen del vill jag först konstatera att den omständigheten att de för

utlänningarna mest betydelsefulla och ingripande angelägenheterna omfattas av bestämmelserna om offentligt biträde självfallet inte får leda till slutsatsen att utrymmet för allmän rättshjälp i övriga angelägenheter som rör utlänningar är mer begränsat än vad de allmänna principerna om rätt till allmän rättshjälp i förvaltningsärenden motiverar (se prop. 1972:132 s. 172). Av min redovisning av praxis torde i stället framgå att utrymmet för allmän rättshjälp i förvaltningsärenden där utlänningar är inblandade generellt sett är stort. Utlänningens språksvårigheter och bristande erfarenhet av svenska förhållanden måste alltid väga tungt vid bedömningen av behovet av biträde. Vidare är de angelägenheter som DO berör i sin skrivelse nästan alltid av stor betydelse för utlänningen, vilket ytterligare förstärker behovet av biträde i dessa ärenden. Jag kan mot den bakgrunden konstatera att allmän rättshjälp redan med nu gällande regler kan beviljas utlänningar i förvaltningsärenden i en betydande omfattning och att utlänningen enligt gällande ordning endast i speciella fall torde kunna vägras allmän rättshjälp i de av DO berörda angelägenheterna.

Jag utgår från att DO även i fortsättningen bevakar utvecklingen på det här området och jag kommer också själv framöver att ägna saken uppmärksamhet.

2.3 Vilka skall ha rätt till allmän rättshjälp?

Mitt förslag: Den högsta beräknade årsinkomsten för rätt till allmän rättshjälp höjs från 110 000 kr. till ett belopp som motsvarar sju gånger basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring året innan rättshjälp begärs. Förslaget innebär att inkomstgränsen för rättshjälp som begärs under år 1988 blir 168 700 kr.

Kommitténs förslag: Inkomstgränsen för rätt till rättshjälp föreslås slopad (huvudbetänkandet s. 98 – 99).

Remissinstanserna: Kommitténs förslag har fått ett blandat mottagande av remissinstanserna. Många är positiva medan andra avstyrker kommitténs förslag om slopad inkomstgräns. De som avstyrker menar att rättshjälpen även om inkomstgränsen höjs skulle vara ointressant för personer med höga inkomster på grund av de kännbara egenavgifterna i dessa inkomstlagen. Det råder dock en bred uppslutning bakom tanken att höja inkomstgränsen för rätt till allmän rättshjälp (remissammanställning I s. 145–153).

Skälen för mitt förslag: Rätten till allmän rättshjälp har alltsedan RHL:s tillkomst varit avhängig av bl. a. att den rättssökandes beräknade årsinkomst inte överstiger ett visst belopp. Fram till den 1 maj 1983 var inkomstgränsen knuten till basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring. Den som hade en beräknad årsinkomst som översteg åtta gånger basbeloppet kunde då inte komma i fråga för allmän rättshjälp. När kopplingen till basbeloppet upphävdes utgjorde 142 400 kr. i beräknad årsinkomst gränsen för rätt till rättshjälp. I samband med 1983 års ändring-

ar i RHL bestämdes gränsen till 110 000 kr./år. Beloppsgränsen har inte ändrats sedan dess utan gäller alltiämt.

Kommitténs förslag att slopa inkomstgränsen för rätt till allmän rättshjälp medför en ökad belastning på rättshjälpsanslaget. Kommittén räknar emellertid med att kostnadsökningen inskränker sig till något under 1 milj. kr./år.

För egen del har jag vissa invändningar mot kommitténs förslag att slopa inkomstgränsen.

En första invändning är att en inkomstgräns har funnits i RHL alltsedan lagens tillkomst och att en sådan gräns är väl förenlig med rättshjälpens karaktär av social skyddslagstiftning.

Till detta kommer vissa nackdelar av mer praktisk natur som är förknippade med kommitténs förslag. En slopad inkomstgräns måste föra med sig att de rättssökandes egenavgifter i många fler ärenden än i dag blir högre än de totala rättshjälpskostnaderna. Detta innebär att förmånen av allmän rättshjälp ekonomiskt sett blir utan större betydelse för den rättssökande samtidigt som administrationen av sådana rättshjälpsärenden ändå blir minst lika omfattande som i ett normalt rättshjälpsärende.

Det kan också befaras att en rättssökande begär rättshjälp, inte för att få sina kostnader täckta, utan för att utnyttja den befrielse från ansökningsavgifter m. m. som är förenad med allmän rättshjälp. Kommittén uttalar visserligen (huvudbetänkandet s. 185) att rättshjälp inte skall beviljas i den situationen, men det måste i praktiken vara svårt att på förhand kunna slå fast att den rättssökande bara vill åtnjuta avgiftsbefrielse. Att den allmänna rättshjälpen missbrukas på detta sätt bör enligt min mening i görligaste mån motverkas.

Jag förordar därför att en högsta inkomstgräns för rätt till allmän rättshjälp behålls.

I samband med 1983 års ändringar i RHL förutsattes att bl. a. gränsen för rätt till rättshjälp framdeles skulle justeras med hänsyn till förändringar i penningvärdet. Flera av remissinstanserna hävdar att inkomstgränsen nu bör höjas och att höjningen inte bör inskränkas till att avse kompensation för förändringar i penningvärdet. Jag delar den uppfattningen. Den allmänna rättshjälpen är en social förmån som skall omfatta alla i normala inkomstlägen. Jag är därför beredd att föreslå en betydande höjning av inkomstgränsen.

Till frågan i vilken mån föreliggande underhållsörda skall inverka på inkomstgränsen återkommer jag längre fram (avsnitt 2.4.1).

Erfarenheten visar att kostnaderna för den rättshjälp som beviljas personer med höga inkomster är jämförelsevis små. Detta beror dels på att deras rättshjälpsavgifter är högre, dels på att antalet personer med allmän rättshjälp i dessa inkomstskikt är betydligt lägre än antalet rättssökande med små inkomster (jfr Ds Ju 1984:8 tabell 3). Den ökning av kostnaderna för den allmänna rättshjälpen som även en betydande höjning av inkomstgränsen för med sig kan därför antas bli relativt liten. I vart fall skulle ökningen med oförändrade rättshjälpsavgifter ha understigit den av kommittén beräknade kostnadsökningen om 1 milj. kr./år som skulle följa med dess förslag att helt slopa inkomstgränsen. Beräkningen kompliceras emellertid

av att jag i nästa avsnitt förordar att avgifterna sänks. Jag återkommer därför till frågan om kostnadsökningen i det avsnittet.

I samband med 1983 års ändringar i RHL upphävdes som nämnts kopplingen till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring bl. a. av besparingsskäl. Det förutsattes att de olika inkomstgränserna i RHL i stället skulle omprövas allteftersom förändringar i penningvärdet motiverade det. Jag har i och för sig förståelse för de syften som låg bakom slopandet av basbeloppskopplingen. Det är emellertid enligt min mening rimligt att rättshjälpens värde som social förmån skall kunna bevaras utan återkommande ändringar i RHL. Man bör därför i detta sammanhang åter koppla inkomstgränserna i RHL till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Jag vill redan nu förutskicka att basbeloppsanknytningen i så fall bör återinföras inte bara när det gäller inkomstgränsen för rätt till allmän rättshjälp utan också när det gäller övriga beloppsnivåer i RHL.

Jag förordar mot bakgrund av vad jag nu sagt att den högsta beräknade årsinkomsten för rätt till allmän rättshjälp höjs och att gränsbeloppet bestäms som en multipel av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring året innan rättshjälp begärs. Gränsen bör bestämmas något lägre än enligt den tidigare basbeloppsanknutna regleringen, nämligen till ett belopp som motsvarar sju gånger basbeloppet. Om förslaget godtas, kommer högsta beräknade årsinkomst för rätt till allmän rättshjälp under år 1988 att uppgå till 168 700 kr.

En *näringsidkares* möjligheter att erhålla allmän rättshjälp är begränsade. Detta följer av 8 § första stycket 3 RHL. Där sägs att näringsidkare inte får beviljas rättshjälp, om det inte med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt finns skäl för rättshjälp. Kommittén har undersökt hur bestämmelsen tillämpas och anser sig kunna konstatera att näringsidkare beviljas rättshjälp i den utsträckning som det i tidigare lagstiftningsärenden har förutsatts. Kommittén föreslår ingen saklig ändring i det här avseendet (huvudbetänkandet s. 99–100). Under remissbehandlingen har från vissa håll förts fram krav på att näringsidkare oftare än i dag bör komma i fråga för allmän rättshjälp. Med tanke på de begränsade resurser som står till buds är jag emellertid inte beredd att föreslå några ändringar i det hänseendet. Jag anser däremot, i likhet med kommittén, att författningstexten bör förtydligas (se vidare specialmotiveringen till 8 §).

2.4 De rättssökandes andel av kostnaderna

2.4.1 Rättshjälps- och tilläggsavgifterna

Mitt förslag: Rättshjälpsavgifterna sänks rejält, för de flesta vanliga löntagarna till mindre än hälften av den nuvarande nivån. Tilläggsavgiften behålls oförändrad, men det högsta tilläggsavgiftsbeloppet sänks till ett belopp som motsvarar den dubbla rättshjälpsavgiften. Vidare skall tilläggsavgift aldrig utgå på den del av biträdesarvodet som understiger ett belopp som motsvarar en femtedel av basbeloppet eller rättshjälpsavgiften, om denna är högre än det beloppet.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att ett system med en fast och en rörlig avgift införs. De av kommittén föreslagna avgifterna innebär en viss sänkning av den totala avgiften. Det föreslagna systemet innebär vidare att ökad vikt läggs vid den rörliga avgiften (huvudbetänkandet s. 104–117).

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett blandat mottagande av remissinstanserna. Många godtar i och för sig kommitténs förslag om ett tudelat avgiftssystem. Andra menar att förslaget medför att den sammanlagda avgiften ställd i förhållande till den rättssökandes inkomst ökar alltför hastigt. Gemensamt för nästan alla de remissinstanser som har berört förslaget är dock att de anser att både de nuvarande och de föreslagna avgiftsnivåerna totalt sett är för höga (remissammanställning I s. 154–183).

Skälen för mitt förslag: Jag har tidigare (avsnitt 2.2.1 och 2.2.2) föreslagit att den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde skall begränsas i vissa avseenden. Ett bärande motiv för dessa förslag är att de besparingar som kan uppnås genom dessa inskränkningar skall kunna utnyttjas dels till att ge fler rättssökanden möjlighet att få allmän rättshjälp (avsnitt 2.3) och dels till att generellt sänka de rättssökandes egna avgifter för rättshjälp.

Den allmänna rättshjälpens värde för de rättssökande är i hög grad beroende av egenavgifternas storlek. För att de enskilda skall ha en verklig möjlighet att ta till vara sina rättsliga intressen krävs att avgifterna inte är större än att de enskilda anser sig ha råd att betala dem.

Samtidigt finns ett intresse av att de rättssökande inte på ett illojalt sätt utnyttjar de fördelar som den allmänna rättshjälpens ger för att driva processer som objektivt sett är onödiga eller meningslösa. Syftet är inte bara att skydda staten mot onödiga kostnader utan också att skydda motparterna mot onödiga rättegångar. Vår rättegångsordning är så uppbyggd att en part som överväger att inleda ett rättsligt förfarande tvingas betänka att han – om han inte vinner framgång med sin talan – i många fall kan få betala både sina egna och motpartens kostnader för rättegången. Det är naturligt att söka utforma avgiftssystemet inom den allmänna rättshjälpens på ett sådant sätt att kostnadsfördelningsreglerna i rättegångsbalken inte sätts ur spel.

Rättshjälpskommittén har strävat efter en ordning som skall stärka de rättssökandes kostnadsmedvetande. Denna målsättning har uppskattats av flertalet remissinstanser. Det är emellertid ofrånkomligt att åtgärder för att stärka kostnadsmedvetandet lätt hamnar i konflikt med intresset att hålla de enskildas egenavgifter på en rimlig nivå.

Kommittén har enligt sina direktiv haft att lägga fram förslag som totalt sett leder till besparingar på rättshjälpsanslaget. Det skall därför inte uppfattas som någon kritik mot kommittén när jag hävdar att avgifterna – såväl enligt nuvarande ordning som enligt kommitténs förslag – inte sällan överstiger den nivå som kan anses rimlig med hänsyn till de rättssökandes ekonomiska förmåga. Jag anser att avgifterna nu bör sänkas och sänkningen bör i princip vara påtaglig i alla inkomstlägen. Jag kommer strax tillbaka till frågan om hur sänkningen av avgifterna för rättssökande med små inkomster skall kunna genomföras och jag skall också översiktligt redovisa

de maximibelopp för rättshjälpsavgiften som följer med mitt förslag. För att åskådliggöra innebörden av mitt förslag vill jag dock redan nu nämna att de nya avgifterna med hänsyn tagen till penningvärdets utveckling i stort sett skulle motsvara den nivå som gällde under tiden den 1 april – 31 december 1981, dvs. efter den första avgiftshöjningen.

Jag förordade nyss (avsnitt 2.3) att den rättssökandes maximala årsinkomst för rätt till allmän rättshjälp kopplas till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Jag angav då också att motsvarande borde gälla för inkomstgränserna vid beräkningen av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

Innan jag går vidare vill jag beröra en terminologisk fråga, nämligen begreppet *grundavgift*. Det är ett uttryck som används i domstolsverkets föreskrifter för nedsättning av grundavgift och rådgivningsavgift men som inte återfinns i RHL. Med grundavgift avses i domstolsverkets föreskrifter det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som gäller för en rättssökande vars årsinkomst i dag inte överstiger 35 000 kr. Avgiftens storlek är i 12 § första stycket RHL fastställd till 350 kr. Före 1983 års ändringar i RHL bestämdes motsvarande belopp till två procent av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Maximibeloppet för rättshjälpsavgiften för rättssökande med högre årsinkomst ökas genom vissa tillägg till grundavgiften, bestämda i olika procenttal av den rättssökandes inkomst (12 § andra stycket RHL). Grundavgiften kan sättas ned eller helt efterges.

Före 1983 års ändringar i RHL fanns det beloppsmässigt en koppling mellan grundavgiften och den avgift som enligt 47 § skall betalas för rådgivning. Avgiften för rådgivning i en timme var lika stor som grundavgiften, alltså två procent av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Denna koppling upphävdes år 1983. Grundavgiften bestämdes då till 350 kr. medan avgiften för rådgivning i en timme bestämdes till 340 kr. Detta var enligt min uppfattning mindre lämpligt. Jag anser att grundavgiften och avgiften för rådgivning i en timme bör vara lika stora. Bl. a. förenklar det övergången från rådgivning till allmän rättshjälp (se 47 § tredje stycket). Dessutom förordar jag att begreppet "grundbelopp" används i stället för "grundavgift", bl. a. eftersom det inte är fråga om någon avgift i egentlig mening.

Jag kommer längre fram (avsnitt 2.12) att behandla rådgivningsinstitutet. Jag kommer där att förorda att rådgivningsavgiften bestäms så att avgiften för en timmes rådgivning motsvarar timkostnadsnormen i domstolsverkets taxa för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad. Denna timkostnadsnorm, som alltså utgör det beräknade normalarvodet för biträden enligt RHL, är i 1987 års taxa 445 kr.

Om mitt resonemang godtas, behöver grundbeloppet för rättshjälpsavgiften inte framgå direkt av RHL. I stället bör det ankomma på domstolsverket att årligen bestämma grundbeloppet. Utgångspunkten bör därvid vara att grundbeloppet fastställs till samma belopp som timkostnadsnormen i taxan för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad. Maximibeloppet för rättshjälpsavgiften för rättssökande med högre inkomster bör liksom i dag beräknas genom att på visst sätt bestämda andelar av den högre inkomsten läggs till grundbeloppet.

Med den nya rådgivningsavgiften återförs nivån på de rättssökandes kostnader för rådgivningen till – relativt sett – vad som gällde vid RHL:s tillkomst. För att hålla avgifterna på en rimlig nivå för rättssökande med små inkomster kan grundbeloppet enligt min mening – i saklig överensstämmelse med vad som tidigare gällde – lämpligen utgöra maximibeloppet upp till en beräknad årsinkomst av två gånger basbeloppet. Grundbeloppet blir därmed lika med maximibeloppet i större omfattning än i dag. För år 1988 kommer detta att gälla för rättssökande med en beräknad årsinkomst om högst 48 200 kr., vilket kan jämföras med den nu gällande gränsen 35 000 kr.

Den avgiftssänkning som jag förordar bör, som jag nyss nämnde, också komma dem till godo som kommer i fråga för nedsättning eller eftergift av avgiften. Enligt min mening är det mest angeläget att vidga utrymmet för att efterge avgiften helt. Detta bör möjliggöras bl. a. genom att slopa 12 § första stycket tredje meningen RHL. Därigenom klargörs att endast den rättssökandes egen förmåga att betala avgiften skall läggas till grund för bedömningen. Det bör, liksom för närvarande, ankomma på domstolsverket att meddela de närmare föreskrifterna för bl. a. nedsättning och eftergift av rättshjälpsavgiften och rådgivningsavgiften.

Vad gäller utformningen av avgiftssystemet föreslår kommittén som jag nämnt en sänkning av den fasta avgiften men en skärpning av den rörliga avgiftsdelen. Ett avgiftssystem som är utformat på det sättet bidrar enligt kommittén till ett ökat kostnadsmedvetande hos de rättssökande.

Det nuvarande systemet med en rättshjälpsavgift och en tilläggsavgift på tio procent av viss del av biträdesarvodet infördes den 1 maj 1983. Jag anser att det är för tidigt att dra några slutsatser om tilläggsavgifterna har fått avsedd effekt, nämligen att öka de rättssökandes kostnadsmedvetande. En skärpning av den rörliga avgiftsdelen kan sägas i viss mån strida mot tanken att varje rättssökande skall bidra till rättshjälpskostnaderna efter sin ekonomiska förmåga. Kommittéförslaget gör det också svårare för de rättssökande att i förväg skapa sig en uppfattning om rättshjälpsavgiftens storlek. Jag förordar därför att utformningen av avgiftssystemet i detta hänseende inte ändras nu. Några skäl att nu ändra tilläggsavgiftens storlek finns enligt min mening inte.

Enligt gällande ordning uppgår tilläggsavgiften högst till ett belopp motsvarande fem gånger maximibeloppet. Det är i och för sig ovanligt att tilläggsavgifterna uppgår till så stora belopp. En så hög tilläggsavgift måste emellertid ofta anses överstiga vad de rättssökande kan betala. I princip är ju nämligen maximibeloppet för rättshjälpsavgiften ett uttryck för vad samhället anser att den rättssökande har råd att betala. Jag förordar därför att det högsta tilläggsbeloppet begränsas till det dubbla maximibeloppet. Detta får anses fullt tillräckligt för att hålla kostnadsmedvetandet på en hygglig nivå.

Det är inte förenligt med tanken bakom tilläggsavgiften att den skall utgå på den del av biträdesarvodet som understiger den rättssökandes maximibelopp för rättshjälpsavgiften. Dessutom bör, liksom i dag, tilläggsavgiften beräknas endast på den del av arvodet som överstiger ett visst belopp. Det beloppet, som i dag är 3 000 kr., har inte förändrats sedan tilläggsavgiften

infördes. En viss höjning av beloppet är nu motiverad. Även detta belopp bör kopplas till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Jag förordar därför att beloppet höjs till ett belopp som motsvarar en femtedel av basbeloppet. Med utgångspunkt i basbeloppet för år 1987 blir beloppet alltså 4 820 kr. Mina ändringsförslag har utformats i enlighet härmed.

Kommittén har vidare föreslagit att tilläggsavgift skall utgå även i fall då allmän rättshjälp beviljats i angelägenhet rörande bodelning. Förslaget har inte närmare berörts av remissinstanserna. Enligt min mening står det förslaget inte i överensstämmelse med den grundläggande tanken bakom tilläggsavgiften, nämligen att förmå den rättssökande att medverka till att hålla nere rättshjälpskostnaderna. Den utsedde skiftesmannen/bodelningsförrättaren är ju inte ombud för den som har sökt rättshjälp utan skall förrätta bodelningen opartiskt. Det skulle framstå som mindre välmotiverat att ta ut en tilläggsavgift av den rättssökande i situationer där det snarast är den rättssökandes motpart eller bodelningsförrättaren som förorsakat en ökning av rättshjälpskostnaderna. Jag biträder därför inte det förslaget.

En annan fråga som kommittén berör (huvudbetänkandet s. 114) är hur en föreliggande *underhållsbörda* skall påverka den rättssökandes beräknade årsinkomst vid bedömningen av om han är berättigad till allmän rättshjälp och beräkningen av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften. För närvarande gäller enligt 13 § första stycket RHL att inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena skall höjas med 9 000 kr. för var och en till vars underhåll den rättssökande bidrar. En förutsättning är dock att den rättssökande bidrar till underhållet i väsentlig omfattning. På motsvarande sätt skall den rättssökandes årsinkomst enligt 6 § minskas vid bedömningen av om han är berättigad till allmän rättshjälp.

För närvarande beaktas föreliggande underhållsbörda oavsett till vem ett underhåll faktiskt betalas. När det gäller att bedöma de rättssökandes betalningsförmåga ligger det enligt min mening närmare till hands att endast ta hänsyn till försörjningsbörda som avser närstående, dvs. maka, förutvarande maka, sambo och barn. Detta överensstämmer med kommitténs förslag. Enligt min mening bör i detta sammanhang med barn avses även annans barn som den rättssökande är underhållsskyldig mot enligt enligt 7 kap. 5 § föräldrabalken. Jag förordar därför att RHL ändras i enlighet härmed både när det gäller att bestämma om den rättssökande är berättigad till allmän rättshjälp (6 §) och när det gäller att beräkna maximibeloppet för rättshjälpsavgiften (13 §). Denna begränsning innebär att kravet att den rättssökande måste bidra i *väsentlig* omfattning till någons underhåll bör kunna slopas, även om det medför att den rättssökande ibland medges avdrag för ett större belopp än han är skyldig att betala i underhåll.

Kommittén föreslår att det bör överlämnas till regeringen eller domstolsverket att bestämma storleken på avdrag för föreliggande underhållsbörda. Kommittén förordar dock att avdraget bestäms till ett schabloniserat belopp.

De praktiska fördelarna med ett schablonmässigt bestämt avdragsbelopp är enligt min mening så stora att det inte bör komma i fråga att överge det

nuvarande systemet. Enligt min mening bör vidare det belopp varmed avdrag medges för föreliggande försörjningsbörda liksom i dag anges i RHL, men det bör bestämmas som en andel av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Jag förordar därför att den rättssökande skall medges avdrag med ett halvt basbelopp enligt lagen om allmän försäkring för varje närstående till vars underhåll han bidrar.

Det bör liksom hitills åvila domstolsverket att meddela närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden och av maximibeloppet för hans rättshjälpsavgift.

Jag har i det följande ställt samman tabeller som visar de av mig föreslagna maximibeloppen för rättshjälpsavgiften, om rättshjälp hade beviljats år 1987. (Basbelopp: 23 300 kr. Grundbelopp: 445 kr.)

Årsinkomst kr.	Förslaget	Nuvarande maximibelopp
10 000	0*	0
20 000	220*	350
30 000	440*	350
40 000	440*	550
50 000	510	950
60 000	710	1 350
70 000	910	1 950
80 000	1 310	2 750
90 000	1 710	3 750
100 000	2 250	5 250
110 000	2 850	7 000
120 000	3 520	**
130 000	4 320	**
140 000	5 120	**
150 000	6 320	**
160 000	7 520	**

* Med tillämpning av nuvarande föreskrifter rörande nedsättning och eftergift av rättshjälpsavgift.

** Dessa inkomstlägen ligger i dag utanför den allmänna rättshjälpen.

Kostnadseffekter

Det är vanskligt att beräkna omfattningen av de kostnadsökningar som följer med mina nu redovisade förslag. Sänkningen av avgifterna bör i sig inte medföra några betydande kostnadsökningar. Av tillgänglig statistik framgår nämligen att den genomsnittliga rättshjälpsavgiften är drygt 700 kr. Avgiftssänkningarna kommer att bli störst i inkomstgrupper som i dag har en betydligt högre rättshjälpsavgift men som i gengäld inte omfattar så många individer.

Det är naturligt att räkna med att antalet rättshjälpsärenden kommer att öka till följd av den föreslagna avgiftssänkningen och av den av mig tidigare förordade höjningen av inkomsttaket för rätt till allmän rättshjälp, men att säga hur stor ökningen kommer att bli kan bara göras i form av mer eller mindre kvalificerade gissningar. Det har av flera remissinstanser omtalats att det i dag finns rättssökande som drar sig för att få till stånd en

rättslig prövning när de upplyses om den höga egenavgiften. Mina förslag tar sikte på bl. a. den gruppen.

Emellertid torde de dominerande kostnaderna för den allmänna rättshjälpen uppstå i familjemål. Dessa mål kan inte antas öka i någon nämnvärd grad genom den förordade sänkningen av egenavgifterna. Det är däremot rimligt att förutsätta att fler av parterna i dessa mål finner anledning att söka rättshjälp med de nya lägre avgifterna.

Å andra sidan kommer de tidigare mest kostnadskrävande måltyperna – fel i fastighet och skadestånd vid personskada – att i stort sett helt föras bort från rättshjälpens område. De kostnadsökningar som följer av mina förslag i detta och föregående avsnitt kommer därför enligt min bedömning att klart understiga de besparingar som uppnås genom mina förslag om begränsningar av rättshjälpens tillämpningsområde (avsnitt 2.2.1 och 2.2.2).

2.4.2 Försäkringsersättning för rättshjälpsavgiften

Mitt ställningsstagande: Kostnaden för rättshjälpsavgiften får även i fortsättningen täckas av rättsskyddsförsäkringen.

Kommitténs förslag: Rättsskyddsförsäkringarna föreslås – med visst undantag – inte få ersätta den rättssökandes kostnad för rättshjälpsavgiften. Detta skall uppnås genom en förklaring av försäkringsinspektionen att sådan ersättning är oförenlig med sund försäkringsverksamhet (huvudbetänkandet s. 121–126).

Remissinstanserna avvisar enhälligt detta förslag (remissammanställning I s. 84–102).

Skälen för mitt ställningsstagande: Enligt kommittén förekommer det i dag inte sällan att en rättssökande som beviljas allmän rättshjälp har en rättsskyddsförsäkring. Enligt de normala villkoren för rättsskyddsförsäkringen är den rättssökande skyldig att i första hand ansöka om rättshjälp. Beviljas rättshjälp, svarar försäkringsgivaren för kostnaderna för rättshjälpsavgiften i den mån avgiften överstiger försäkringstagarens självrisk. Däremot ersätter försäkringen för närvarande inte tilläggsavgiften.

Kommittén anser att den nuvarande ordningen i de fall där den rättssökande har såväl rättsskyddsförsäkring som allmän rättshjälp innebär att ett av rättshjälpslagstiftningens syften, likheten inför lagen, inte kan förverkligas. Därtill kommer att rättshjälpsavgifternas styrande effekt elimineras. Kommittén har under utredningsarbetet inhämtat att försäkringsgivarna inte har för avsikt att upphöra med att ersätta försäkringstagarnas kostnader för rättshjälpsavgifterna. Kommittén föreslår därför att försäkringsgivarna skall förhindras att ersätta de rättssökandes kostnader för rättshjälpsavgiften. Undantag bör dock göras för den mot vilken en helt ogrundad talan riktas. Enligt kommittén kräver förslaget inte någon författningsändring eftersom den nuvarande ordningen torde strida mot den s. k. sundhetsprincipen.

Kommitténs förslag att förhindra försäkringsgivarna att ersätta de rätts-sökandes kostnader för rättshjälpsavgiften har kritiserats av snart sagt alla remissinstanser. Kritiken riktar in sig såväl på motiven för förslaget som på den valda tekniken. Jag skall inte här närmare gå in på denna kritik utan får hänvisa till remissammanställningen.

Jag anser att intresset att vidmakthålla de rättssökandes kostnads-medvetande i de fall när den rättssökande har både rättshjälp och rätts-skydd i tillräcklig grad tillgodoses genom tilläggsavgiften i rättshjälpen och självrisken i rättskyddsförsäkringarna. Försäkringsgivarna har dessutom aviserat en höjning av självrisken. Med hänsyn härtill och till den massiva remisskritiken för jag inte vidare kommitténs förslag.

2.5 Rättshjälpens förmåner

2.5.1 Inledning

Liksom kommittén anser jag att rättshjälpens förmåner enligt nuvarande ordning (9–10 §§ RHL) är i de flesta hänseenden väl avvägda. Endast på några punkter tar jag upp förslag till ändringar.

2.5.2 Utomprocessuell utredare – privat sakkunnig – tekniskt biträde

Mitt förslag: Rättshjälpsbiträdets befogenhet att utom process besluta om utredning behålls oförändrad. Som en nyhet föreslås biträdet få befogenhet att i rättegång besluta om utredning genom s. k. privat sakkunnigbevisning till ett sammanlagt högsta belopp motsvarande en tiondel av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Några regler om tekniskt biträde förs inte in i RHL.

Kommittén föreslår att biträdets befogenhet att utom process besluta om utredning begränsas till utredningar till en kostnad om sammanlagt högst 2 000 kr. Såvitt gäller befogenheten att inom process besluta om utredning överensstämmer kommitténs förslag i allt väsentligt med mitt. Kommittén föreslår också att vissa regler om möjlighet att anlita tekniskt biträde förs in i RHL (huvudbetänkandet s. 132–136).

Remissinstanserna tillstyrker i allt väsentligt kommitténs förslag. Många anser dock att biträdets befogenheter skall avse utredningar m. m. till ett belopp om högst 5 000 kr. Vissa instanser – däribland domstolsverket – avstyrker förslaget i fråga om tekniskt biträde (remissammanställning I s. 184–201).

Bakgrund och skälen för mitt förslag: Enligt 9 § andra stycket 2 RHL anses som kostnad för rättshjälpen den rättssökandes kostnad för dels bevisning vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen och arbetsdomstolen och dels nödvändig utredning i sådana angelägenheter som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän. Förmånen av att få kostnaderna för utredning – såväl inom som utom process – betalda av rättshjälpen har tillkommit för att sakförhållan-

dena skall kunna klarläggas av någon som har särskilda kunskaper inom det område som den rättsliga angelägenheten avser. En förprocessuell utredning skall kunna läggas till grund för förlikningsförhandlingar och kunna åberopas som bevisning i en domstolsprocess.

En utredning som i dag företas inom ramen för en rättegång som är anhängig vid bl. a. allmän domstol utförs antingen av en av domstolen utsedd sakkunnig eller av en annan sakkunnig, en s. k. privat sakkunnig. Ersättningen till en sakkunnig som utsetts av domstolen bestäms av domstolen till skäligt belopp. En privat sakkunnig kan av domstolen få ersättning endast efter de regler som gäller för vittne.

Om utredningsuppdraget har lämnats till en sakkunnig av någon annan än domstolen efter talans väckande, kan domstolen inte bestämma någon ersättning för det arbete den sakkunnige lagt ner. Om uppdraget har lämnats av en part med rättshjälp, omfattar denna inte ersättning för den privat sakkunniges arbete (NJA 1981 s. 546). Om rättshjälpsbiträdet har lämnat utredningsuppdraget till den sakkunnige innan talan väcktes, kan denne emellertid vara berättigad till ersättning av allmänna medel för det arbete som faller inom ramen för uppdraget, även om arbetet faktiskt utförts efter talans väckande (NJA 1984 s. 688).

Däremot kan den privat sakkunnige begära ytterligare ersättning av den part som åberopat honom. Parten anses oförhindrad att — oavsett om han har rättshjälp eller inte — begära ersättning av motparten för de kostnader han haft för den sakkunnige.

För att kostnaderna för utredning i en angelägenhet som inte är anhängig vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen eller arbetsdomstolen skall omfattas av rättshjälpen erfordras enligt 25 § RHL i princip att beslut om utredning fattas av rättshjälpsnämnden. Det sagda tar sikte på såväl en angelägenhet som är anhängig vid någon annan typ av domstol, t. ex. en allmän förvaltningsdomstol, som på angelägenheter som ännu inte har anhängiggjorts vid någon domstol. I fråga om utredning av mindre omfattning får dock biträdet enligt 25 § RHL alltid själv besluta. Med mindre omfattning avses i detta sammanhang enligt 23 § första stycket RHF sådan utredning som kan beräknas kosta högst 9 000 kr.

Den som har medverkat i en utredning som har beslutats av en rättshjälpsnämnd har rätt till skälig ersättning. Om angelägenheten när anspråket framställs är anhängig vid en domstol (jfr 25 § RHL), beslutas ersättningen av domstolen. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden om ersättning.

Med tekniskt biträde brukar avses en person som är rättshjälpsbiträdet behjälplig i frågor som rör tolkningen av utredningsresultatet, argumentering i tekniska frågor och liknande. RHL innehåller inga regler om sådana biträden.

Det tekniska biträdet anlitas av rättshjälpsbiträdet, som tar upp kostnaden för det tekniska biträdet i sin kostnadsräkning. Rättshjälpsbiträdets bedömning av behovet av sådant biträde prövas alltså i samband med att rättshjälpsbiträdets ersättningsanspråk granskas. Om det tekniska biträdet skall höras som sakkunnig inför rätten, betraktas han som privat sakkunnig och ersätts av domstolen på samma sätt som andra privata sakkunniga.

Vad jag nu har sagt om bevisning och utredning tar inte sikte på de kostnader som är förenade med tagande och undersökning av blodprov vid utredning av faderskap. Reglerna om ersättning för dessa kostnader återkommer jag till senare (avsnitt 2.5.3).

Reglerna i RHL om bevisning och utredning är – som torde ha framgått av den redogörelse jag nyss lämnat – komplicerade och har medfört tillämpningssvårigheter, såväl rörande frågan om vem som är behörig att besluta om utredning som beträffande rätten till ersättning. Inte sällan förekommer det svårigheter att klargöra skillnaden mellan tekniskt biträde och privat sakkunnig.

Kommittén har försökt att komma till rätta med problemen genom att föreslå bl. a. att regler om tekniskt biträde förs in i RHL. Kommittén föreslår också att rättshjälpsnämnden oftare än för närvarande skall besluta om utredning och dessutom då alltid utse utredare. Biträde skall enligt kommitténs förslag dock alltid få besluta om utredning om kostnaderna beräknas uppgå till högst 2 000 kr., således även om saken är anhängig vid domstol.

Av min redogörelse framgår att en part som i en rättegång har rättshjälp inte kan få ersättningen för en privat sakkunnigs arbete betalt av rättshjälpen. Om han vill anlita en privat sakkunnig, får han alltså själv betala den sakkunniges arvode. Det förhållandet att rättshjälpen inte ersätter kostnad för privat sakkunnig kan medföra att part med rättshjälp kommer i en sämre ställning än sin motpart. Samtidigt är det, som framhållits i tidigare lagstiftningsärenden (prop. 1978/79:90 s. 168), av kostnadsskäl inte lämpligt med en obegränsad möjlighet att anlita privata sakkunniga i rättegång på det allmännas bekostnad. I lagrådsremissen ansåg min företrädare att en rimlig avvägning var att – som kommittén föreslagit – tillåta rättshjälpsbiträdet att på rättshjälpens bekostnad själv utse en privat sakkunnig för en högsta kostnad om 2 000 kr. Jag delar hans uppfattning men menar att begränsningen även här lämpligen bör bestämmas till en kvotdel av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. En lämplig kvotdel är en tiondel, vilket med utgångspunkt i 1987 års basbelopp innebär att gränsen blir 2 410 kr.

Inom den angivna ramen kan biträdet exempelvis få en sakkunnig som kan avge ett utlåtande över den av motparten åberopade utredningen. Ett sådant utlåtande kan t. ex. påvisa behovet av att rätten utser en offentlig sakkunnig.

Den föreslagna ordningen påverkar givetvis inte partens möjlighet att för överskjutande ersättningsbelopp kräva ersättning av motparten.

I lagrådsremissen förordade min företrädare att rättshjälpsbiträdets befogenhet att anlita sakkunnig borde begränsas till fall där någon utredningskostnad för den rättssökande inte har uppkommit tidigare. Efter påpekande av lagrådet avstår jag från att ta upp den begränsningen i mitt förslag. Jag förordar att 24 § RHL ändras i enlighet med vad jag nu har sagt.

Kommitténs förslag att rättshjälpsmyndigheterna skall pröva behovet av tekniskt biträde rimmar enligt min mening mindre väl med uppfattningen att det tekniska biträdet är en ren partsrepresentant. Det arbete som det tekniska biträdet utför anses vara en del av rättshjälpsbiträdets eget arbe-

te. Om det skulle visa sig att det tekniska biträdets arbete inte har gagnat saken, kan det beaktas när ersättningen till rättshjälpsbiträdet bestäms. Jag anser således inte att det i RHL bör föras in några regler om tekniskt biträde.

Kommittén föreslår vidare att rättshjälpsnämnden alltid skall besluta om utomprocessuella utredningar. Biträdet föreslås dock av praktiska skäl alltså få besluta om utredningar om den sammanlagda kostnaden beräknas bli högst 2 000 kr. Kommitténs förslag har i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran under remissbehandlingen. Många remissinstanser anser dock att den föreslagna beloppsgränsen för biträdets behörighet, för att undvika onödig byråkrati, bör höjas till ca 5 000 kr.

Som kommittén framhåller förekommer utredningar framför allt i angelägenheter som rör fastigheter eller byggnader. Dessa tvister kommer i fortsättningen inte att belasta den allmänna rättshjälpen. Skälen för att införa den av kommittén föreslagna begränsningen av biträdets befogenheter väger därmed inte lika tungt. I jämförelse härmed väger enligt min mening intresset att undvika onödig byråkrati över. Jag lägger därför inte fram något ändringsförslag på den här punkten. Vad som skall anses som utredning av mindre omfattning bör även i fortsättningen preciseras i RHF.

Jag vill i detta avsnitt avslutningsvis ta upp en fråga om utredningar i miljöskademål. I propositionen angående miljöskadelagen (1986:225) berörde min företrädare frågan om utredningar i den typen av mål (prop. 1985/86:83 s. 13). Med anledning av ett uttalande i betänkandet (SOU 1983:7) Ersättning för miljöskador (s. 206–209) om att rättshjälpsnämnderna med tillämpning av den då gällande lagstiftningen skulle ha varit för restriktiva med att ge tillstånd till utredningar som de rättssökande begärde förutskickades att frågan om utredningar i miljöskademål skulle tas upp i samband med behandlingen av rättshjälpskommitténs förslag.

Enligt min mening får behovet av särregler i RHL för utredningar i miljöskademål anses ha minskat i och med miljöskadelagens tillkomst, främst beroende på de lättnader i den skadelidandes bevisskyldighet som följer av den nya lagen. Det torde därmed i färre fall än tidigare komma att bedömas som onödigt att utredning görs. Under den begränsade tid som lagen varit i kraft har heller inte framkommit något som tyder på att en särregel är motiverad. Skulle utvecklingen visa att mina antaganden är oriktiga, får frågan självfallet tas upp på nytt.

2.5.3 Blodundersökning i faderskapsmål

Mitt förslag: Bestämmelsen i 9 § tredje stycket RHL slopas. Detta innebär att de rättssökandes kostnader för sådan blodundersökning eller annan undersökning rörande ärftliga egenskaper som avses i lagen (1958:642) om blodundersökning m. m. vid utredning av faderskap utgör en rättshjälpskostnad även om utredningen sedermera skall anses få karaktären av bevisning.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (huvudbetänkandet s. 137–138).

Remissinstanserna: De remissinstanser som berör förslaget tillstyrker det eller lämnar det utan erinran (remissammanställning I s. 184–210).

Skälen för mitt förslag: Det finns i RHL flera bestämmelser som tar sikte på bl. a. blodundersökning i faderskapsmål. Jag får angående gällande ordning hänvisa till huvudbetänkandets bilaga 4. Dessa bestämmelser anses svåröverskådliga och krångliga att tillämpa. Den bestämmelse som orsakar störst problem vid tillämpningen är 9 § tredje stycket RHL. Bestämmelsen innebär att kostnaderna för sådana blodundersökningar som varken har bestämts av rätten eller skett efter anmodan av socialnämnden inte anses som en kostnad för bevisning enligt 9 § andra stycket 2 RHL. Inskränkningen gäller endast kostnaderna för själva undersökningen. Kostnaden för den blodprovstagning som föregår undersökningen omfattas alltså inte av den inskränkande bestämmelsen. Vidare torde inskränkningen endast gälla kostnad för bevisning i den innebörd som bevisning har enligt RHL. Har undersökningen utförts utan att något mål är anhängiggjort, torde kostnaden komma att bedömas som den rättssökandes kostnad för utomprocessuell utredning och kan då komma att omfattas av rättshjälpen.

Bestämmelsen i 9 § tredje stycket RHL har överförs till RHL från den gamla lagen om fri rättegång. Då regeln infördes i sistnämnda lag motiverades den med att kostnaderna för framför allt s. k. antropologisk undersökning kunde vara betydande och att det var en vanskelig uppgift att avgöra i vad mån en sådan undersökning borde ske. På grund därav bestämdes att ersättning av allmänna medel endast kunde utgå om rätten förordnat om undersökningen (prop. 1958:144 s. 276). Numera företas inte några antropologiska undersökningar. I stället kompletteras den gängse blodundersökningen ibland med en s. k. utvidgad rättsgenetisk undersökning. Även en utvidgad rättsgenetisk undersökning avser undersökning av blodprov som lämnas av de inblandade parterna. Den omfattar dock flera s. k. genetiska markörsystem än den vanliga undersökningsmetoden.

Enligt min mening finns det inte längre någon anledning att behandla blodundersökning i faderskapsmål på något annat sätt än enligt de allmänna reglerna om vilken bevisning eller utredning som kan ersättas inom ramen för rättshjälpen. Rättshjälpsbiträdet bör alltså innan angelägenheten är anhängig vid domstol själv få besluta om sådan undersökning på rättshjälpens bekostnad om de sammanlagda kostnaderna kan antas uppgå till högst det belopp som enligt RHF anses utgöra gränsen för en utredning av mindre omfattning. Om det kan antas att kostnaderna kommer att överstiga det beloppet, måste utredningen beslutas av rättshjälpsnämnden. Som en följd av mitt förslag i det föregående avsnittet får biträdet besluta om undersökningen även efter det att saken anhängiggjorts vid domstol, om de sammanlagda kostnaderna kan antas uppgå till högst en tiondel av basbeloppet.

Mitt förslag innebär alltså en utvidgning av bitrådets befogenhet att besluta om blodundersökning på rättshjälpens bekostnad. Reglerna om blodundersökning i angelägenheter som rör faderskap innebär emellertid

att det sällan finns anledning för den som beviljats rättshjälp att själv föranstalta om sådan undersökning. De kostnadsökningar som kan följa med mitt förslag bör därför mer än väl uppvägas av de administrativa fördelarna.

Jag förordar mot bakgrund av det sagda att särreglerna om blodundersökning m. m. i 9 § tredje stycket RHL upphävs.

2.5.4 Ansvarsförbindelse

Mitt förslag: Om allmän rättshjälp har beviljats, skall inte reglerna om skyldighet för parter att ställa säkerhet för kvarstad eller annan säkerhetsåtgärd enligt rättegångsbalken, utsökningsbalken eller konkurslagen gälla. Om den som ansöker om åtgärden har rättshjälp, skall i stället staten alltid ansvara för den skada som genom åtgärden kan tillfogas motparten. Förslaget innebär att rättshjälpsnämnderna i fortsättningen inte behöver utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar för skada som kan uppstå till följd av säkerhetsåtgärden.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (huvudbetänkandet s. 138).

Remissinstanserna tillstyrker allmänt kommitténs förslag (remissammanställning I s. 184–201).

Skälen för mitt förslag: En part som i en tvistemålsprocess begär en säkerhetsåtgärd, t. ex. kvarstad, skall i princip ställa pant eller borgen för den skada som genom åtgärden kan tillfogas motparten. Motsvarande gäller vid verkställighet av en tvistemålsdom som inte har vunnit laga kraft. Ansvarsförbindelse kan också krävas när säkerhetsåtgärd av något slag begärs i samband med en konkursansökan.

Av 10 § första och andra styckena RHL följer att rättshjälpsnämnden får utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar i fall då säkerhet för en säkerhetsåtgärd krävs i enlighet med det nu sagda och den som skall ställa säkerheten har beviljats allmän rättshjälp. I ett verkställighetsärende får ansvarsförbindelse utfärdas endast om rättshjälp har beviljats för just den angelägenheten.

Vid sin prövning av om ansvarsförbindelse skall utfärdas tar rättshjälpsnämnden ställning till om det föreligger förutsättningar för bifall till den sökta åtgärden. Nämnden skall vidare göra samma riskbedömning som parten själv skulle ha tvingats göra, om inte rättshjälp hade beviljats.

Den prövning som rättshjälpsnämnden således förutsätts göra överensstämmer i stort med den prövning som senare skall göras av den myndighet som har att bevilja säkerhetsåtgärden. Såvitt kommittén har kunnat finna har staten hittills inte någon gång behövt ersätta skada som har uppkommit på grund av utfärdad ansvarsförbindelse.

Enligt min mening talar praktiska skäl för att nuvarande ordning ersätts med ett system där staten alltid svarar för den skada som åsamkas motpart

på grund av säkerhetsåtgärd, om den sökande har allmän rättshjälp. Man kan därigenom avlasta nämnderna arbete utan att några beaktansvärda merkostnader uppstår för staten. Jag förordar att 10 § RHL ändras i enlighet härmed.

Med den nya ordningen åligger det den myndighet som har att pröva frågan om säkerhetsåtgärden att avgöra om säkerhet måste ställas. Om så är fallet, behöver myndigheten i förekommande fall endast kontrollera att den sökande har beviljats allmän rättshjälp i angelägenheten.

2.6 Förordnande av biträde m. m.

2.6.1 Inledning

Den utan tvekan viktigaste förmånen vid allmän rättshjälp är rätten att få ett juridiskt biträde. Den som har beviljats allmän rättshjälp har emellertid inte en oinskränkt rätt att få ett biträde förordnat. Som en allmän förutsättning krävs att biträde skall behövas för att ta till vara den rättssökandes rätt. För vissa typer av angelägenheter finns ytterligare inskränkningar (20 § RHL).

I 21 § RHL finns regler som anger vem som kan utses till biträde och under vilka förutsättningar den rättssökande får byta biträde. I paragrafen anges vidare förutsättningarna för att ett biträde skall få sätta annan person i sitt ställe (substitution).

Rättshjälpskommittén har (huvudbetänkandet s. 186–189) berört flertalet av de nu nämnda frågorna och lägger fram vissa ändringsförslag. Förslagen kan kortfattat sammanfattas enligt följande.

- Lämplighetsprövning vid förordnande av biträde införs även i fråga om advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå.
- Möjligheterna för biträdet att sätta annan i sitt ställe begränsas.
- Särskilda regler om medhjälpare till rättshjälpsbiträdet införs.
- Möjligheterna till byte av biträde regleras på ett annat sätt än nu för att markera önskemålet om restriktivitet.

Såvitt gäller förutsättningarna för förordnande av biträde i 20 § RHL föreslår kommittén endast ett förtydligande av lagtexten. Även jag anser en språklig justering av 20 § första stycket påkallad. Med anledning av ett uttalande av kommittén i fråga om biträdesförordnande i angelägenheter som skall prövas av allmänna reklamationsnämnden (huvudbetänkandet s. 187) vill jag framhålla att frågan liksom hittills bör avgöras efter en prövning i det enskilda fallet och med beaktande av angelägenhetens art och motpartens inställning.

Någon nyordning i fråga om förutsättningarna för förordnande av biträde i de fall där advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå beviljar allmän rättshjälp (16 § RHL) är enligt min mening inte motiverad. Jag anser däremot att det finns anledning att generellt skärpa kompetenskraven för dem som skall utses till biträde enligt RHL. Jag tar upp den frågan i det följande (avsnitt 2.6.2). Mina överväganden i fråga om kommitténs förslag att begränsa rättshjälpsbiträdets möjligheter att sätta annan i sitt ställe redovisar jag därefter.

Mitt ställningstagande till kommitténs förslag om nya regler för biträdesbyte innebär att den kostnadsökning som kan antas uppstå på grund av bytet inte heller i praktiken skall tillmätas någon avgörande betydelse för frågan om byte skall tillåtas på grund av djupgående motsättningar mellan den rättssökande och biträdet (avsnitt 2.6.4).

Som jag tidigare nämnt (avsnitt 2.5.2) anser jag att det inte bör föras in några regler om tekniskt biträde i RHL. I konsekvens härmed bör enligt min mening inte heller de av kommittén föreslagna reglerna om medhjälpande till biträde tas upp i RHL.

2.6.2 Vem får förordnas till biträde?

Mitt förslag: Annan än advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå skall få förordnas till biträde endast om det finns skäl för det. Någon lämplighetsprövning av advokater och biträdande jurister införs inte.

Kommitténs förslag: Även advokaters och biträdande juristers lämplighet får provas när biträde skall förordnas (huvudbetänkandet s. 187).

Remissinstanserna: De två remissinstanser som berör kommitténs förslag anser att regleringen inte är nödvändig. En av dem – besvärsnämnden för rättshjälpen – påpekar att en sådan prövningsmöjlighet inte täcker de fall där advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå själv beviljar rättshjälp enligt 16 § RHL eller när substitution sker till advokat eller sådan biträdande jurist (remissammanställning I s. 286–287).

Skälen för mitt förslag: Den nu gällande lydelsen av 21 § första stycket RHL torde inte formellt medge att den som är advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå vägras biträdesförordnande på grund av bristande lämplighet. Jag anser för egen del att det inte finns tillräckliga skäl att föreslå någon ändring i det hänseendet. Beträffande medlemmar i Sveriges advokatsamfund måste det kunna förutsättas att de har tillräckliga kvalifikationer för att utan särskild prövning kunna förordnas som biträde enligt RHL. Och i fråga om en biträdande jurist på advokatbyrå ansvarar arbetsgivaren – advokaten – för att hans medarbetare är lämplig för de uppdrag som överlämnas till honom. Som besvärsnämnden antytt skulle den föreslagna ordningen också kräva en omprövning av advokaters och biträdande juristers rätt att själva bevilja allmän rättshjälp och av reglerna om biträdets rätt att sätta annan i sitt ställe. Jag förordar därför att nuvarande ordning behålls oförändrad på den punkten.

Till biträde får enligt 21 § första stycket första meningen förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan som är lämplig för uppdraget. Att även andra än advokater eller biträdande jurister på advokatbyråer får förordnas beror främst på att det i vissa typer av angelägenheter kan krävas i första hand andra specialkunskaper än sådana som en jurist besitter. Det har ansetts att RHL inte bör lägga hinder i vägen att i dessa fall förordna någon annan än en jurist till biträde. Bestämmelsens

utformning medför emellertid också att andra jurister än advokater och biträdande jurister på advokatbyråer i princip alltid kan komma i fråga för uppdrag som biträde enligt RHL.

När det gäller lämplighetsprövningen av de jurister som driver juridisk verksamhet i egen regi eller är anställda av någon annan än advokat har det hos rättshjälpsmyndigheterna utbildats en relativt fast praxis. En jurist som öppnar egen verksamhet får, när han begär biträdesförordnande första gången, till den beslutande myndigheten lämna in de merithandlingar som han vill åberopa. I allmänhet förordnas han därefter till biträde, om angelägenheten är av enkel beskaffenhet, som fallet är i t. ex. vissa familjerättsliga ärenden. När han nästa gång begär biträdesförordnande görs det en kontroll av hur han skött föregående uppdrag. Om uppdraget skötts utan anmärkning, kan han räkna med att få ytterligare förordnanden i enklare angelägenheter. Om även dessa sköts väl, kan han så småningom kvalificera sig för förordnande i mer komplicerade ärenden. I stort sett samma förfarande tillämpas beträffande jurister som är anställda hos någon annan än advokatbyrå.

Till biträde enligt RHL skall förordnas endast personer som är väl kvalificerade för uppgiften att på lämpligt sätt hjälpa den rättssökande att nå ett tillfredsställande resultat i den rättsliga angelägenheten. Som jag nyss nämnde får detta krav anses uppfyllt generellt i fråga om advokater och biträdande jurister på advokatbyrå. När det gäller andra allmänpraktiserande jurister än dessa måste däremot den förordnande domstolen eller myndigheten pröva biträdets lämplighet för uppdraget, en uppgift som för de flesta av dessa framstår som ovanlig och sekundär. Inte sällan torde också underlaget för bedömningen vara otillräckligt. Med hänsyn härtill och eftersom det numera på de allra flesta håll finns en god tillgång på advokater eller biträdande jurister på advokatbyråer bör man enligt min mening nu kunna minska utrymmet för att ge andra jurister uppdrag som biträde enligt RHL. Jag föreslår därför att det i RHL förs in ett krav på att andra än advokater och biträdande jurister på advokatbyråer får förordnas som biträde endast om det finns skäl för det. Härigenom skapas i de rättssökandes intresse bättre garantier för att rättshjälpsbiträdena alltid har fullgod kompetens för sina uppdrag.

Om ett tilltänkt biträde inte är jurist men har en specialkunskap på det område som uppdraget gäller, bör det normalt sett anses finnas skäl för ett förordnande. Beträffande denna kategori medför mitt förslag således ingen ändring i jämförelse med vad som gäller i dag.

När det gäller praktiserande jurister som driver verksamhet i egen regi och som inte är advokater och sådana jurister som är anställda hos annan än advokat bör för förordnande enligt den föreslagna regeln krävas att det finns någon annan särskild omständighet för ett förordnande. En sådan omständighet kan vara att juristen i fråga besitter särskilda insikter eller erfarenheter på det område som saken gäller. Men generellt sett minskar möjligheterna för dem som inte är advokater eller biträdande jurister på advokatbyrå att bli förordnade som biträde enligt RHL.

Ett annat skäl för förordnanden kan övergångsvis vara att den aktuella personen tidigare har kommit i fråga för biträdesförordnande. Den förorda-

de begränsningsregeln bör nämligen inte få medföra att de personer som tidigare fått biträdesförordnanden och skött dem bra nu lämnas utanför kretsen av tänkbara biträden.

Vad jag nu har sagt beträffande biträde vid allmän rättshjälp bör gälla även offentligt biträde. Jag återkommer till den frågan i det följande (avsnitt 2.11.4).

2.6.3 Rättshjälpsbiträdets rätt att sätta annan i sitt ställe

Mitt förslag: Den som förordnats som biträde enligt RHL får själv besluta att sätta annan advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe endast om åtgärden inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna.

Kommitténs förslag: Möjligheterna för biträdet att själv besluta om substitution inskränks mer än enligt mitt förslag. Sådant beslut får fattas endast om biträdet under kortare tid på grund av andra åtaganden, sjukdom eller liknande omständigheter är förhindrad att arbeta med den rättsliga angelägenheten (huvudbetänkandet s. 189).

Remissinstanserna är splittrade i två läger. Domstolsverket och rättshjälpsnämnden i Malmö tillstyrker kommitténs förslag och hävdar att nuvarande reglering utnyttjas för att kringgå de restriktiva reglerna om biträdesbyte. Andra – däribland besvärsnämnden för rättshjälpen, rättshjälpsnämnden i Göteborg, allmänna advokatbyrån i Göteborg och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer – anser däremot att något missbruk inte förekommer och att kommitténs förslag inte bör genomföras (remissammanställning I s. 292–293).

Skälen för mitt förslag: Med substitution avses att det förordnade biträdet, utan att själv avträda från sitt uppdrag, sätter annan i sitt ställe. Substitutionen kan avse arbete viss tid eller vissa åtgärder. Syftet med reglerna om substitution är att biträdet skall kunna överlåta arbetet till någon annan om han exempelvis på grund av sjukdom, andra åtaganden eller liknande under kortare tid är förhindrad att själv arbeta med ärendet. Om biträdet kan förutse att han inte kommer att kunna återuppta arbetet med ärendet, anses det åligga honom att begära sitt entledigande så att biträdesbyte kan ske.

Enligt 21 § tredje stycket RHL får det förordnade biträdet själv besluta om substitution, om han sätter en advokat eller en biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe. I övriga fall får substitution ske bara efter särskilt tillstånd. Om angelägenheten är anhängig vid domstol, beslutar i dessa senare fall domstolen om substitution. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden.

Enligt 21 § andra stycket RHL får biträdesbyte äga rum endast i speciella fall och efter särskilt tillstånd. Däremot uppställs det inte i lagen några villkor för substitution. Det är alltså tänkbart att ett rättshjälpsbiträde beslutar om substitution trots att det egentligen är biträdesbyte som åsyf-

tas med åtgärden. För att motverka ett sådant förfarande föreslår kommittén att det i lagen närmare anges när substitution skall få ske.

Som jag tidigare nämnde har förslaget fått ett blandat mottagande. Några remissinstanser hävdar att de nuvarande reglerna är lämpliga från praktisk synpunkt och att de av kommitténs föreslagna reglerna skulle medföra en i många fall onödig prövning.

Enligt min mening fyller möjligheterna till substitution en viktig praktisk funktion. Jag tänker närmast på den situationen att arbetsuppgifterna på en advokatbyrå av någon oförutsedd anledning måste omfördelas. De nuvarande reglerna gör det också möjligt för det förordnade biträdet att på ett enkelt sätt förordna ett platsombud vid ett sammanträde eller en domstolsförhandling på avlägsen ort. En regel av den typ kommittén föreslagit skulle enligt min mening ge alltför inskränkta möjligheter till substitution. Nuvarande bestämmelser på området bör därför i princip behållas. Det bör dock i lagtexten göras klart att det förordnade biträdet, när han själv beslutar om substitution, står ansvar för att åtgärden inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna för rättshjälpen. Om biträdet beslutar om substitution trots att det medför en ökning av kostnaderna, kan hans ersättning jämkas enligt 22 § andra stycket (tredje stycket i mitt förslag).

Av den nya regleringen följer att det krävs särskilt tillstånd för substitution inte bara när annan än advokat eller jurist på advokatbyrå sätts i bitrådets ställe, utan också om åtgärden medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. Om biträdet exempelvis drabbas av tillfällig sjukdom, får i och för sig substitution äga rum även om det medför en ökning av kostnaderna, men när ökningen blir beaktansvärd krävs det särskilt tillstånd av domstolen eller rättshjälpsnämnden. Vid längre sjukdomsperioder bör inte substitution utan biträdesbyte äga rum.

2.6.4 Biträdesbyte

Mitt förslag: Om ett biträde har entledigats på begäran av den rättssökande, får ett nytt biträde förordnas endast om förutsättningar för biträdesbyte förelåg.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att reglerna om biträdesbyte ändras så att det av lagtexten uttryckligen framgår under vilka förutsättningar biträdesbyte får ske (huvudbetänkandet s. 188–189).

Remissinstanserna: Förslaget om en ny reglering av förutsättningarna för biträdesbyte har fått ett blandat mottagande (remissammanställning I s. 287–292).

Skälen för mitt förslag: Kommitténs förslag syftar egentligen inte till någon förändring av den fasta och restriktiva praxis som i dag råder när det gäller byte av biträde. På grund härav och eftersom den föreslagna utformningen av bestämmelsen dragit på sig viss kritik avstår jag från att föreslå någon förändring av de nuvarande reglerna i detta hänseende (21 § andra stycket RHL).

Detta skulle emellertid innebära att det i RHL inte heller i fortsättningen uppställs något uttryckligt hinder mot ett förfarande där den rättssökande, i syfte att kringgå reglerna om biträdesbyte, först begär biträdets entledigande och därefter begär ett nytt biträde. Detta är givetvis inte tillfredsställande. Jag föreslår därför att det i paragrafen införs en regel som innebär att, i de fall där det tidigare biträdet entledigats på begäran av den rättssökande, ett nytt biträde får förordnas endast om förutsättningarna för biträdesbyte förelåg. Det får anses ingå i det tidigare biträdets uppgifter att upplysa den rättssökande om vilka konsekvenser en begäran om entledigande kan få.

2.7 Omprövning av rättshjälpsfrågor

2.7.1 Rättshjälp i högre instans

Mitt ställningstagande: Ingen ändring görs nu såvitt gäller omfattningen av den beviljade rättshjälpen. Allmän rättshjälp skall alltså alljämt beviljas utan begränsning till viss instans eller myndighet.

Kommitténs ställningstagande överensstämmer med mitt (huvudbetänkandet s. 140–141).

Remissinstanserna: Kommitténs slutsatser har av remissinstanserna i allmänhet lämnats utan erinran. Kammarrätten i Göteborg och rättegångsutredningen anser dock att det finns anledning att överväga om inte rättshjälpen bör begränsas till de två lägre domstolsinstanserna (remissammanställning I s. 202–209).

Skälen för mitt ställningstagande: Jag delar i princip kommitténs och remissopinionens uppfattning. Emellertid har rättegångsutredningen i ett delbetänkande (SOU 1986:1) Högsta domstolen och rättsbildningen lagt fram förslag som innebär att rättshjälpen bör upphöra i och med att ett mål avgörs av hovrätten och att rättshjälpen bör kunna återuppväckas endast om högsta domstolen meddelar prövningstillstånd eller särskild anledning annars förekommer. Förslaget har remissbehandlats och bereds för närvarande inom justitiedepartementet. Saken torde alltså inom kort tas upp på nytt.

2.7.2 Jämkning av egenavgiften

Mitt förslag: I 15 § RHL klargörs att jämkning av maximibeloppet skall ske också om oriktiga uppgifter låg till grund för beslutet när maximibeloppet bestämdes. I övrigt behålls nuvarande ordning.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag. Kommittén föreslår också att maximibeloppet oftare än i dag skall jämkas med hänsyn till utgången i det mål eller ärende för vilket rättshjälp beviljats (huvudbetänkandet s. 144 och s. 199–200).

Remissinstanserna: Kommitténs förslag lämnas i allmänhet utan erinran. Vissa remissinstanser har emellertid påtalat de praktiska svårigheter som är förknippade med att jämkna maximibeloppet med hänsyn till utgången i ett mål eller ärende innan avgörandet har vunnit laga kraft (remissammanställning I s. 202–209 och s. 304–306).

Skälen för mitt förslag: Det torde redan i dag stå klart att maximibeloppet kan jämkas om det har fastställts till ett felaktigt belopp på grund av att de uppgifter som låg till grund för beslutet var oriktiga (prop. 1972:4 s. 404). Detta anses gälla oavsett om den oriktiga uppgiften har lämnats av den rättssökande eller inte och oberoende av om avvikelserna från det riktiga beloppet kan betecknas som väsentlig. Jag biträder kommitténs förslag och förordar att det i 15 § RHL tas upp en uttrycklig bestämmelse i enlighet därmed.

Enligt 15 § skall vidare maximibeloppet jämkas bl. a. om den rättssökandes ekonomiska förhållanden väsentligt förändras innan rättshjälpsärendet avslutas. Kommittén diskuterar i det sammanhanget särskilt frågan i vad mån utgången av den angelägenhet för vilken rättshjälp har beviljats skall påverka den bedömningen.

Det torde vara odiskutabelt att utgången i den angelägenhet för vilken rättshjälp beviljats i princip skall beaktas vid prövningen av frågan om maximibeloppet skall jämkas. Så sker redan i dag i ärenden om t. ex. bodelning. Även i andra fall där angelägenheter handläggs utomprocessuellt, t. ex. vid förlikning, kan utgången i saken läggas till grund för bedömningen av den rättssökandes ekonomiska förhållande. Om saken handläggs vid domstol, anses dock att avgörandet måste ha vunnit laga kraft för att jämkning skall kunna ske. Endast undantagsvis förekommer det därför att jämkning vid domstol sker av det här skälet annat än i högsta instans.

Kommitténs förslag innebär att även underinstanserna skall pröva frågan om jämkning av maximibeloppet mot bakgrund av utgången i den aktuella angelägenheten.

Jag hyser, liksom flera remissinstanser, i och för sig sympati för den av kommittén väckta tanken. Det är emellertid ofrånkomligt att flera jämningsbeslut i ett och samma rättshjälpsärende orsakar praktiska och administrativa olägenheter. Vidare måste man ta med i beräkningen att den rättssökandes motpart inte alltid förmår att fullgöra vad som ålagts honom i avgörandet. Med hänsyn härtill avstår jag från att nu föra vidare kommitténs förslag. Det är emellertid tänkbart att resultatet av det uppdrag som regeringen gett domstolsverket (bilaga 5) kan förbättra möjligheterna att genomföra kommitténs förslag på den här punkten. Om det blir fallet, bör frågan övervägas på nytt i det sammanhanget.

2.7.3 Rättshjälpens upphörande

Mitt förslag: Rättshjälpen skall upphöra inte bara när den rättssökande har lämnat direkt felaktiga uppgifter utan även när han har underlåtit att lämna en uppgift som han visste eller hade skälig anledning anta var av betydelse för bedömningen av hans ansökan.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att rättshjälpen skall upphöra om en väsentlig felbedömning gjorts när rättshjälpen beviljades (huvudbetänkandet s. 144–146).

Remissinstanserna: De remissinstanser som har uttalat sig är tveksamma. Justitiekanslern och Stockholms tingsrätt anser emellertid att en myndighet i samband med att ett mål eller ärende avgörs alltid bör kunna ompröva rättshjälpen (remissammanställning I s. 202–209).

Skälen för mitt förslag: Enligt 34 § första stycket 2 RHL skall allmän rättshjälp upphöra om den rättssökande lämnat oriktig uppgift och rättshjälp inte skulle ha beviljats om riktig uppgift hade lämnats.

Enligt kommittén har denna regel kritiserats. Kritiken går ut på att det ibland finns ett behov av att kunna besluta om rättshjälpens upphörande även om den rättssökande inte har lämnat positivt felaktiga uppgifter. Som exempel anges att den rättssökande – medvetet eller omedvetet – underlåtit att nämna viss uppgift av betydelse för bedömningen av rättshjälpsfrågan. Det kan exempelvis först senare framgå att den rättsliga angelägenheten har samband med en av den rättssökande bedriven näringsverksamhet. En annan situation som kommittén nämner som exempel är att den som beviljat rättshjälpen fattat ett felaktigt beslut utan att detta till någon del beror på den rättssökande. Kommittén föreslår mot denna bakgrund, som jag nyss nämnde, att det införs en möjlighet att förordna om rättshjälpens upphörande om en felbedömning gjorts när rättshjälpen beviljades. Genom att uppställa ett krav på att felbedömningen måste ha varit väsentlig tillgodoses enligt kommittén kraven på rättssäkerhet och trygghet för rättshjälpshavaren.

Först måste konstateras att reglerna i 27 § förvaltningslagen (1986:223) om omprövning inte kan tillämpas i den här situationen eftersom en sådan åtgärd aldrig får bli till nackdel för en enskild part.

Kommitténs beskrivning av den nuvarande ordningen har kritiserats av *lagrådet*. Jag återkommer i specialmotiveringen till den saken.

Den omständigheten att den rättssökande har allmän rättshjälp är normalt sett av avgörande betydelse för hans ställningstaganden i anledning av den rättsliga angelägenhet som är i fråga. För den som har beviljats rättshjälp är det därför viktigt att han kan lita på att rättshjälpsbeslutet står fast. Det är emellertid ofrånkomligt att det måste finnas vissa undantag från principen att rättshjälpsbeslutet skall stå fast, bl. a. om den rättssökande själv på något sätt har bidragit till det felaktiga beslutet.

Jag är medveten om att det kan förekomma fall där beslutet om rättshjälp mot bakgrund av vad som senare kommer fram framstår som tveksamt eller till och med felaktigt trots att den rättssökande själv på intet sätt kan lastas för det felaktiga beslutet. Enligt min mening bör intresset av att kunna rätta till ett felaktigt beslut i sådana fall rimligen stå tillbaka för den rättssökandes intresse av att beslutet om rättshjälp står fast. Jag föreslår därför inte att det införs en allmän möjlighet till omprövning av rättshjälpsbeslutet utöver den omprövningsmöjlighet som följer av domstolsverkets rätt att överklaga beslutet.

Situationen är annorlunda i de fall där den rättssökande har lämnat i och för sig fullt korrekta men ofullständiga uppgifter och att rättshjälpsbeslutet

mot bakgrund av vad som senare kommer fram just därför visar sig felaktigt. Om den rättssökande i ett sådant fall visste eller hade skäligen anledning anta att de utelämnade uppgifterna hade betydelse för bedömningen av hans ansökan, är det enligt min mening rimligt att det finns en möjlighet att ompröva rättshjälpsbeslutet. Jag förordar därför att det i 34 § RHL förs in en bestämmelse med den innebörden. För att rättshjälpen skall upphöra krävs givetvis att omständigheten i fråga är sådan att rättshjälp inte skulle ha beviljats om uppgiften hade lämnats.

2.8 Ersättningsfrågor

2.8.1 Grunderna för att bestämma biträdesersättningen

Mitt ställningstagande: Nuvarande författningsreglering behålls oförändrad.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att den tid som ett biträde faktiskt har lagt ned på ett uppdrag inte skall läggas till grund för bedömningen av det begärda arvodesbeloppet. I stället skall utgångspunkten vara den tid som ett erfaret biträde skulle ha behövt lägga ned på uppgiften (huvudbetänkandet s. 151–154).

Remissinstanserna instämmer allmänt i att det finns ett behov av att i ökad grad kunna premiera snabbhet och skicklighet, men många menar att det praktiskt sett är utomordentligt svårt att fastställa vilken tid som ett erfaret biträde skulle ha behövt lägga ned på en uppgift. Besvärdsnämnden för rättshjälpen anser att det bör införas ett förbud mot att räkna arvode efter tid (remissammanställning I s. 210–228).

Skälen för mitt ställningstagande: Enligt 22 § första stycket RHL har bl.a. biträde rätt till skäligen ersättning för det arbete som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligen arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Därvid skall hänsyn också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg varmed uppdraget har utförts samt den tid som har lagts ned på uppdraget.

I samma lagrum bemyndigas regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket att fastställa taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättningen. På den allmänna rättshjälpens område har endast en taxa fastställts, nämligen för ärenden om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan (DVFS 1986:14, B 33). Även om denna taxa formellt omfattar endast ett begränsat antal rättshjälpsärenden har den kommit att få betydelse vid prövningen av snart sagt alla arvodesräkningar. Vid utformningen av taxan utgår nämligen domstolsverket från en timkostnadsnorm, som för närvarande är 445 kr. Denna timkostnadsnorm har i praxis kommit att tillämpas även utanför det taxesatta området. Enligt många har utvecklingen gått mot en renodlad tidstaxa. I praktiken brukar biträdena i sina kostnadsräkningar ange den åtgångna arbetstiden och sedan multiplicera denna med den gällande timkostnadsnormen.

Genom att timkostnadsnormen har fått så stor genomslagskraft vinn

den fördelen att arvodesprövningen blir enhetlig. Utvecklingen har emellertid också utsatts för kritik bl. a. från advokathåll. Kritikerna hävdar att systemet gynnar medelmåttighet framför effektivitet och skicklighet. Systemet med tidstaxor uppmuntrar inte heller till investeringar i tekniska hjälpmedel som t. ex. ordbehandlingsmaskiner och datorer eller till andra rationaliseringar.

En annan nackdel som antas hänga samman med tidstaxorna är att belastningen på rättshjälpsanslaget ökar utan att det kan sättas i samband med en ökad ärendemängd eller med en uppräknning av ersättningsnivåerna. Enligt domstolsverket kan denna ökning, den s. k. taxeglidningen, knappast förklaras på annat sätt än att tidsdebiteringen har ökat i de mål och ärenden som inte är taxebundna. Förhållandet har ansetts visa att biträden lägger ned onödigt arbete på sina ärenden.

Den nu beskrivna utvecklingen är inte något nytt fenomen. Senast år 1981 (prop. 1981/82:28, JuU 19, rskr. 105, SFS 1981:1287) ändrades 22 § RHL i syfte att vid arvodesbestämningen minska bundenheten vid nedlagd tid och i stället öka utrymmet för kvalitetsmässiga bedömningar.

Rättshjälpskommitténs förslag innebär att ökad tonvikt vid arvodesbedömningen läggs vid visad skicklighet. Kommittén föreslår också att kostnadskontrollen förbättras genom att biträdena åläggs skyldighet att ge in en specificerad redogörelse för de olika arbetsmoment som ett uppdrag har krävt med angivande av åtgången tid för varje moment. Till det förslaget återkommer jag senare (avsnitt 2.8.3).

Kritiken mot RHL:s ersättningsregler har inriktats på främst två förhållanden. Det har hävdats dels att bundenheten vid nedlagd tid vid arvodesbestämningen är alltför stor och dels att kostnadskontrollen fungerar mindre väl. Det bör uppmärksammas att strävandena att komma till rätta med dessa problem i viss mån motverkar varandra. En effektiv kostnadskontroll kan sålunda svårligen uppnås utan att den granskande myndigheten får närmare kännedom om den tid som biträdet har lagt ned på uppdraget. En detaljerad kostnadsräkning med noggranna tidsangivelser försvårar samtidigt för myndigheten att bortse från den nedlagda tiden som en faktor vid arvodesprövningen.

Att i ökad omfattning premiera skicklighet är naturligtvis ett mål värt att sträva mot. Det är emellertid svårt att i praktiken åstadkomma detta. En radikal metod skulle kunna vara att som besvärnsnämnden för rättshjälpen föreslår införa ett förbud att räkna arvode efter tid.

I 82 § andra stycket i den gällande konkurslagen (1921:225) finns ett förbud att beräkna konkursförvaltares arvode efter tid. Denna bestämmelse har ansetts lägga hinder i vägen att avkräva förvaltarna uppgift om den faktiskt nedlagda tiden. Detta har medfört att arvodesprövningarna i konkurssammanhang inte anses kunna ske med den omsorg och noggrannhet som är önskvärd. I den nya konkurslagen (1987:672) har förbudet slopats. Enligt min mening är det mot bakgrund bl. a. av erfarenheterna från konkurslagen inte lämpligt att införa ett motsvarande förbud på rättshjälpens område.

Det finns i dag i RHL inte något hinder mot att biträdets skicklighet och effektivitet tillmäts betydelse vid arvodesbestämningen. Tvärtom sägs det

numera direkt i 22 § första stycket att avseende skall fästas vid den omsorg och skicklighet varmed uppdraget har utförts. Även om den nedlagda tidsåtgången inte skall ha avgörande betydelse vid arvodesprövningen är uppgiften om tiden nästan undantagslöst viktig. Den har betydelse inte bara som uppgift om omfattningen av biträdets arbete utan också som underlag för bedömningen huruvida biträdet visat skicklighet vid utförande av uppdraget.

Jag anser mot den nu angivna bakgrunden att nuvarande bestämmelser i RHL om arvodesbestämningen är väl avvägda. De bör därför behållas oförändrade. Det finns däremot enligt min mening anledning för de tillämpande myndigheterna att ägna de nu berörda problemen uppmärksamhet och att i enlighet med de gällande reglerna försöka leda utvecklingen på ett sådant sätt att skicklighet och snabbhet premieras när det är befogat. Naturligtvis bör också ådagalagd oskicklighet och långsamhet på motsvarande sätt föranleda nedsättning av begärt arvode.

2.8.2 Retroaktiv biträdesersättning

Mitt förslag: Biträdena berättigas att under vissa förhållanden få ersättning för arbete som utförts före beslutet om rättshjälp även när beslutet fattats av biträdet själv. Retroaktiv ersättning kan också utgå vid biträdesbyte.

Kommitténs förslag: Kommittén föreslår att biträdena alltid skall vara berättigade till ersättning för arbete som har utförts innan myndighet beslutar om rättshjälp, dock högst för sex timmars arbete. Om det finns synnerliga skäl, kan ersättning utgå för sådant arbete under längre tid. Kommittén föreslår också att retroaktiv ersättning i samma omfattning skall kunna utgå vid biträdesbyte (huvudbetänkandet s. 182–184 och s. 203).

Remissinstanserna: Kommitténs förslag att i lagtexten precisera den tid som ett biträde kan få ersatt retroaktivt har i allmänhet lämnats utan erinran av remissinstanserna. Både domstolsverket och besvärsnämnden för rättshjälpen har emellertid kritiserat förslaget på den grunden att det saknas en föreskrift om hur lång tid som får löpa innan ansökan om rättshjälp lämnas in. Några remissinstanser, bl. a. vissa rättshjälpsnämnder, anser – till skillnad från kommittén – att det finns ett behov av att kunna ge ett biträde retroaktiv ersättning även i de fall då advokat eller biträdande jurist beslutar om rättshjälp. – Förslaget att retroaktiv ersättning bör kunna utgå även vid biträdesbyte har avstyrkts endast av besvärsnämnden (remissammanställning I s. 277–282 och s. 308).

Skälen för mitt förslag: När allmän rättshjälp beviljas, betalar staten de kostnader som uppkommer efter beslutet, i den mån dessa omfattas av rättshjälpens förmåner (19 § första stycket första meningen RHL). Under vissa omständigheter betalar staten också biträdeskostnader som har uppkommit före beslutet om rättshjälp. I andra meningen i lagrummet sägs

nämligen att biträdesersättning betalas av staten också för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kom in till den myndighet som har att besluta om rättshjälp. Om det nedlagda arbetet har varit av mindre omfattning eller av brådskande art och om ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om det annars finns synnerliga skäl för det, betalar staten också biträdesersättning som har uppkommit innan ansökningen gjordes hos myndigheten. En given förutsättning för att sådan retroaktiv ersättning skall kunna utgå är att rättshjälp sedermera beviljas och att den som har utfört arbetet blir förordnad som biträde.

I praxis har uttrycket *mindre omfattning* normalt ansetts motsvara en dags arbete (NJA 1985 s. 106). Jag har inget att erinra mot den bedömningen. Några beaktansvärda olägenheter av den nuvarande ordningen synes inte ha förekommit. Redan på grund härav kan det ifrågasättas om det finns tillräckliga skäl för att byta ut denna i praxis tillkomna regel mot en motsvarande lagregel.

Härtill kommer att man med den av kommittén föreslagna utformningen skulle gå miste om den flexibilitet som nuvarande ordning medger. Jag vill också nämna att jag i det följande (avsnitt 2.11.1) kommer att föreslå att den nu förevarande bestämmelsen skall bli tillämplig även för offentliga biträden. Det kan finnas skäl att i det sammanhanget ge uttrycket "mindre omfattning" en annan innebörd än vid allmän rättshjälp. Jag återkommer i specialmotiveringen till den frågan. Av nu anförda skäl avstår jag från att lägga fram något ändringsförslag i det nu aktuella hänseendet.

Som jag nämnde nyss har flera rättshjälpsnämnder påtalat att det finns ett praktiskt behov av att kunna ge ett biträde retroaktiv ersättning även i de fall där *biträdet själv beviljar allmän rättshjälp*. Allmänna advokatbyrå-rån i Göteborg och Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer har gjort liknande uttalanden. Jag kan i sammanhanget också nämna att besvärsnämnden i ett fall (beslut nr 991/83) har tillerkänt biträde retroaktiv ersättning i en sådan situation. Nämnden har anfört att det finns samma skäl för en retroaktivitetsregel i dessa fall som i de fall när rättshjälpsnämnd eller domstol beslutar om rättshjälp.

Genom att tillämpa retroaktivitetsregeln även i fall när advokat eller biträdande jurist vid advokatbyrå beviljar allmän rättshjälp skulle vissa förenklingar kunna uppnås. I inledningsskedet kan det ibland framstå som tveksamt om biträdets ersättning kommer att överstiga den rättssökandes rättshjälpsavgift. Om angelägenheten kan slutföras med en arbetsinsats av "mindre omfattning", kan advokaten underlåta att skicka kostnadsräkningen till rättshjälpsnämnden. Detta förutsätter givetvis att advokaten eller den biträdande juristen är behörig att besluta om rättshjälp och att den rättssökande inte har något att erinra mot den begärda ersättningen. Om det senare visar sig att rättshjälp måste sökas, behöver biträdet inte riskera att bli utan ersättning för sitt dittills nedlagda arbete.

Mot bakgrund av de fördelar som sålunda kan uppnås med en ordning av det slag jag nu behandlat, förordar jag att det genom en ändring i 19 § RHL görs klart att det inte finns något som hindrar att retroaktiv ersättning kan utgå även när advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå beviljar allmän rättshjälp.

Tidigare gällde vid *biträdesbyte* att ingen ersättning kunde utgå till det nya biträdet för det arbete som han hade utfört före beslutet om bytet. Enligt kommittén är det ofta så att det nya biträdet behöver utföra visst arbete därför att det förordnade biträdet inte kan fullgöra arbetet i fråga. Det vanligaste torde också vara att det är det nya biträdet som upprättar ansökan om byte m. m. Kommittén föreslår därför att en möjlighet till retroaktiv ersättning öppnas även för det nya biträdet. Efter det att kommittén lagt fram sitt förslag har högsta domstolen i ett beslut (NJA 1986 s. 249) i ett sådant fall gett det nya biträdet ersättning för arbete som denne hade utfört före förordnandet.

För egen del instämmer jag i kommitténs bedömning och förordar att den föreslagna författningsändringen genomförs. Förslaget innebär att retroaktiv ersättning i dessa fall kan utgå till det nya biträdet under samma förutsättningar och i samma omfattning som till det först förordnade biträdet.

2.8.3 Kostnadskontrollen

Mitt förslag: Ett biträde enligt RHL får, vid överklagande av ett beslut om ersättning, i den högre instansen åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk endast om det finns särskilda skäl för det.

Kommitténs förslag: Biträdena föreslås bli skyldiga att tillsammans med sin arvodesframställning ge in sitt tidkort eller annan dokumentation som noggrant redovisar varje arbetsmoment som uppdraget krävt och tidsåtgången för varje moment (huvudbetänkandet s. 154–159).

Remissinstanserna: Nästan alla instanser som berör förslaget kritiserar det (remissammanställning I s. 210–228).

Skälen för mitt förslag: En effektiv kontroll av biträdenas arvodesframställningar kräver att den granskande myndigheten ges ett tillfredsställande underlag för sin bedömning. Förutsättningarna för granskningen är olika för olika myndigheter. Domstolarna m. fl. myndigheter har genom sitt eget sysslande med den rättsliga angelägenheten kunskap om många av de svårigheter som kan ha mött biträdet vid utförandet av uppdraget. Andra myndigheter, däribland främst rättshjälpsnämnderna, saknar den kunskapen och får lägga biträdets egna uppgifter till grund för sin bedömning. Rättshjälpsnämnderna har å andra sidan tillgång till advokater vid arvodesprövningen och deras erfarenheter är naturligtvis av stort värde i det här sammanhanget.

Rättshjälpskommittén anser sig kunna slå fast att kostnadskontrollen i dag inte fungerar tillfredsställande. Denna slutsats har emellertid kritiserats av flera remissinstanser.

Liksom flertalet remissinstanser befarar jag att en ordning i enlighet med kommittéförslaget skulle medföra flera nackdelar. Sålunda skulle uppkomma ett ofta betydande merarbete för biträdet. Vidare skulle informationen

ofta visa sig utan betydelse för den granskande myndigheten. En så noggrann redovisning skulle också motverka syftet att vid arvodesprövningen minska bundenheten vid nedlagd tid. Jag har svårt att se att man genom den föreslagna ordningen skulle uppnå några så betydande fördelar att de uppväger de nu nämnda nackdelarna. Jag förordar därför att förslaget inte genomförs.

Det finns emellertid andra sätt att förbättra de granskande myndigheters underlag för bedömningen av framställda arvodesanspråk. Svea hovrätt har i sitt remissvar fört fram tanken att det vid överprövning av en underinstans beslut angående biträdesarvode bör förhindras att nya uppgifter åberopas till stöd för det begärda arvodet i den högre instansen. Enligt hovrätten förekommer det inte sällan att biträdena vid överklagande i hovrätten ger in en utförligare redogörelse för sitt arbete som då motive-
rar det begärda arvodet.

En ordning i enlighet med Svea hovrätts förslag kan enligt min mening medföra att biträdena förmås att vara mer utförliga i sina kostnadsräkningar redan i första instans. Därmed kan man på goda grunder hoppas att underlaget för ersättningsbesluten blir bättre än i dag. Dock måste en regel av det antydda slaget utformas på ett sådant sätt att inte biträdena förhindras att åberopa nytt material när det är sakligt befogat och så att inte kostnadsräkningarna för säkerhets skull görs onödigt omfattande.

Jag förordar mot bakgrund av det sagda att det i en ny paragraf i RHL (49 c §) förs in en bestämmelse som tillåter ett biträde att vid överklagande av ett beslut om ersättning enligt RHL åberopa nya omständigheter i den högre instansen endast om särskilda skäl föreligger. I lagrådsremissen ansåg min företrädare att det borde räcka att det fanns "skäl" för att tillåta att en ny omständighet åberopades. Sedan *lagrådet* kritiserat detta förslag förordar jag en justering av lagtexten. Jag återkommer till den saken i specialmotiveringen.

Särskilda skäl kan anses föreligga t. ex. när en domstol till stöd för en nedsättning åberopar att biträdet varit oskickligt eller försumligt och biträdet inte haft tillfälle att argumentera i denna fråga i den lägre instansen. Om nedsättningen motiveras med att kostnadsräkningen varit bristfällig, bör däremot möjligheterna att få åberopa nya omständigheter vara ytterst begränsade.

Med den nu föreslagna bestämmelsen krävs det av biträdet att han är relativt utförlig när han redogör för sitt arbete och när han motiverar sitt arvodesanspråk. Det krävs å andra sidan också att den myndighet som beslutar om arvodet motiverar ett beslut att sätta ned arvodet på ett sådant sätt att biträdet får klart för sig varför han inte har fått det begärda beloppet.

Enligt min mening kan ett sålunda förbättrat beslutsunderlag bidra också till att rättshjälpsbiträdena i större utsträckning än i dag premieras för skicklighet och effektivitet samt å andra sidan drabbas av nedsättningar vid visad oskicklighet eller långsamhet.

Avslutningsvis vill jag här nämna att jag har för avsikt att, om de nu föreslagna lagändringarna godtas, föreslå att det i 23 § RHF förs in en föreskrift som anger att den som har medverkat i en utredning enligt RHL

alltid, när han begär ersättning för sin medverkan, skall uppge den tid som har lagts ned på uppdraget.

Prop. 1987/88:73

2.8.4 När skall ersättningen fastställas?

Mitt förslag: Ersättning till biträde skall alltid fastställas i samband med att den rättsliga angelägenheten avgörs genom dom eller beslut eller avslutas på något annat sätt. Ersättning till bodelningsförrättare eller medlare skall fastställas när uppdraget har slutförts.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt. Kommittén föreslår dessutom att det i lagen förs in regler om när biträden m. fl. är berättigade att uppbära förskott på sina ersättningar (huvudbetänkandet s. 204–205).

Remissinstanserna: Endast en remissinstans har berört kommittéförslaget. Det är Helsingborgs tingsrätt som anser att det är onödigt att ta upp reglerna om förskott i lagen (remissammanställning I s. 310).

Skälen för mitt förslag: I dag finns det inte några uttryckliga regler om när ersättningen till biträde m. fl. skall fastställas. För närvarande tillämpas den naturliga huvudregeln att ersättningen fastställs när handläggningen av den rättsliga angelägenheten slutförts. I den inte helt ovanliga situationen att ett biträde eller annan frånträder sitt uppdrag innan handläggningen är slutförd, t.ex. därför att han blir entledigad eller därför att biträdesbyte sker, fastställs däremot ofta ersättningen till biträdet redan i samband med entledigandet resp. bytet (se NJA 1982 s. 845).

Enligt min mening är den beskrivna ordningen förenad med vissa nackdelar. Beslutsmyndigheten har i många fall inte möjlighet att bedöma om det nedlagda arbetet har varit nödvändigt, dvs. om den begärda ersättningen är skälig, förrän handläggningen har avslutats. Den som när målet avgörs kan bli betalningsskyldig för rättshjälpskostnader – den rättssökande eller motparten – anser sig i ett tidigare skede sällan ha anledning att anlägga några synpunkter på biträdesersättningens storlek. Enligt den ordning som tillämpas för närvarande är det i allmänhet för sent att framföra kritiken när målet avgörs eller angelägenheten annars slutförs. Även den som har frånträtt sitt uppdrag tidigare bör mot denna bakgrund få sin ersättning fastställd i domen, avskrivningsbeslutet eller motsvarande. Biträdets intresse av att få lyfta ersättningen inom rimlig tid kan tillgodoses genom reglerna om förskott.

Jag förordar således att det i RHL förs in en bestämmelse som uttryckligen anger att ersättningen till biträde, bodelningsförrättare eller medlare alltid skall fastställas i samband med att den rättsliga angelägenheten avgörs genom dom eller beslut eller när uppdraget i annat fall är slutfört. Bestämmelsen bör lämpligen tas upp som ett nytt stycke i 22 §.

Lagrädet har påpekat att förslaget berör också ersättningsfrågans handläggning vid de allmänna förvaltningsdomstolarna. Jag återkommer till den saken i anslutning till specialmotiveringen under den ifrågasvarande paragrafen.

Regler om förskott på ersättning till bl.a. biträde finns i 39 § RHF.. Kommittén föreslår att reglerna byggs ut och tas upp i lagen. De av kommittén föreslagna reglerna står i saklig överensstämmelse med den praxis som har utvecklats. Det är enligt min mening inte nödvändigt att reglerna om förskott, som närmast har karaktären av tillämpningsföreskrifter, tas upp i lagen. Jag avstår därför från att nu föreslå någon författningsändring på den punkten.

2.9 Ansvaret för rättshjälpskostnader i vissa fall

2.9.1 Inledning

Enligt 31 § RHL kan annan än den rättssökande i vissa situationer åläggas skyldighet att utge ersättning till staten för den rättssökandes rättshjälpskostnader. Detta kan gälla motpart i mål eller ärende vid domstol, men det kan också gälla make i angelägenhet rörande äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan eller bodelning. När mål eller ärende avgörs, skall enligt 32 § RHL beslut samtidigt meddelas angående betalningsskyldighet enligt 31 §.

Kommittén har i huvudbetänkandet (s. 161–168) diskuterat olika frågor med anknytning till annans betalningsskyldighet för den rättssökandes rättshjälpskostnader. Kommittén har på en punkt lagt fram ändringsförslag. Sålunda föreslår kommittén att de medparter i mål eller ärenden vid domstol som inte har rättshjälp i vissa fall skall åläggas att till staten betala del av kostnader som har ersatts som rättshjälpskostnad. Jag återkommer strax till detta, men jag skall först ta upp bl.a. frågan om återbetalningsskyldighet vid *förlikning*.

Det förekommer inte sällan att parterna i en tvist träffar förlikning före eller under sakens behandling vid domstol. Som ett led i en sådan förlikning brukar parterna komma överens om fördelningen av de dittills uppkomna processkostnaderna. Innebär en förlikning att båda parter skall betala sina egna kostnader, betalar staten rättshjälpshavarens kostnader och någon återbetalningsskyldighet för motparten blir aldrig aktuell. Det har ibland satts i fråga om inte domstol eller rättshjälpsnämnd bör kunna utforska förlikningens verkliga innebörd och besluta om fördelning av rättshjälpskostnaderna på grundval därav.

Kommittén har tagit upp denna fråga men kommit fram till att någon ändring av den nuvarande ordningen inte bör ske. Man har därvid anfört att en ändrad ordning skulle riskera att parternas förlikningsvilja hämmas och dessutom måste antas medföra tillämpningssvårigheter.

Kommittén har vidare diskuterat om inte ansvaret för rättshjälpskostnader i mål om äktenskapsskillnad och i bodelningsärenden kunde utformas på ett mera rationellt sätt än för närvarande. Kommittén har dock kommit fram till att detta inte torde vara möjligt om man vill behålla de nu gällande reglerna om fördelningen av rättshjälpskostnaderna i dessa mål och ärenden. Kommittén har inte heller funnit tillräckliga skäl för några reformförslag rörande motparts ansvar för kostnader för bevisning och för medlare.

Kommitténs slutsatser har i allmänhet lämnats utan erinran av remissin-

2.9.2 Medparts ansvar för rättshjälpskostnader vid gemensam talan

Mitt förslag: Har i ett mål eller ärende vid domstol en kostnad som är gemensam för två eller flera parter ansetts som en kostnad för rättshjälpen, skall var och en av dem som inte har rättshjälp åläggas att till staten betala den del av kostnaden som kan anses belöpa på honom.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (huvudbetänkandet s. 163–164).

Remissinstanserna tillstyrker i allmänhet förslaget. Rättshjälpsnämnden i Malmö anser att den föreslagna bestämmelsen bör göras tillämplig även utom domstol (remissammanställning I s. 229–237).

Skälen för mitt förslag: Av 2 § första stycket skuldebrevslagen (1936:81) följer att om ett skuldebrev har utfärdats av flera utan förbehåll om delad ansvarighet, svarar de en för alla och alla för en för betalningsskyldigheten. Man brukar säga att det i den situationen föreligger ett solidariskt betalningsansvar. Bestämmelsen, som anses analogt tillämplig även på andra fordringsförhållanden, innebär att borgenären är berättigad att hos var och en av de betalningsansvariga begära betalning för hela beloppet. Den som på det sättet har betalat skulden är i sin tur berättigad att av var och en av de övriga utkräva dennes andel.

Om flera parter i en process anlitar samma ombud, anses de gentemot ombudet vara solidariskt betalningsansvariga för dennes arvode, såvida inte något annat har avtalats. Ombudet kan således vända sig till en av dem och utkräva hela arvodet. Om den personen har rättshjälp, betalas hela ombudsarvodet av staten. Det har i praxis (NJA 1975 s. 431) inte ansetts möjligt för domstolen att självmant besluta om en fördelning av arvodet på dennes medparter. Det är däremot inte otänkbart att staten är berättigad att vända sig till medparterna och utkräva deras andelar. Saken har, såvitt är mig bekant, dock inte gjorts till föremål för domstols prövning.

Enligt kommittén (huvudbetänkandet s. 163) har denna möjlighet att åka snålskjuts på rättshjälpen utnyttjats i stor utsträckning. Som exempel nämner kommittén fastighetstvister som rör grupphusbebyggelse där rättshjälp begärs för en person som saknar egen inkomst.

För att råda bot på de olägenheter som visat sig förknippade med nuvarande ordning föreslår jag att det i enlighet med kommittéförslaget införs en skyldighet för medparter att betala del av rättegångskostnader som är gemensamma med en part som har rättshjälp och som har betalats av rättshjälpen.

Därvid bör varje medpart åläggas att till staten betala den del av sådan kostnad som kan anses belöpa på honom. Fördelningen bör göras efter huvudtalet, om det inte finns skäl som talar mot det. Om motpart eller

någon annan åläggs skyldighet att ersätta rättshjälpskostnaderna till någon del, skall detta beaktas när medparternas betalningsskyldighet bestäms. Bestämmelsen bör lämpligen tas upp i en ny paragraf (31 a §).

När det gäller tillämpningsområdet för en kostnadsfördelningsregel av det aktuella slaget är det till en början självklart att dess betydelse skulle öka väsentligt om den som rättshjälpsnämnden i Malmö förordar görs tillämplig även på utomprocessuella angelägenheter. En sådan ordning är emellertid – som jag strax skall förklara – också förenad med nackdelar.

En lösning i enlighet med mitt förslag innebär att domstolen får en möjlighet att fördela kostnaderna endast vid s.k. nödvändig processgemenskap eller när sammanläggning (kumulation) har skett enligt 14 kap. 2 § rättegångsbalken. En förutsättning för att bestämmelsen skall kunna tillämpas är med andra ord att det på ena sidan i ett mål eller ett ärende uppträder flera parter, varav minst en har rättshjälp. Bestämmelsen är således inte tillämplig om någon exempelvis väcker talan mot två parter vid olika domstolar, även om käromålen vilar på väsentligen samma grund.

Det förekommer inte sällan att parterna i en tvist har ett intresse av utgången i en annan tvist som avgörs vid en domstol. Parterna kan t. ex. vara överens om att invänta utgången av det andra målet innan talan väcks. Ibland samordnar flera parter sina anspråk och avvaktar att en tvist vid domstol avgörs. I det senare fallet kan det gå att få vetskap om intressegemenskapen. I andra fall är sådan vetskap utesluten. Med tanke på bl. a. dessa situationer är det enligt min mening ofrånkomligt att en kostnadsfördelningsregel som avser även utomprocessuella angelägenheter kommer att medföra tillämpningssvårigheter. Det kan således bero på tillfälligheter om annan åläggs betalningsskyldighet för parts rättegångskostnad. Detta är enligt min mening inte tillfredsställande. Mot den bakgrunden bör den nya bestämmelsens tillämpningsområde inte få den vidare omfattning som rättshjälpsnämnden i Malmö har förordat.

Medpart skall normalt åläggas betalningsskyldighet för gemensamma kostnader fullt ut i enlighet med den nu föreslagna bestämmelsen. Om medparten är berättigad till det, kan det finnas anledning för honom att själv ansöka om rättshjälp. Beviljas medparten rättshjälp, saknas det grund för att med stöd av den nya bestämmelsen ålägga honom ersättningsskyldighet för därefter uppkomna rättegångskostnader. Det torde i första hand komma att röra sig om kostnader för ett gemensamt biträde. Till biträdets skyldigheter i ett sådant fall torde höra att upplysa medparten om att han bör söka rättshjälp.

2.10 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål

Mitt förslag: Nuvarande ordning behålls i princip oförändrad. Jag föreslår emellertid att en offentlig försvarares möjligheter att till stöd för sitt arvodesanspråk i högre rätt åberopa nya omständigheter begränsas i likhet med vad jag tidigare förordat för biträde enligt rättshjälpslagen.

Bakgrund och skälen för mitt förslag: Rättshjälp åt misstänkt i brottmål lämnas i två former, nämligen dels genom biträde av offentlig försvarare enligt reglerna i 21 kap. rättegångsbalken (RB) och dels genom rättshjälp enligt 36 § RHL. Denna senare form av rättshjälp består av ersättning för eller befrielse från vissa kostnader. Vanligen är det fråga om kostnader för inställelse och bevisning.

Reglerna om rätten till *offentlig försvarare* ändrades efter förslag av rättshjälpskommittén så sent som år 1983 och från den 1 januari 1984 gäller vissa nya regler bl. a. i fråga om rätten till offentlig försvarare. Domstolsverket har på regeringens uppdrag utvärderat 1983 års lagändring (DV Rapport 1986:4). I årets budgetproposition redovisade min företrädare utförligt rapporten. Han drog slutsatsen att det för närvarande inte finns anledning att vidta några lagstiftningsåtgärder i fråga om rätten till offentlig försvarare men att utvecklingen på området alltjämt bör följas med uppmärksamhet (prop. 1986/87:100 bil. 4, s. 69–71). I sitt av riksdagen godkända betänkande har justitieutskottet instämt i den bedömningen (JuU 26). Jag lämnar därför denna fråga.

Den som är tilltalad i brottmål och har en årsinkomst inte överstigande 50 000 kr. kan beviljas *rättshjälp enligt 36 § RHL*. En ytterligare förutsättning för sådan rättshjälp är att den sökande själv inte kan antas svara för de kostnader som ersätts genom rättshjälp. Om de kostnader som kan ersättas genom rättshjälp är obetydliga, skall således rättshjälp inte beviljas.

Den rättssökande behöver inte betala någon rättshjälpsavgift vid rättshjälp i brottmål. Om han döms för brottet, är han emellertid enligt allmänna regler för tilltalades återbetalningsskyldighet i princip skyldig att betala tillbaka till staten vad som har utgått av allmänna medel för hans försvar, bevisning och rättshjälp i övrigt (31 kap. 1 § RB). Hans betalningsskyldighet är dock begränsad till vad som skulle ha varit hans maximibelopp för rättshjälpsavgiften, om han hade beviljats allmän rättshjälp. Detta innebär bl. a. att någon avgift motsvarande tilläggsavgiften inte utgår i brottmål. Om återbetalningsskyldigheten understiger visst belopp, för närvarande 250 kr, skall någon ersättningsskyldighet inte åläggas. Den tilltalades återbetalningsskyldighet får alltid jämkas eller elterges, om det finns skäl till det med hänsyn till hans brottslighet eller hans personliga eller ekonomiska förhållanden.

Om den tilltalade frikänns i brottmålet, skall han i princip inte betala någon avgift för rättshjälp. Han är i stället berättigad till ersättning av staten för de kostnader som han kan ha haft för rättegången.

Rättegångsutredningen (Ju 1977:06) har enligt sina direktiv i uppgift bl. a. att se över RB:s bestämmelser om rättegångskostnader i brottmål. Regeringen har därefter i december 1986 överlätit åt en särskild utredare att överväga bl. a. dessa frågor. Några förslag har ännu inte lagts fram. Jag utgår i det följande från gällande ordning och berör endast frågor med anknytning till RHL.

Rättshjälpskommittén har diskuterat flera olika frågor med anknytning till rättshjälp i brottmål (organisationsbetänkandet s. 63–84). Dessa är:

- Ersättning till offentlig försvarare.

- Förutsättningar för rättshjälp enligt RHL.
- Förmånerna vid rättshjälp enligt RHL.
- Den tilltalades ansvar för rättegångskostnader.

Såvitt gäller förutsättningarna för rättshjälp enligt RHL och förmånerna vid sådan rättshjälp anser kommittén att nuvarande ordning är lämplig och föreslår inga sakliga förändringar. Slutsatserna har godtagits av remissinstanserna. Även jag ansluter mig i allt väsentligt till kommitténs bedömning. Jag förordar dock att inkomstgränsen för rätt till rättshjälp åt misstänkt i brottmål bestäms som en multipel av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Jag återkommer till den saken i specialmotiveringen i anslutning till 36 §.

När det gäller grunderna för att bestämma ersättning till offentlig försvarare och kostnadskontrollen anser kommittén att samma synpunkter gör sig gällande som vid ersättning till biträde enligt rättshjälpslagen. Detta innebär att kommittén förordar dels att den faktiskt nedlagda tiden inte längre skall utgöra beräkningsgrund för arvodet och dels att försvararen skall åläggas skyldighet att ge in tidkort eller annan specificerad tidredovisning av sitt arbete.

Jag har tidigare (avsnitt 2.8) redovisat min syn på kommitténs förslag i fråga om biträdesersättningen och kostnadskontrollen vid allmän rättshjälp. Jag förordade där att kommitténs båda förslag inte genomförs. Samma synpunkter gör sig gällande i det här sammanhanget och jag föreslår därför att gällande regler behålls oförändrade även i fråga om offentlig försvarares ersättningar.

Det finns däremot anledning att överväga om inte mitt förslag att biträde i högre instans vid överprövning av beslut om ersättning endast i en begränsad omfattning bör få åberopa nya omständigheter till stöd för sitt arvodesanspråk skall gälla även offentliga försvarare. Förutsättningarna för en sådan regel är något annorlunda i fråga om ersättningen till de offentliga försvararna. Beslut om ersättning åt offentlig försvarare fattas alltid av domstol och i allmänhet enligt den av domstolsverket fastställda taxan i brottmål. Vill försvararen att taxan skall överskridas, måste han motivera detta redan i första instans. En motsvarande regel för de offentliga försvararna skulle därför få betydelse bara i de fall när försvararen begär ett högre arvode än enligt taxan. Det faller sig emellertid naturligt att med tanke på just dessa fall införa en begränsning av försvararens möjligheter att i högre rätt åberopa nya omständigheter till stöd för sitt arvodesyrkande. Jag föreslår därför en sådan bestämmelse även för offentliga försvarare.

Ersättningen till en offentlig försvarare betalas alltid av staten. Detsamma gäller, om rättshjälp har beviljats, sådana kostnader som ersätts av rättshjälpen. Den misstänkte eller den tilltalade behöver aldrig – till skillnad från vad som gäller för den som har beviljats allmän rättshjälp – betala någon avgift i förskott. Av 31 kap. 1 § RB följer emellertid att den tilltalade, om han döms för brottet, skall åläggas skyldighet att betala till staten vad som har utgått av allmänna medel för försvarare, bevisning m. m. med stöd av reglerna i RB. Enligt 38 § första stycket RHL gäller detta också beträffande vad som har betalats av staten med anledning av att den

tilltalade beviljats rättshjälp. En viktig inskränkning i den dömdes betalningsskyldighet är dock att han aldrig behöver betala mer än som motsvarar det för honom gällande maximibeloppet för rättshjälpsavgift.

Kommittén föreslår en förändring av bestämmelserna om den tilltalades återbetalningsskyldighet. I och med att kommittén i sitt huvudbetänkande lägger fram förslag till nya rättshjälpsavgifter, bestående av en fast och en rörlig del, skulle det högsta återbetalningsbeloppet komma att bero inte bara på den tilltalades inkomst utan också på omfattningen av kostnaderna. Detta är något principiellt nytt eftersom någon tilläggsavgift i dag inte tas ut av den dömden. Kommittén föreslår därför att återbetalningsskyldigheten i brottmål begränsas enligt en särskild tabell.

Nuvarande ordning innebär att en tilltalad som har en beräknad årsinkomst större än 110 000 kr. i princip alltid är skyldig att betala till staten hela kostnaden för offentlig försvarare och bevisning i målet, om han döms för brottet. Om de förslag som jag lagt fram i det föregående rörande möjligheterna till allmän rättshjälp godtas, kommer denna obegränsade återbetalningsskyldighet att träffa endast personer med en årsinkomst överstigande sju basbelopp (168 700 kr. år 1988). Detta är enligt min mening en godtagbar ordning. De nivåer för maximibelopp för rättshjälpsavgift som jag föreslagit i det föregående (avsnitt 2.4.1) är enligt min mening lämpligt avvägda också såvitt gäller tilltalads återbetalningsskyldighet. Några särregler för denna återbetalningsskyldighet utöver dem som redan finns behövs därför inte.

2.11 Rättshjälp genom offentligt biträde

2.11.1 Inledning

Rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas i vissa i 41 § RHL särskilt angivna typer av rättsliga angelägenheter. Gemensamt för de uppräknade angelägenheterna är att de rör enskildas personliga rörelsefrihet eller kroppsliga integritet, dvs. ärenden som kan vara av synnerligen ingripande betydelse för den enskilde. Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas endast i ett förvaltningsrättsligt mål eller ärende hos en myndighet. Härvidlag föreligger en skillnad gentemot allmän rättshjälp, som ju kan beviljas även i en rättslig angelägenhet som behandlas helt utomprocessuellt.

Rättshjälp genom offentligt biträde behandlas huvudsakligen i 41–45 §§ RHL. När det gäller den nuvarande ordningen får jag hänvisa till kommitténs redogörelse (organisationsbetänkandet s. 85 ff). Kommittén har gjort en allmän översyn av bestämmelserna och föreslår vissa ändringar, dock ej av genomgripande slag. Jag berör i följande avsnitt vissa ändringsförslag såvitt gäller tillämpningsområdet (avsnitt 2.11.2) och den s.k. presumptionsregeln i 42 § (avsnitt 2.11.3). Jag tar också avslutningsvis upp frågan om vem som får förordnas till offentligt biträde (avsnitt 2.11.4). I avsnittet 2.12.3 tar jag dessutom upp vissa beslutsbefogenheter m.m. i frågor om offentligt biträde. Jag skall dock först beröra vissa andra, mindre frågor rörande offentligt biträde.

På vissa punkter har kommitténs översyn inte lett fram till några änd-

ringsförslag. Detta gäller förmåner vid rättshjälp genom offentligt biträde och den rättssökandes kostnadsansvar. Kommitténs slutsatser har i dessa delar lämnats utan erinran av remissinstanserna och inte heller jag finner anledning att föreslå några förändringar i dessa hänseenden. Rättshjälp genom offentligt biträde bör alltså alltjämt vara kostnadsfri för den enskilde rättssökande. Inte heller bör det offentliga biträdets rätt enligt 45 § första stycket RHL att besluta om utredning under där angivna förutsättningar begränsas till visst belopp eftersom befogenheten redan nu är högst begränsad.

Kommittén berör också problemet att det i vissa situationer är svårt att konstatera när förmånen av offentligt biträde upphör. Det sagda rör främst fall när offentligt biträde har förordnats i angelägenhet på den psykiatriska vårdlagstiftningens område. I och med att talan mot beslut får föras utan inskränkning till viss tid kan det påstås att rättshjälpen här formellt sett aldrig upphör. Kommittén har emellertid inte funnit att detta förhållande har medfört några praktiska problem och föreslår inte någon författningsändring. Jag instämmer i kommitténs slutsats, som lämnats utan erinran vid remissbehandlingen, och lägger alltså inte fram några ändringsförslag i detta hänseende.

En annan fråga är om *ett offentligt biträde bör kunna få ersättning för arbete som han utfört före förordnandet*. Saken är inte reglerad i RHL och praxis är skiftande. Av motsvarande skäl som i fråga om allmän rättshjälp bör enligt min mening i RHL uttryckligen klargöras att sådan retroaktiv ersättning kan utgå också till offentligt biträde. Förutsättningarna för att sådan ersättning skall kunna utgå bör vara desamma som vid allmän rättshjälp. Detta innebär att ersättning bör kunna utgå för arbete som har utförts efter det att ansökan om offentligt biträde kommit in till beslutsmyndigheten. Ersättning bör också kunna utgå för arbete som har utförts dessförinnan, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om det annars finns synnerliga skäl. Däremot innefattar möjligheten till retroaktiv ersättning givetvis inte rätt till ersättning för sådant arbete som inte omfattas av 41 § RHL t. ex. arbete som hänför sig till handläggningen i lägre instans.

Kommittén berör också rätten till offentligt biträde i mål eller ärende enligt lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Enligt 42 § RHL skall offentligt biträde förordnas för den som den ifrågavarande åtgärden avser, om det inte måste antas att behov av biträde saknas. Sedan några år tillbaka har i LVU-fallen även den unges vårdnadshavare rätt till offentligt biträde under samma förutsättning. I mål eller ärende enligt LVU är det således vanligt förekommande att såväl den unge som dennes vårdnadshavare har rättshjälp genom offentligt biträde. Kommittén hävdar att den gällande ordningen medför att det ofta förordnas två skilda biträden trots att den unge och vårdnadshavaren har sammanfallande intressen och därför lika bra kan representeras av ett gemensamt biträde (organisationsbetänkandet, s. 138–141). Kommittén lägger fram förslag som innebär att gemensamt biträde skall förordnas i dessa mål eller ärenden, om inte särskilda skäl talar mot det.

Inom socialdepartementet pågår för närvarande arbetet med förändring

av LVU-lagstiftningen. Frågan om stöd och hjälp åt personer som berörs av olika LVU-frågor har tagits upp av socialberedningen i betänkandet (SOU 1986:20) Barns behov och föräldrars rätt och av en särskild utredare i betänkandet (Ds S 1987:3) Översyn av LVU. Betänkandena har remissbehandlats och övervägs för närvarande inom socialdepartementet. En fråga som är aktuell i det sammanhanget är rätten till offentligt biträde i mål och ärenden enligt LVU. Efter samråd med chefen för socialdepartementet tar jag därför inte upp kommitténs förslag i detta lagstiftningsärende. Jag anser det vara naturligt att kommitténs förslag och remissinstansernas synpunkter på det tas till vara i det fortsatta arbetet inom socialdepartementet.

När ett beslut om rättshjälp undanröjs, skall enligt 49 a § RHL den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna, om inte särskilda skäl talar för att kostnaderna eller del därav betalas av staten. Bestämmelsen är tillämplig även vid rättshjälp genom offentligt biträde. Kommittén påpekar (organisationsbetänkandet s. 153) att eftersom denna rättshjälpsform är kostnadsfri för den enskilde bör det inte ens om rättshjälpsbeslutet undanröjs vara möjligt att ålägga någon betalningsskyldighet för uppkomna rättshjälpskostnader. Enligt kommittén saknar bestämmelsen betydelse från statsfinansiell synpunkt såvitt avser offentligt biträde. Kommittén föreslår att möjligheten att när beslut om offentligt biträde undanröjs ålägga någon betalningsskyldighet för uppkomna kostnader slopas. Förslaget har lämnats utan erinran av remissinstanserna. Jag förordar att 49 a § RHL ändras i enlighet med kommittéförslaget.

2.11.2 Tillämpningsområdet

2.11.2.1 Inledning

I 41 § RHL räknas i fjorton punkter upp de angelägenheter vari rättshjälp genom offentligt biträde kan beviljas. Kommittén har gått igenom dessa ärendekategorier för att undersöka i vad mån avgränsningarna är sådana att de tillgodoser kravet på erforderliga rättssäkerhetsgarantier i ärenden där enskilda människor kan drabbas av inskränkningar i den personliga integriteten.

Kommitténs genomgång av de olika ärendekategorierna leder fram till ändringsförslag på endast en punkt i fråga om tillämpningsområdet för denna rättshjälpsform. Kommittén föreslår att utlänning som har tagits i förvar i ett ärende hos polismyndighet angående avvisning eller verkställighet av avvisning eller utvisning skall beviljas offentligt biträde i frågan om förvarstagandet, om detta har varat mer än tre dygn. I dag gäller att förvarstagandet i sig berättigar till offentligt biträde först när detta varat mer än en vecka. Jag återkommer till detta förslag längre fram (avsnitt 2.11.2.3).

Vid remissbehandlingen har förts fram flera förslag till utvidgningar av tillämpningsområdet för rättshjälp genom offentligt biträde. Detta gäller bl. a. ärenden i förvaltningsdomstol om bistånd enligt 6 § socialtjänstlagen (1980:620) och om flyttningsförbud enligt 28 § samma lag. De skäl som har

åberopats till stöd för dessa och vissa andra liknande förslag har emellertid enligt min mening inte en sådan styrka att de föreslagna utvidgningarna bör genomföras nu.

På två punkter har emellertid remissinstanserna lagt fram förslag till utvidgningar av tillämpningsområdet för offentligt biträde som jag anser bör prövas i detta lagstiftningsärende. Det är först frågan om offentligt biträde i förvaltningsdomstol vid prövning av frågor om intagning till och utskrivning från sjukhus enligt smittskyddslagen (1968:231). Den frågan tar jag upp i avsnittet 2.11.2.4. Flera remissinstanser, däribland socialstyrelsen, psykiatriska nämnden och vissa utskrivningsnämnder har också tagit upp frågan om offentligt biträde vid prövningen av framför allt s. k. konverteringsfall enligt 10 § lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Den frågan berör jag närmare i avsnittet 2.11.2.2.

Till sist vill jag i detta avsnitt nämna att asylutredningen (A 84:01) har avlämnat sitt slutbetänkande Rättssäkerheten vid direktavvisningar (SOU 1986:48). Utredningen har undersökt behovet av rättsligt bistånd till de asylsökande i dessa sammanhang. Betänkandet har remissbehandlats och förslagen övervägs för närvarande inom arbetsmarknadsdepartementet. Frågan om utvidgad rätt till rättshjälp i samband med direktavvisningar har också berörts i ett par motioner till 1985/86 års riksmöte. Med hänsyn till det arbete som pågår inom arbetsmarknadsdepartementet avstår jag från att nu ta upp frågan om behovet av offentligt biträde eller annan rättshjälp i dessa angelägenheter.

2.11.2.2 Offentligt biträde i ärenden enligt 10 § lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)

Mitt förslag: 41 § 1 RHL ändras så att det görs klart att offentligt biträde kan förordnas i ärenden rörande intagning på sjukhus i fall som avses i 10 § LSPV.

Kommittén har inte berört frågan.

Remissinstanserna: Socialstyrelsen, psykiatriska nämnden och flera utskrivningsnämnder föreslår att offentligt biträde skall kunna förordnas när prövningen av vårdbehovet sker enligt 10 § LSPV (remissammanställning II s. 26–49).

Skälen för mitt förslag: År 1983 infördes i LSPV bestämmelser som medger att en patient kan överföras från frivillig psykiatrisk vård till LSPV-vård utan mellanliggande utskrivning (s. k. konvertering). Att detta är möjligt framgår endast indirekt av LSPV. Enligt 6 § andra stycket LSPV får vårdintyg inte godtas för intagning på klinik där den läkare som har utfärdat intyget tjänstgör. Om en patient är intagen för psykiatrisk vård på sjukhus på egen begäran, får enligt tredje stycket undantag göras från den bestämmelsen i andra stycket. Av 10 § första stycket framgår emellertid att beslut enligt 9 § om beredande av vård enligt LSPV i dessa fall skall fattas

av utskrivningsnämnden och inte av överläkaren. Utskrivningsnämnden skall fatta beslut i stället för överläkaren också bl. a. när denne kan anses jävig. Utskrivningsnämndens beslut om intagning kan överklagas till psykiatriska nämnden (22 § LSPV).

Enligt socialstyrelsen, psykiatriska nämnden och nästan samtliga utskrivningsnämnder som har berört frågan innebär regleringen i LSPV att offentligt biträde inte får förordnas i de fall som avses i 10 § första stycket. Utskrivningsnämnden för Göteborgs och Bohus län anser emellertid att något sådant hinder inte föreligger. Enligt vad jag har inhämtat har offentligt biträde i flera fall i dessa situationer vägrats hos psykiatriska nämnden. Saken har dock såvitt jag vet inte prövats av besvärsnämnden för rätts-hjälpen.

Enligt 41 § 1 RHL kan offentligt biträde förordnas i vissa andra ärenden enligt LSPV rörande bl. a. intagning på sjukhus. Skälen för rätts hjälp genom offentligt biträde är enligt min mening lika starka i den nu aktuella typen av ärenden. Det bör därför göras klart att offentligt biträde kan förordnas även i situationer då beslut om beredande av vård fattas enligt 10 § LSPV.

Rätten till offentligt biträde bör liksom annars gälla handläggningen både vid utskrivningsnämnden och psykiatriska nämnden. Den omständigheten att offentligt biträde förordnas bör normalt sett inte behöva medföra att den tid inom vilken utskrivningsnämndens beslut om beredande av vård i dessa fall brukar fattas – åtta dagar från intagningen – förlängs.

Den ökning av kostnaderna för rätts hjälpen som följer med mitt förslag måste, med hänsyn till de fåtal ärenden det kan bli fråga om, antas bli högst begränsad.

2.11.2.3 Offentligt biträde vid förvarstagande enligt utlänningslagen (1980:376)

Mitt förslag: I ärenden enligt utlänningslagen (1980:376) angående avvisning eller verkställighet av avvisning eller utvisning skall rätts-hjälp genom offentligt biträde beviljas, om sökanden har hållits i förvar längre tid än tre dagar. Enligt gällande regler är motsvarande tid en vecka.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (organisationsbe-tänkandet s. 131–137).

Remissinstanserna: Förslaget har fått ett övervägande positivt mottagan-de. Många remissinstanser – däribland statens invandrarverk – tillstyrker förslaget. Rikspolisstyrelsen avstyrker förslaget och menar att utlännin-gens rättssäkerhet inte påtagligt förbättras av kommitténs förslag. Rätts-hjälpsnämnden i Malmö efterlyser en mer flexibel regel där utlänningsens individuella behov av biträde och inte bara förvarstidens längd skall tillåtas få inverka på frågan om offentligt biträde skall förordnas för honom. En minoritet vid rätts hjälpsnämnden i Stockholm anser också att den kost-

nadsökning som följer med kommitténs förslag inte motsvaras av någon påtaglig förbättring av utlänningens rättstrygghet (remissammanställning II s. 26–49).

Skälen för mitt förslag: Enligt 41 § 6 och 7 RHL skall rättshjälp genom offentligt biträde beviljas utlänning, om han i ett ärende hos polismyndighet angående utvisning eller angående verkställighet av avvisning eller utvisning med stöd av 50 eller 52 § utlänningslagen har hållits i förvar längre tid än en vecka.

Enligt min mening är ett förvarstagande enligt utlänningslagen allmänt sett en angelägenhet av sådan art att det är fullt motiverat med ett offentligt biträde i och för prövningen av endast den frågan. En jämförelse med anhållande och häktning ligger nära till hands. Förvarstagandet innebär att utlänningen berövas sin personliga frihet i en situation då han på grund av omständigheterna i övrigt är i ett utsatt läge. Det skulle emellertid främst av kostnadsskäl föra för långt att öppna tillgången till offentligt biträde omedelbart när beslutet om förvarstagande fattas. Av kommitténs redovisning framgår också att de flesta förvarstagandena inte varar längre än ett eller ett par dygn. En minimitid om tre dygns frihetsberövande för rätt till offentligt biträde innebär enligt min mening en rimlig avvägning.

Det finns i och för sig skäl som talar för att frågan om behov av offentligt biträde vid förvarstagande borde kunna bedömas enligt mer flexibla regler. Man måste emellertid ta hänsyn till att det åligger polismyndigheten att till rättshjälpsnämnden anmäla behovet av offentligt biträde i dessa fall. Polismyndigheten skulle med den av rättshjälpsnämnden i Malmö antydda ordningen antagligen undantagslöst tvingas att anmäla varje förvarstagande till rättshjälpsnämnden och därvid lämna en redogörelse för de närmare omständigheterna i det enskilda fallet. En sådan ordning skulle jämfört med den nuvarande medföra onödigt extra arbete för såväl polismyndigheterna som rättshjälpsnämnderna. Jag anser därför att övervägande skäl talar för att behålla förvarstidens längd som utgångspunkt för bedömning av behovet av offentligt biträde.

Mot den nu angivna bakgrunden är jag beredd att godta kommitténs förslag om en utvidgning av rätten till offentligt biträde vid förvarstagande av utlänning. Sökanden bör alltså beviljas rättshjälp genom offentligt biträde när han har varit tagen i förvar längre tid än tre dygn. Förslaget beräknas innebära en ökning av de årliga kostnaderna för rättshjälpen om högst 1 milj. kr.

2.11.2.4 Offentligt biträde vid vissa tvångsåtgärder enligt smittskyddslagen (1968:231)

Mitt förslag: Offentligt biträde skall kunna förordnas vid allmän förvaltningsdomstol i angelägenheter som rör intagning på sjukhus eller utskrivning enligt smittskyddslagen (1968:231).

Kommittén tar inte upp frågan.

Remissinstanserna: Socialstyrelsen föreslår att offentligt biträde bör kunna förordnas i dessa angelägenheter (remissammanställning II s. 26–49).

Skälen för mitt förslag: Enligt smittskyddslagen kan personer som lider av vissa sjukdomar eller som bär smitta av sådan sjukdom åläggas att iaktta vissa skyldigheter. De ifrågavarande sjukdomarna delas in i allmänfarliga sjukdomar, veneriska sjukdomar och övriga smittsamma sjukdomar. Den som lider av allmänfarlig sjukdom eller utan att vara sjuk för smitta av sådan sjukdom kan åläggas att låta undersöka sig av läkare. Han kan också tvångsvis tas in på sjukhus, om han med hänsyn till faran för smittspridning inte kan behandlas i öppen vård.

Den som lider av venerisk sjukdom kan åläggas, förutom att låta undersöka sig av läkare, att följa vissa föreskrifter som läkare kan ha meddelat honom. Om det finns grundad anledning att befara att han skall sprida smittan, kan han tvångsvis tas in på sjukhus.

Frågor om tvångsvis intagning på sjukhus enligt smittskyddslagen prövas av länsrätten; vid fall av allmänfarlig sjukdom dock endast om den smittade begär det. Frågor om utskrivning prövas av överläkare, vars beslut kan överklagas till länsrätten.

Tvångsintagning enligt smittskyddslagen förekommer ytterst sällan. Som ett led i samhällets strävanden att bekämpa spridningen av infektion av HIV har sådan infektion (SFS 1985:742 jfr 1987:271) hänförs till de veneriska sjukdomarna enligt smittskyddslagen. Detta medför bl. a. att den som är smittad kan komma i fråga för tvångsingripanden. Frågan om rättssäkerheten vid ingripanden enligt smittskyddslagen har därigenom fått större aktualitet än tidigare.

Ett tvångsingripande enligt smittskyddslagen är från den berördes synpunkt i lika hög grad integritetskränkande som ett ingripande enligt LSPV. I ett avseende är smittskyddslagen t. o. m. mer ingripande än LSPV i och med att en person som inte är sjuk själv men som bär en smitta i vissa fall kan komma i fråga för tvångsingripanden. De ingrepp i den personliga friheten eller integriteten som kan följa med ett ingripande enligt smittskyddslagen motiverar enligt min mening att offentligt biträde skall beviljas den berörde när intagning på sjukhus ifrågasätts eller när utskrivning vägras.

Som jag tidigare nämnde kan tvångsintagning på sjukhus ske endast efter länsrättens prövning. Vid fall av allmänfarlig sjukdom sker dock prövningen hos länsrätten endast om den smittade begär det. Läkares beslut att vägra utskrivning kan överklagas till länsrätt. Möjligheten att få offentligt biträde bör enligt min mening lämpligen knytas till handläggningen av ärendet i länsrätten och i högre rätt efter ett eventuellt överklagande.

Jag förordar mot bakgrund av det nu sagda att det i 41 § RHL förs in ny punkt som innebär att offentligt biträde kan förordnas i angelägenhet vid förvaltningsdomstol som rör intagning på sjukhus eller utskrivning enligt smittskyddslagen.

Frågor om tvångsingripande enligt smittskyddslagen har hittills förekommit ytterst sällan. Även om en viss ökning av antalet ärenden kan befaras med anledning av utbredningen av HIV, torde den kostnadsökning som följer med mitt förslag bli på det hela taget försumbar.

Mitt ställningstagande: Presumptionsregeln i 42 § RHL om sökandens rätt till offentligt biträde i de i 41 § uppräknade angelägenheterna behålls oförändrad.

Kommitténs förslag: Nuvarande presumptionsregel – att rättshjälp genom offentligt biträde beviljas om det inte måste antas att behov av biträde saknas – behålls för ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen och utlänningslagstiftningen. För övriga ärenden ersätts den nuvarande regeln med en regel som innebär att offentligt biträde skall förordnas endast när det finns ett faktiskt behov av ett sådant biträde (organisationsbetänkandet s. 142–147).

Remissinstanserna: Remissopinionen är splittrad, främst såvitt gäller förslaget om ny presumptionsregel för ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen. Socialstyrelsen, psykiatriska nämnden, beslutsnämnden i Västmanlands län och de utskrivningsnämnder och länsrätter som har avgett yttranden tillstyrker förslaget. Svea hovrätt, kammarrätten i Göteborg, domstolsverket, rättshjälpsnämnderna i Stockholm, Göteborg och Sundsvall, Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna samt Handikappförbundens centralkommitté m. fl. motsätter sig den föreslagna ändringen (remissammanställning II s. 67–86).

Skälen för mitt ställningstagande: I 42 § RHL sägs bl. a. att rättshjälp genom offentligt biträde skall beviljas, om det inte måste antas att behov av biträde saknas. Regeln innebär att det i de ärenden som avses i 41 § föreligger en presumtion för att sådan rättshjälp skall beviljas. Paragrafen erhöll sin nuvarande lydelse den 1 januari 1982 (SFS 1981:23).

Ursprungligen angavs som förutsättning för att rättshjälp genom offentligt biträde skulle beviljas att den som avsågs med åtgärden skulle vara i behov av biträde för att kunna ta till vara sin rätt. Enligt uttalanden i förarbetena (prop. 1972:132 s. 185) var det nödvändigt att en viss restriktivitet iakttogs vid bedömningen av biträdesbehovet i det enskilda fallet.

Denna restriktiva inställning ändrades först såvitt avsåg utlänningsärendena. Från den 1 juli 1978 föreskrevs för dessa ärenden att rättshjälp genom offentligt biträde skulle beviljas, om det inte måste antas att behov av biträde saknades. Huvudprincipen angavs vara att ingen – utom vid de avvísningar som utan längre frihetsberövanden beslutades av polismyndighet – skulle kunna avlägsnas ur riket utan att ha erbjudits bistånd av ett offentligt biträde.

I samband med socialtjänstlagens tillkomst uttalades (prop 1979/80:1, bil 4 s. 87) bl. a. att det inte fanns någon anledning att i fråga om förutsättningarna för förordnande om offentligt biträde göra åtskillnad mellan olika typer av ärenden. Samma presumptionsregel som hade införts för utlänningsärendenas del borde därför införas på hela området för rättshjälp genom offentligt biträde. Socialutskottet (SoU 1980/81:15 s. 5) poängterade att den omständigheten att det infördes en generell presumptionsregel inte kunde befria den som har att besluta om rättshjälp genom offentligt

biträde från skyldigheten att göra en individuell prövning i varje mål eller ärende.

Utgångspunkten för kommitténs överväganden i denna del har varit att undersöka i vad mån det går att införa en mer restriktiv regel än gällande presumptionsregel utan att befogade rättsskyddsintressen åsidosätts. Kommittén anser att en presumptionsregel bör avspegla det faktiska behovet av biträde i den ärendekategori som den är avsedd för.

Kommittén föreslår sammanfattningsvis, som jag nyss redovisade, att den nuvarande presumptionsregeln behålls för ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen och utlänningslagstiftningen men för övriga angelägenheter ersätts med en regel som innebär att offentligt biträde skall förordnas endast när det finns ett faktiskt behov av ett sådant biträde.

Enligt min mening saknas det anledning att ifrågasätta presumptionsregeln såvitt gäller ärenden inom den sociala vårdlagstiftningen och utlänningslagstiftningen. Den nuvarande regeln återspeglar inom dessa områden väl det faktiska behovet av biträde.

Riksdagen har beslutat om en ny lag (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl. (prop. 1984/85:176, SoU 27, rskr. 386). Lagen trädde i kraft den 1 juli 1986. Den ersätter lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (1967 års omsorgslag).

Till följd av den nya omsorgslagen skall vårdhem såväl för barn och ungdom som för vuxna avvecklas. Även specialistsjukhusen skall avvecklas. Regler för vad som skall gälla under avvecklingsperioden finns i lagen (1985:569) om införande av lagen (1985:568) om särskilda omsorger om psykiskt utvecklingsstörda m. fl. Däri föreskrivs att bl. a. nyintagning i vårdhem för barn och ungdom inte får ske. Nyintagning i specialistsjukhus eller i vårdhem för vuxna får ske om det finns synnerliga skäl. Enligt 6 § promulgationslagen kan sådan intagning, även det övergångsvis, ske oberoende av samtycke. I sådana ärenden, där alltså reglerna i 1967 års omsorgslag övergångsvis gäller även efter den 1 juli 1986, kommer det således under en viss tid efter nämnda datum att förekomma ärenden om beredande av vård där ett särskilt behov av juridisk hjälp föreligger. Rättshjälp genom offentligt biträde skall enligt beslutade ändringar i rättshjälpslagen (prop. 1985/86:107, SoU 19, rskr. 224, SFS 1986:238) liksom hittills kunna beviljas i de ärenden som kan bli aktuella på grund av 6 § promulgationslagen.

Av det anförda följer att antalet ärenden om tvångsvis nyintagning kan antas komma att minska men å andra sidan ökar behovet av offentligt biträde i de ärenden som alltjämt kan förekomma. Den omständigheten att förordnande av offentligt biträde tidigare har skett i relativt liten omfattning i dessa ärenden utgör därför enligt min mening inte något skäl för att ändra presumptionsregeln för ärenden som avses i 41 § 2 RHL.

Med undantag för ärenden enligt lagen om sluten psykiatrisk vård (LSPV-ärenden) är övriga berörda ärenden som anges i 41 § så sällan förekommande att de inte ensamma kan motivera någon förändring. Det återstår således att närmare överväga om det är motiverat med en förändring av presumptionsregeln såvitt gäller LSPV-ärenden.

Enligt tillgängliga uppgifter förordnas offentligt biträde i LSPV-ärenden relativt sällan. Enligt socialstyrelsen skedde det år 1984 endast i cirka sju procent av alla de ärenden som avses i 41 § 1 RHL. Det totala antalet LSPV-ärenden uppgick år 1984 till 4 400.

De skäl som de kritiska remissinstanserna har åberopat mot en förändring är att den enhetliga presumptionsregeln infördes relativt nyligen och att det är en fördel att regeln är enhetlig för alla ärenden. Dessutom pekar man på att prövningsförfarandet för LSPV-ärenden för närvarande är under omprövning.

Socialstyrelsen och de nämnder som har tillstyrkt ändringen av presumptionsregeln såvitt gäller LSPV-ärenden har åberopat främst att den nuvarande regeln dåligt återspeglar det faktiska behovet av biträde i dessa ärenden.

Inom regeringskansliet pågår för närvarande arbetet med översyn av bl. a. prövningsförfarandet för LSPV-ärenden. Arbetet sker med utgångspunkt i förslagen i socialberedningens betänkande (SOU 1984:64) Psykiatri, tvånget och rättssäkerheten. I betänkandet föreslogs att prövningen i fortsättningen skulle ankomma på domstol.

Såvitt jag har kunnat se har det inte riktats någon egentlig kritik mot det sätt varpå den nuvarande presumptionsregeln tillämpas i praktiken. Det saknas enligt min mening anledning att ändra denna praxis. Det ligger i sakens natur att förordnandefrekvensen när det gäller offentligt biträde kan variera mellan olika ärendetyper. Med hänsyn härtill och då prövningsförfarandet är under övervägande finns det enligt min mening inte skäl att nu föreslå någon ändring av presumptionsregeln i 42 § RHL.

Avslutningsvis vill jag erinra om att presumptionsregeln inte befriar den som har att besluta om rättshjälp genom offentligt biträde från skyldigheten att göra en individuell prövning i det enskilda fallet.

2.11.4 Vem får förordnas till offentligt biträde?

Mitt förslag: Annan än advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå skall få förordnas till offentligt biträde endast om det finns skäl för det.

Kommitténs förslag: Enligt kommitténs förslag skall till offentligt biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller annan (organisationsbetänkandet s. 147–149).

Remissinstanserna: Kommitténs förslag tillstyrks eller lämnas utan erinran. Besvärsnämnden för rättshjälp anser att man bör ställa högre kompetenskrav på den som skall utses till offentligt biträde än vad kommittén föreslår (remissammanställning II s. 85–101).

Skälen för mitt förslag: Kommitténs förslag innebär en skärpning jämfört med den gällande regleringen i 44 § RHL som anger att den som är lämplig skall förordnas till offentligt biträde. Kommittéförslaget har under remiss-

behandlingen vunnit bred anslutning. Enligt remissinstanserna står förslaget i saklig överensstämmelse med den praxis som finns.

Prop. 1987/88:73

Jag förordar att, i enlighet med kommitténs intentioner, en starkare styrning i lagtexten sker mot att uppdrag som offentligt biträde i första hand ges till advokater och motsvarande. Det offentliga biträdets uppgift är att tillvarata den enskildes intressen i situationer där denne är i ett utsatt läge. I dessa ärenden väger rättssäkerhetsaspekter tungt. Sådana aspekter tillvaratas i allmänhet bäst av kvalificerade jurister. Möjligheterna att till biträde förordna annan än advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå bör bl. a. därför begränsas i enlighet med vad jag har uttalat beträffande biträde vid allmän rättshjälp (se avsnitt 2.6.2). Mitt förslag innebär i sak ingen större förändring, eftersom advokater och biträdande jurister vid advokatbyrå redan i dag förordnas till offentliga biträden i det helt övervägande antalet ärenden. Med den av mig förordade ändringen ställs formellt samma kompetenskrav på det offentliga biträdet som på biträde vid allmän rättshjälp.

2.12 Rådgivning

Mitt förslag: Rådgivningsavgiften skall fastställas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Riktpunkten bör vara att avgiften för rådgivning i en timme skall motsvara timkostnadsnormen i taxan för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad.

Bakgrund och skälen för mitt förslag: Rättshjälpsformen rådgivning innebär enligt 46 § RHL rådgivning eller annan jämförlig åtgärd i en rättslig angelägenhet under högst en timme. Rådgivning kan lämnas i snart sagt alla rättsliga angelägenheter. Vissa rättsliga angelägenheter är dock undantagna från tillämpningsområdet. Detta gäller exempelvis upprättande av självdeklaration, förrättande av bouppteckning, inskrivningsärenden enligt jordabalken och ärenden om fastighetsdeklaration eller mål eller ärende angående fastighetstaxering.

Rättshjälp genom rådgivning står öppen för alla oavsett inkomst och sker mot en i RHL bestämd avgift. Avgiften är i dag 85 kr. för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter. Avgiften får sättas ned eller efterges helt i enlighet med vad som gäller för nedsättning och eftergift av grundavgiften för rättshjälpsavgiften (DVFS 1985:15, B 29). Den som lämnat rådgivningen får i dessa fall ut överskjutande belopp av allmänna medel efter beslut av rättshjälpsnämnd.

Om rådgivningen har krävt anlitande av tolk, har den som har meddelat rådgivningen rätt till skäligen ersättning för den kostnaden liksom för annan kostnad för översättning. Ersättningen fastställs av rättshjälpsnämnd.

Rådgivning lämnas av advokat eller av biträdande jurist på advokatbyrå. Den som har lämnat rådgivningen beslutar om avgiften skall sättas ner eller efterges.

Om en rådgivning sedermera övergår till ett ärende om allmän rättshjälp,

skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen och vad som har erlagts i rådgivningsavgift skall anses som betalning avseende rättshjälpsavgiften.

Före 1979 års rättshjälpsreform lämnades rådgivning enligt RHL liksom i dag mot en i lagen bestämd avgift. Däremot angavs det inte i lagen några tidsramar för rådgivningen. Detta innebar att rådgivningens längd anpassades till avgiften på det sättet att rådgivningstiden förkortades i takt med att advokaternas timarvoden ökade. När reglerna ändrades år 1979 var avgiften en etthundratjugofemtedel av basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring eller ungefär 100 kr. För det beloppet lämnades rådgivning i ungefär 20 minuter.

I samband med 1979 års rättshjälpsreform fick rådgivningsinstitutet den utformning som det har i dag med det undantaget att avgiften då bestämdes till en viss del av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. I samband med de ändringar som vidtogs i RHL år 1983 fastställdes avgiften till ett visst belopp i kronor. Enligt uttalanden i propositionen (prop. 1982/83:61 s. 49) bestämdes beloppet så att det kom att något understiga grundavgiften för allmän rättshjälp.

Statens kostnader för rådgivning inskränker sig till den subventionering av rådgivningsavgiften som sker i de fall som avgiften sätts ner eller efterges. Budgetåret 1986/87 var den totala kostnaden för rådgivningen 757 000 kr.

Institutet rådgivning har kommit att utnyttjas i allt mindre omfattning. Under budgetåret 1974/75 lämnade de allmänna advokatbyråerna rådgivning vid 20 400 tillfällen. Tio år senare lämnades vid dessa byråer rådgivning vid 7 000 tillfällen. De allmänna advokatbyråerna torde svara för uppskattningsvis nästan hälften av alla rådgivningar.

Förklaringen till att antalet rådgivningar har sjunkit under senare år torde framför allt vara att ersättningen till den som lämnar rådgivning inte motsvarar det timarvode som advokater och biträdande jurister debiterar sina klienter i andra sammanhang.

Varken rättshjälpskommittén eller remissinstanserna har närmare berört rådgivningsinstitutet.

Enligt min mening har rådgivningsinstitutet en viktig uppgift att fylla som en del av samhällets rättshjälp, och det utgjorde en viktig del av rättshjälpsreformen. Inom rådgivningens ram kan enklare angelägenheter klaras av, och det kan genom rådgivning undvikas att tvister i onödan förs till domstol. Vid rådgivningen kan de enskilda i många fall få hjälp att upprätta enklare handlingar av juridisk karaktär som äktenskapsförord, testamenten och köpekontrakt. Rådgivningen kan också vara ett komplement till reglerna om offentlig försvarare. Den som ställs inför domstol i enklare brottmål liksom den som står inför valet att skriva på ett straffreläggande kan ha ett behov av att rådgöra med en jurist. Även i förvaltningsärenden är rådgivning ofta tillräcklig.

Frågan om rådgivning bör tillåtas i vissa s. k. massärenden i en större omfattning än i dag har inte belysts i detta lagstiftningsärende. Föreskrifterna finns — bortsett från undantaget rörande självdeklARATIONER — i 9 § RHF. Det är inte uteslutet att domstolsverket i sitt arbete med rådgivnings-

institutet kommer att beröra frågan om tillämpningsområdet. Eftersom de aktuella föreskrifterna finns huvudsakligen i RHF berör jag emellertid inte frågan vidare i detta ärende.

Det är angeläget att information sprids om rådgivningsinstitutet så att det åter kommer till användning i önskvärd omfattning. Domstolsverket är i färd med ett arbete med den inriktningen. Men det är inte bara en fråga om information. Det är också en fråga om att den som meddelar rådgivning får en skälig kompensation för sitt arbete.

Det är enligt min mening rimligt att den som lämnar rådgivning får ersättning för sitt arbete med ett belopp som svarar mot den ersättning han skulle ha fått om allmän rättshjälp hade beviljats.

Som jag nämnde i avsnittet 2.4.1 bör rådgivningsavgiften också kopplas till grundbeloppet för rättshjälpsavgiften. Avgiften för rådgivning i en timme bör enligt min mening vara lika stor som grundbeloppet. Grundbeloppet bör, som jag förordade i det nämnda avsnittet, årligen fastställas av domstolsverket till ett belopp som svarar mot timkostnadsnormen i taxan för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad (för närvarande 445 kr.).

Liksom för närvarande bör även rådgivningsavgiften kunna sättas ner eller efterges helt i enlighet med de föreskrifter som domstolsverket bestämmer. Utrymmet för att efterge rådgivningsavgiften helt bör i likhet med vad jag nyss (avsnitt 2.4.1) förordade för rättshjälpsavgiftens del vidgas i jämförelse med vad som gäller i dag.

2.13 Organisationsfrågor

2.13.1 Inledning

Rättshjälpskommittén har i sitt organisationsbetänkande under rubriken "Organisationsfrågor" lagt fram olika förslag till förändringar av rättshjälpsens organisation. Som jag nämnde inledningsvis (avsnitt 1) beslöt regeringen den 19 februari 1987 att ge domstolsverket i uppdrag att bl. a. lägga fram förslag till de författningsändringar som krävs för att införa ADB-tekniken vid rättshjälpshanteringen. Det förutsattes därvid att det i samband med dessa förändringar uppkommer behov av att ompröva rättshjälpsens organisation. Det uppdrogs därför åt domstolsverket att även lägga fram förslag om hur rättshjälps administration framdeles bör organiseras.

Lagrådet har berört organisationsfrågan och anför följande.

Det får dock anses angeläget att arbetet på en revision av rättshjälpsystemet fortsätter. Lagrådet noterar med tillfredsställelse att bl. a. sådana frågor som gäller domstolars och andra myndigheters beslutsbefogenheter är under utredning. Lagrådet vill i sammanhanget understryka det önskvärda i att olika rättshjälpsfrågor inte bara handläggs inom den myndighet som är bäst skickad för uppgiften utan också hanteras på den nivå inom myndigheten som är mest rationell. Denna fråga berördes i prop. 1978/79:90, där det ansågs böra övervägas att i vissa fall låta domstolar avgöra rättshjälpsärenden i en mindre kvalificerad sammansättning än den som gäller för själva saken (prop. s. 495 o. 517).

För egen del inskränker jag mig till att konstatera att lagrådets synpunkter är i linje med de allmänna strävandena att förenkla den praktiska hanteringen av rättshjälpen. Den förändring som lagrådet efterlyser rymmer emellertid flera komplikationer och torde kräva ändringar i bl. a. rättegångsbalken. Jag avstår därför från att nu närmare ta upp frågan. Det är emellertid inte uteslutet att saken kan komma i ett nytt läge när domstolsverket har avlämnat sin rapport om den framtida hanteringen av rättshjälpsärendena.

Jag vill tillägga att förutsättningarna för flera av de förslag som kommittén har lagt fram i sitt organisationsbetänkande kan komma att förändras med anledning av vad domstolsverket kommer fram till. Detta gäller t. ex. förslagen att minska antalet rättshjälpsnämnder till en och att slopa besvärsnämnden för rättshjälpen. Sådana förslag bör därför i huvudsak tas upp till behandling först i ett senare sammanhang.

Åtskilliga av kommitténs övriga förslag i fråga om organisationen kan emellertid med fördel övervägas redan nu. Jag tar upp dem i det följande.

2.13.2 Vissa myndigheters behörighet i frågor om allmän rättshjälp

Mitt förslag: Marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten och statens va-nämnd skall inte längre besluta i frågor om allmän rättshjälp. Behörigheten överflyttas till rättshjälpsnämnderna.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag. Kommittén föreslår också att konkursdomaren skall anses som domstol i RHL:s mening (organisationsbetänkandet s. 188–191).

Remissinstanserna lämnar förslagen utan erinran (remissammanställning II s. 102–154).

Skälen för mitt förslag: Under åren 1980–1982 förekom det hos marknadsdomstolen endast två ärenden där allmän rättshjälp aktualiserades. Under samma period förekom det inte något sådant ärende hos patentbesvärsrätten. Dessa förhållanden talar enligt min mening för att dessa myndigheters beslutsbefogenheter i rättshjälpsfrågor flyttas till rättshjälpsnämnderna; det är inte rationellt att dessa domstolar skall upprätthålla kunskap om och rutiner för rättshjälp. Några olägenheter med att flytta över beslutsbefogenheterna till rättshjälpsnämnderna torde inte finnas. Jag förordar därför att kommitténs förslag i denna del genomförs.

Vid statens va-nämnd förekom under åren 1980–1982 sammanlagt 54 ärenden där rättshjälp aktualiserades. Efter det att flertalet angelägenheter rörande fastigheter år 1983 undantogs från rättshjälpens område har emellertid, enligt vad jag har inhämtat hos nämnden, rättshjälp inte beviljats i något fall. Vad jag nyss sade om marknadsdomstolen och patentbesvärsrätten gäller därför även statens va-nämnd. Jag föreslår således att också va-nämndens beslutsbefogenheter på rättshjälpens område flyttas till rättshjälpsnämnderna.

Eftersom konkursdomarinstitutionen upphävs i och med den nya kon-

2.13.3 Vissa myndigheters behörighet i frågor om offentligt biträde

Mitt förslag: Frågor om offentligt biträde i angelägenheter som rör kastrering enligt lagen (1944:133) om kastrering skall prövas av rättshjälpsnämnd och inte som i dag av socialstyrelsen. Utskrivningsnämndernas beslut i rättshjälpsfrågor skall överklagas till psykiatriska nämnden och inte som i dag till besvärsnämnden för rättshjälpen. Psykiatriska nämndens beslut i rättshjälpsfrågor skall inte gå att överklaga.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag. Kommittén föreslår också att kriminalvårdsstyrelsens och övervakningsnämndernas beslut om rättshjälp vid vissa verkställighetsfrågor skall överklagas till kammarrätt resp. kriminalvårdsnämnden i stället för som nu till besvärsnämnden för rättshjälpen (organisationsbetänkandet s. 208–212).

Remissinstanserna: Förslaget att utskrivningsnämnds beslut skall överklagas hos psykiatriska nämnden tillstyrks av de instanser som har berört det. Förslagen i övrigt har lämnats utan erinran (remissammanställning II s. 102–154).

Skälen för mitt förslag: Enligt de uppgifter som kommittén redovisar i organisationsbetänkandet (s. 211) förekommer fall av kastrering utan vederbörandes samtycke utomordentligt sällan. Frågor om offentligt biträde i denna typ av ärenden bör vara minst lika sällsynta. Av motsvarande skäl som i fråga om bl. a. marknadsdomstolen (avsnitt 2.13.2) bör därför beslutsbefogenheten i rättshjälpsfrågor i enlighet med förslaget överföras från socialstyrelsen till rättshjälpsnämnderna.

När det gäller val av instans för överprövning av beslut om offentligt biträde lägger kommittén fram två ändringsförslag.

I angelägenheter rörande förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken (41 § 10 RHL) beslutar övervakningsnämnd. Dess beslut i sakfrågan överklagas till kriminalvårdsnämnden medan rättshjälpsbesluten överprövas av besvärsnämnden för rättshjälpen. I angelägenheter rörande verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (41 § 11 RHL) beslutar, beroende på de närmare omständigheterna, övervakningsnämnd eller kriminalvårdsstyrelsen. Ett beslut i sakfrågan överklagas till kriminalvårdsnämnden resp. kammarrätt. Rör det överklagade beslutet däremot en fråga om offentligt biträde, prövas överklagandet av besvärsnämnden för rättshjälpen.

Förslaget att besvärsnämnden skall avskaffas tvingar kommittén att

föreslå en ny besvärssordning. Enligt förslaget skall kriminalvårdsnämnden resp. kammarrätt pröva besvär även i rättshjälpsfrågor.

Något förslag om att avskaffa besvärsnämnden för rättshjälpen lägger jag inte fram i detta lagstiftningsärende. Eftersom några andra skäl för en ändring inte verkar finnas förordar jag att nuvarande ordning tills vidare behålls oförändrad.

Kommitténs andra ändringsförslag rör ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen (41 § 1 och 2 RHL). Utskrivningsnämnds beslut i en sakfråga överklagas till psykiatriska nämnden, medan dess beslut i rättshjälpsfrågor överprövas av besvärsnämnden för rättshjälpen. Besvärsnämnden prövar också psykiatriska nämndens beslut i rättshjälpsfrågor. Kommittén föreslår att en besvärstalan angående utskrivningsnämnds beslut om rättshjälp skall föras hos psykiatriska nämnden och att psykiatriska nämndens beslut i samma frågor inte skall kunna överklagas. Kommitténs skäl för förslaget är i första hand att besvärsnämnden skall avskaffas.

Det finns beträffande ärenden inom den psykiatriska vårdlagstiftningen enligt min mening anledning att inta en annan ståndpunkt än beträffande de förslag om ändrad fullföljdsordning som jag nyss behandlade. För att rätt kunna bedöma behovet av offentligt biträde m. m. i angelägenheter rörande den psykiatriska vårdlagstiftningen krävs en relativt god kännedom om de ibland särpräglade förhållandena på detta område. En sådan kännedom har psykiatriska nämnden. Därtill kommer – som kommittén varit inne på – att sekretessen gentemot patienten själv enligt 7 kap. 3 och 6 §§ sekretesslagen (1980:100) kan upprätthållas hos psykiatriska nämnden men inte hos besvärsnämnden för rättshjälpen och att den föreslagna beslutsordningen torde främja en snabb handläggning. Jag anser därför att överprövningen av utskrivningsnämndernas beslut i rättshjälpsfrågor bör ske hos psykiatriska nämnden och inte hos besvärsnämnden för rättshjälpen. Som en följd av detta bör psykiatriska nämndens beslut i rättshjälpsfrågor inte få överklagas. Jag förordar således att kommittéförslaget i denna del genomförs.

Frågan om formerna för prövning av sådana frågor som i dag avses i 41 § 1 RHL är för närvarande föremål för överväganden inom regeringskansliet. Dessa överväganden kan leda till att motsvarande prövning framtiden skall ske hos någon annan myndighet än i dag. Trots det bör den av mig föreslagna förändringen genomföras för tiden fram till dess att en sådan nyordning kommer till stånd.

2.13.4 Behörigheten att fastställa biträdesersättning

Mitt förslag: Om ett biträde har underlåtit att begära ersättning vid den behöriga domstolen därför att han saknade kännedom om att angelägenheten varit anhängig där eller på grund av annat ursäktligt misstag, skall rättshjälpsnämnden ha behörighet att besluta om ersättningen.

Kommitténs förslag överensstämmer med mitt förslag (organisationsbetänkandet s. 196–204).

Remissinstanserna: Förslaget tillstyrks eller lämnas utan erinran (remiss-sammanställning II s. 99–149).

Skälen för mitt förslag: Det förekommer att en angelägenhet, biträdet ovetande, har varit anhängig vid domstol någon gång under ärendets handläggning. Rättshjälpsnämnderna anser sig i den situationen inte vara behöriga att besluta om ersättningen till biträdet. Detsamma sägs ha förekommit i fall där endast en mindre del av en angelägenhet har varit föremål för domstols prövning medan huvuddelen har handlagts utomprocessuellt. Det har i sådana fall hänt att biträdet blivit utan den ersättning som han sakligt sett varit berättigad till.

Det är inte tillfredsställande att ett biträde utan egen förskyllan riskerar att bli utan ersättning på grund av svårigheten att i varje enskilt fall slå fast vilken myndighet eller domstol som är behörig att besluta om ersättningen. Från statens sida saknar det i dessa fall betydelse vem som fattar beslutet om ersättningen. Det är därför angeläget att ta till vara varje möjlighet att minska risken för orättvisa resultat i enskilda fall.

Kommitténs förslag innebär att rättshjälpsnämnderna i vissa fall ges en subsidiär behörighet att besluta om ersättningen, om biträdet har underlåtit att begära ersättning hos behörig domstol. Förutsättningen för att nämnden skall kunna besluta om ersättning är enligt förslaget att biträdet saknade kännedom om att angelägenheten har varit anhängig vid domstol eller att underlåtenheten beror på ett ursäktligt misstag från hans sida. Förslaget har, som jag nyss nämnde, biträtts av många remissinstanser. Enligt min mening utgör förslaget en lämplig lösning på de problem som finns, och jag förordar att en bestämmelse med den av kommittén föreslagna innebörden förs in i 22 § RHL.

Efter vissa påpekanden av *lagrådet* har den aktuella föreskriften i förhållande till lagrådsremissen formulerats om. Jag återkommer till den saken i specialmotiveringen i anslutning till 22 §.

Kommittén anser att den rättssökande inte bör kunna åläggas ansvar för den rättshjälpskostnad som uppkommer då rättshjälpsnämnd med stöd av den nya undantagsbestämmelsen beslutar om ersättning åt biträdet. Denna slutsats har kritiserats av vissa remissinstanser.

För egen del hyser jag förståelse för de som riktar invändningar mot kommitténs ståndpunkt. Den rättssökande kan ju dra fördel av att hans biträde inte får sin ersättning fastställd av domstolen, vilket rätteligen borde ha skett. Å andra sidan kan det förekomma situationer där den rättssökandes motpart har ålagts återbetalningsskyldighet för rättshjälpskostnaderna och i det läget är det inte rimligt att den rättssökande åläggs att betala en högre rättshjälpsavgift och tilläggsavgift. Det kan ju inte i det läget komma i fråga att nämnden ändrar domstolens beslut om återbetalningsskyldighet.

För att uppnå en tillfredsställande ordning skulle alltså krävas en mer omfattande reglering. Med tanke på att den av mig föreslagna regeln förutsätts bli tillämplad endast i undantagsfall, bör inte lagen tyngas med regler av den omfattningen. Jag förordar därför att det i stället tas upp en

föreskrift med den av kommittén föreslagna innebörden, nämligen att staten alltid står för kostnaderna för biträdesersättningen, när denna bestäms med stöd av den nya bestämmelsen.

Prop. 1987/88:73

2.14 Verkställighet av avräkningsbeslut m. m.

Mitt förslag: Vid rättshjälp för bodelning skall rättshjälpsavgiften betalas till bodelningsförrättaren. Inga ändringar genomförs i fråga om verkställbarheten av beslut om rättshjälpsavgift m. m.

Kommitténs förslag: I ADB-betänkandet föreslår kommittén att rättshjälpsnämnds beslut att fastställa rättshjälpsavgift och tilläggsavgift skall få verkställas i enlighet med vad som gäller för allmän domstols dom, dvs. utmätning skall kunna ske direkt på grundval av beslutet (ADB-betänkandet s. 37–38).

Remissinstanserna: Förslaget har berörts av endast tre instanser. Besvärsnämnden för rättshjälpen avstyrker det, riksskatteverket lämnar förslaget i sak utan erinran och rättshjälpsnämnden i Malmö tillstyrker det.

Skälen för mitt förslag: Ett beslut av rättshjälpsnämnd om rättshjälpsavgift och tilläggsavgift är i dag inte exigibelt, dvs. innan utmätning kan ske måste en exekutionsurkund utverkas. Vanligtvis sker det genom en ansökan hos en tingsrätt om betalningsföreläggande. Kommittén anser att den ordningen inte är tillfredsställande utan föreslår att dessa beslut skall kunna verkställas direkt.

Kommittén utgår i sina resonemang från att motsvarande beslut av domstol är exigibla och hänvisar här till vissa uttalanden som gjordes i samband med 1979 års rättshjälpsreform (prop. 1978/79:90 s. 511).

När det gäller innebörden av gällande ordning har högsta domstolen i ett avgörande (NJA 1986 s. 426) gjort vissa uttalanden som tyder på att inte heller beslut av domstol att fastställa rättshjälpsavgift eller tilläggsavgift kan anses exigibla.

Såvitt gäller själva avräkningen noterar högsta domstolen att förfarandet tar sikte på den rättssökandes resp. biträdets ekonomiska mellanhavanden med staten. Enligt samma avgörande kan emellertid ett särskilt upprättat avräkningsbesked aldrig läggas till omedelbar grund för verkställighet, inte ens om avräkningen har gjorts av domstol. Om däremot avräkningen har tagits in i domstolens avgörande, torde utmätning kunna ske direkt i de fall som avräkningen utvisar att den rättssökande eller biträdet blir betalnings-skyldig till staten. Däremot kan, enligt högsta domstolens beslut, inte heller en sådan avräkning läggas till grund för utmätning hos den rättssökande för biträdets fordran på rättshjälps- och tilläggsavgift.

Vid bedömningen av kommitténs förslag måste hänsyn alltså tas till att förutsättningarna för förslaget i och med det refererade avgörandet delvis har förändrats.

För egen del måste jag först konstatera att ett beslut att fastställa rättshjälpsavgiften och eventuell tilläggsavgift inte är av sådan art att det

bör kunna läggas till grund för omedelbar verkställighet, vare sig beslutet har meddelats av domstol eller rättshjälpsnämnd. Den rättssökande förutsätts betala maximibeloppet i förskott till biträdet. Biträdet har även möjlighet att kräva förskott för tilläggsavgiften och det bör han normalt göra. I de fall där rättshjälpsavgiften motsvarar eller understiger maximibeloppet förutsätts den rättssökande alltså ha betalat hela beloppet till biträdet. I de fåtaliga fall då rättshjälpsavgiften jämkats och överstiger maximibeloppet skall den överskjutande delen av rättshjälpsavgiften betalas till staten, medan maximibeloppet förutsätts redan ha erlagts till biträdet. Det fastställda beloppet för rättshjälpsavgiften resp. tilläggsavgiften skall således normalt sett aldrig motsvara den rättssökandes verkliga återstående betalningsskyldighet på grund av den beviljade rättshjälpen. Att lägga ett sådant beslut direkt till grund för verkställighet förefaller mindre lämpligt. Vidare skulle en ordning innebärande att beslut att fastställa rättshjälps- resp. tilläggsavgiften är omedelbart exigibla strida mot den i RHL i övrigt vägledande tanken att avgifterna skall betalas till biträdet i förskott. Redan mot den nu angivna bakgrunden framstår kommitténs förslag som tveksamt.

Avräkningen hänför sig, som jag nämnde tidigare, endast till förhållandet mellan staten och biträdet resp. staten och den rättssökande. Den situationen att en avräkning med ett biträde föranleder ett krav från staten mot biträdet kan förekomma, men det torde närmast tillhöra de rena undantagsfallen. Något praktiskt behov av en ändring med tanke på just dessa fall föreligger knappast.

En avräkning med en rättssökande kan däremot ibland föranleda ett krav från staten mot den rättssökande. Det kan vara fallet när något biträde inte har förordnats, exempelvis vid allmän rättshjälp för bodelning, eller om rättshjälpsavgiften har jämkats uppåt.

Besvärsnämnden för rättshjälpen har i sitt avstyrkande remissyttrande över kommitténs förslag i denna del anfört följande. Om betalningsskyldighet med visst belopp inte har ålagts i dom eller beslut, utvisar beviset om avräkningen endast resultatet av denna. Avräkningen innefattar flera faktorer, däribland rättshjälpsavgiften och kostnaderna för rättshjälpen, och det finns en risk för att felaktigheter och misstag har förekommit exempelvis i fråga om rättshjälpskostnaderna. Avgiftssystemet ger mycket goda möjligheter för en rationell hantering utan att avräkningen behöver läggas till grund för omedelbar verkställighet. I de sällsynta fall där någon del av rättshjälpsavgiften inte har betalats innan avräkningen görs bör av rättssäkerhetsskäl den sedvanliga ordningen med domstolsförfarande användas för att få betalningsskyldigheten fastställd.

Bakgrunden till kommitténs förslag torde egentligen vara att kostnader för skiftesman vid bodelning införts som en rättshjälpskostnad, medan det i dessa angelägenheter däremot inte går att få ett rättshjälpsbiträde förordnat. Antalet fall där maximibeloppet för rättshjälpsavgiften skall betalas till staten har alltså ökat, vilket enligt kommittén medför onödigt arbete och extra kostnader.

Som ett bättre sätt att komma till rätta med de av kommittén angivna svårigheterna har besvärsnämnden i sitt remissyttrande föreslagit, att skif-

tesmannen bör åläggas att förskottsvis kräva in avgifterna på samma sätt som biträdet hade fått göra om sådant hade förordnats. Jag biträder det förslaget, som för övrigt i sak torde överensstämma med vad skiftesmännen brukar göra i ärenden utan rättshjälp. Därigenom kan man tillgodose det huvudsakliga syftet med kommitténs förslag utan att behöva beröva de rättssökande den trygghet som en domstolsprövning av betalningsskyldigheten ger. Jag föreslår därför att 27 § RHL ändras så att rättshjälpsavgiften i dessa fall skall betalas inte till staten utan till bodelningsförrättaren.

2.15 Ikraftträdande m. m.

Jag förordar att de av mig nu föreslagna ändringarna i RHL träder i kraft den 1 juli 1988.

Kommittén föreslår att äldre bestämmelser alltjämt skall gälla i de angelägenheter där rättshjälp har beviljats före ikraftträdandet. Några remissinstanser påpekar att en sådan ordning skulle innebära tillämpningssvårigheter och förordar att tiden för ansökan om rättshjälp i stället skall vara avgörande.

Jag föreslår att tiden för *ansökan* om rättshjälp skall avgöra om de nya bestämmelserna skall tillämpas. Jag förordar att övergångsbestämmelserna utformas i enlighet härmed. Denna princip bör enligt min mening upprätthållas fullt ut. Detta innebär bl. a. att de angelägenheter som vid ikraftträdandet är anhängiga vid marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten eller statens va-nämnd skall slutregleras där.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslagen har, med undantag för ändringen i 36 § RHL, granskats av lagrådet.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429)

I det följande anger jag under varje paragraf inledningsvis till vilket avsnitt i den allmänna motiveringen som de kommenterade ändringsförslagen hänförs.

5 b §

Avsnitt 2.13.2

Ändringarna innebär att marknadsdomstolen och patentbesvärsrätten vid tillämpningen av RHL inte skall anses som domstolar. Vad som i lagen

sägs om domstol skall inte heller längre gälla statens va-nämnd. En ansökan om allmän rättshjälp i en angelägenhet som är anhängig vid någon av dessa domstolar skall alltså fortsättningsvis behandlas av rättshjälpsnämnden.

Även enligt den nya ordningen skall dock biträdet ge in sin kostnadsräkning till myndigheten, som snarast skall skicka räkningen till rättshjälpsnämnden med ett eget yttrande (20 § RHF).

Av övergångsbestämmelserna följer att en ansökan om rättshjälp som har gjorts hos någon av dessa myndigheter före ikraftträdandet skall behandlas av myndigheten enligt den nuvarande ordningen. Även i övrigt skall myndigheten i ett sådant ärende fullgöra de uppgifter som följer av nu gällande regler.

6 §

Avsnitt 2.3 och 2.4.1

I det första stycket föreslås att inkomstgränsen för rätt till allmän rättshjälp höjs från en beräknad årsinkomst på 110 000 kr. till ett belopp som motsvarar sju gånger det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde året innan rättshjälp begärs.

Det andra stycket föreslås ändrat på två punkter. I förhållande till lagrådsremissen har ordalydelsen jämkats på förslag av *lagrådet*. I stycket anges hur en föreliggande underhållsbörda skall påverka beräkningen av årsinkomsten vid bedömningen av om den rättssökande är berättigad att erhålla allmän rättshjälp. Nytt är att det endast är försörjningsbörda som avser *make, tidigare make, sambo eller eget barn* som påverkar beräkningen av årsinkomsten. Med eget barn jämställs härvid annans barn som den rättssökande är underhållsskyldig mot enligt 7 kap. 5 § föräldrabalken. För att förenkla de bedömningar som skall göras har kravet att rättssökande skall bidra i *väsentlig omfattning* till underhållet slopats.

Såvitt gäller underhåll till barn torde den föreslagna nyordningen inte medföra några tillämpningsproblem. Om underhållsskyldighet gentemot tidigare make har fastställts av domstol, bör den utan vidare få påverka den beräknade årsinkomsten. Om sådant underhållsbidrag å andra sidan inte har fastställts av domstol, bör den rättssökande kunna styrka att han faktiskt är skyldig att utge bidrag enligt ett underhållsavtal till den tidigare maken för att det skall få inverka på beräkningen.

Om den andre maken har arbetsinkomst av någon beskaffenhet, kan den rättssökande inte anses bidra till dennes underhåll. Om den andre maken å andra sidan saknar egna inkomster eller har mycket små inkomster, bör avdrag däremot normalt ske. Det bör liksom för närvarande ankomma på domstolsverket att utfärda närmare föreskrifter om i vilka situationer som den rättssökande skall anses bidra till makes underhåll.

Vem som skall räknas som sambo torde få avgöras med utgångspunkt i den innebörd som ordet har i allmänt språkbruk (jfr prop. 1986/87:1, s. 394). Innebörden blir därmed mer vidsträckt än enligt 1 § lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem.

För närvarande anges det belopp varmed avdrag får ske direkt i lagtexten. Avdrag får i dag ske med 9 000 kr. för var och en till vilkens underhåll

den rättssökande bidrar. I förslaget anges i stället att avdrag får ske med ett belopp som motsvarar hälften av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

I tredje stycket föreslås endast en språklig justering.

8 § första stycket punkt 3

Avsnitt 2.3

Någon saklig ändring av näringsidkares möjligheter att erhålla allmän rättshjälp föreslås inte. RHL:s bestämmelser om näringsidkares rätt till rättshjälp är utformade så att rättshjälp inte får beviljas om inte skäl föreligger med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, näringsidkarens ekonomiska och personliga förhållanden *eller* omständigheterna i övrigt. Det bör göras en helhetsbedömning av den rättssökandes situation för att få ett resultat som överensstämmer med intentionerna bakom näringsidkarundantaget. För att detta tydligare skall komma fram har ordet "eller" bytts ut mot "och".

Även i fortsättningen skall näringsidkare kunna beviljas rättshjälp om de har en sådan ekonomisk situation att de kan jämföras med löntagare i vanliga inkomstlägen. För situationer där näringsverksamheten har upphört när rättshjälp begärs överensstämmer den föreslagna författningstexten bättre än den gällande lydelsen med den uppfattning som kommit till uttryck i ett antal avgöranden av högsta domstolen (t. ex. NJA 1981 s. 873).

8 § första stycket punkt 7

Avsnitt 2.2.3

Denna punkt behandlar allmän rättshjälp i angelägenheter rörande bodelning. I lagrådsremissen hade föreskriften tagits upp i ett särskilt stycke. I mitt förslag har den efter påpekande av *lagrådet* tagits upp som en enskild punkt i första stycket.

Som framhålls i den allmänna motiveringen torde i praktiken rättshjälp vid bodelning komma i fråga endast i samband med äktenskapsskillnad.

Enligt den nya bestämmelsen får allmän rättshjälp inte beviljas i angelägenhet rörande bodelning, om det *inte* finns särskilda skäl med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas personliga förhållanden.

I första hand skall boets behållning beaktas vid bedömningen av om särskilda skäl med hänsyn till boets beskaffenhet skall anses föreligga. Kan boets behållning – alltså efter skuldtäckning – antas räcka till för att betala kostnaderna för bodelningsförrättaren, får allmän rättshjälp inte beviljas. Om skuldtäckning skall ske med stora belopp, dvs. om boet är mer omfattande än vanliga löntagares, finns det inte heller skäl att bevilja allmän rättshjälp.

Även om boet inte är av den angivna omfattningen får rättshjälp beviljas endast om det finns särskilda skäl för rättshjälp också med hänsyn till makarnas personliga förhållanden. Vid tolkningen av detta uttryck bör i tillämpliga delar vad som har uttalats i tidigare lagstiftningsärenden om rättshjälp i angelägenheter rörande bodelning kunna tjäna som vägledning (se prop. 1972/4, s. 337, prop. 1975/76:47, s. 37 f. och prop. 1982/83:61, s. 31).

Att bodelningsfallen på detta sätt lagregleras syftar inte till någon förändring i fråga om den begränsade rätt som ett rättshjälpsbiträde kan ha att i äktenskapsskillnadsärendet arbeta med bodelningsfrågan.

8 § första stycket punkt 9

Avsnitt 2.2.2

Denna punkt upptar det s. k. fastighetsundantaget. Undantaget innebär att ägaren av en fastighet eller en byggnad inte kan få rättshjälp i en angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft en rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten. Den föreslagna ändringen innebär formellt en utvidgning av undantaget, och klargör att även tidigare ägare av fastighet eller byggnad omfattas av undantaget.

I principiell överensstämmelse med vad som anses gälla i dag är undantaget tillämpligt även om den tidigare ägaren saknade rättsskyddsförsäkring, om omständigheterna var sådana att han borde ha haft sådan försäkring. Vad som uttalades härom i samband med 1983 års ändringar i RHL (prop. 1982/83:61 s. 45) bör kunna tjäna till vägledning vid tillämpningen av fastighetsundantaget också i den nu föreslagna utformningen.

Om den angelägenhet som är aktuell inte omfattas av en normal rättsskyddsförsäkring, får däremot rättshjälp beviljas och det gäller även om den rättssökande saknade sådan normal försäkring.

I praxis har vid tillämpningen av undantaget innehavare av tomträtt likställts med fastighetsägare (NJA 1985 s. 659).

8 § första stycket punkt 10

Avsnitt 2.2.1

Enligt en ny punkt 10 undantas från den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde de flesta angelägenheter rörande skadestånd.

En förutsättning för att rättshjälp inte skall få beviljas är att den rättsliga angelägenheten avser ett anspråk som omfattas av en trafikförsäkring eller ansvarsförsäkring. Det kan därvid vara fråga om en faktiskt föreliggande försäkring, men det behöver inte alltid vara fallet om det gäller en trafikskada enligt trafikskadelagen (1975:1410). Även om skadevållaren i ett sådant fall saknar den obligatoriska trafikförsäkringen utgår nämligen trafikskadeersättning enligt 16 § andra stycket trafikskadelagen från samtliga försäkringsanstalter som har tillstånd att meddela trafikförsäkring.

Förslaget vilar på den förutsättningen att försäkringstagarens behov av rättsligt bistånd tillgodoses av försäkringsgivaren oavsett skadans art och att den skadelidandes behov av rättsskydd vid personskada tillgodoses av den försäkringsanstalt som på grund av försäkringen skall betala ut ersättningsbeloppet.

I lagrådsremissen föreslogs att undantaget inte skulle vara tillämpligt när det är fråga om annan skada än personskada. För att underlätta tillämpningen i de fall där det har uppstått även annan skada än personskada har, efter initiativ av *lagrådet*, angetts att undantaget inte är tillämpligt endast i de fall där *enbart* annan skada än personskada har uppstått.

Om skadefrågan anhängiggörs vid en domstol, faller hindret att bevilja

den skadelidande rättshjälp bort även om det är fråga om en personskada. Det kan inträffa att försäkringsbolaget bestrider att det föreligger något försäkringsfall eller hävdar att skadan av någon annan anledning inte omfattas av en föreliggande försäkring. I en sådan situation måste den skadelidande vända sig till en domstol och väcka talan för att kunna erhålla allmän rättshjälp. Det ligger självfallet i försäkringsgivarnas eget intresse att undvika att processer måste inledas endast för att den skadelidande behöver rättshjälp.

9 §

Avsnitt 2.5.3

I 9 § RHL behandlas rättshjälpens förmåner. Mitt förslag innebär att paragrafens tredje stycke slopas. Där föreskrivs i dag att rättssökandes kostnad för bl. a. blodundersökning i faderskapsmål inte är att anse som kostnad för bevisning.

9 a §

I denna paragraf föreslås i *första stycket* en ändring som inte har berörts i den allmänna motiveringen. Här sägs att den rättssökande är befriad från expeditionsavgifter enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna och från vissa avgifter enligt expeditionskungörelsen (1964:618). Ändringen innebär att den rättssökande inte heller behöver betala avgift för mantalsskrivningsbevis.

Mantalsskrivningsbevis krävs bl. a. i äenskapsskillnadsmål. Ett sådant bevis kostar i dag 40 kr. I praktiken brukar rättshjälpsbiträdet lägga ut pengarna och därefter ta upp kostnaden i sin arvodesräkning.

För att förenkla den praktiska hanteringen föreslås att den rättssökande skall befrias från avgift för denna expedition. Detta innebär att de myndigheter som utfärdar mantalsskrivningsbevisen – skattemyndigheterna – inte skall ta ut någon avgift när den för vars räkning beställningen görs har allmän rättshjälp. Om beställningen görs av advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, bör någon kontroll normalt sett inte behöva göras av att rättshjälp har beviljats.

Eftersom kostnaderna redan i dag i allmänhet slutligen betalas av staten medför mitt förslag ingen nämnvärd minskning av statens inkomster. Däremot kan förslaget förväntas medföra en mer rationell och därmed mindre kostnadskrävande hantering än nuvarande ordning.

Det kan tilläggas att kostnaderna för kungörelser i de allmänna domstolarna på grund av den nya avgiftsförordningen i allmänhet betalas av staten.

I paragrafens *fjärde stycke* (nuvarande tredje stycket) görs endast den redaktionella justeringen att ordet "kriagsrätt" utmönstras (jfr prop. 1985/86:9).

10 §

Avsnitt 2.5.4

Den som har beviljats allmän rättshjälp behöver inte ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad eller annan säkerhetsåtgärd enligt rättegångsbalken

eller konkurslagen (1987:672). Detsamma gäller i vissa fall säkerhet vid verkställighet enligt utsökningsbalken. I dag får rättshjälpsnämnden utfärda en ansvarsförbindelse på statens vägnar för den skada som motparten kan tillfogas genom åtgärden. Enligt förslaget skall någon sådan ansvarsförbindelse inte behöva utfärdas. I stället sägs i lagtexten direkt att staten alltid svarar för den eventuella skadan.

Det åligger den myndighet som har att pröva frågan om säkerhetsåtgärden att avgöra om säkerhet för skada på grund av säkerhetsåtgärden måste ställas. Om så är fallet, behöver myndigheten i förekommande fall inte kräva någon särskild ansvarsförbindelse utan endast kontrollera att den sökande har beviljats allmän rättshjälp som omfattar angelägenheten i fråga.

11 §

Avsnitt 2.4.1

I paragrafens andra stycke bemyndigas regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (domstolsverket) att meddela närmare föreskrifter för beräkning av maximibelopp för rättshjälpsavgift. Enligt förslaget skall bemyndigandet också omfatta befogenheten att bestämma grundbelopp enligt 12 §. Med grundbelopp förstås den rättshjälpsavgift som skall betalas av en rättssökande vars beräknade årsinkomst inte överstiger ett i 12 § angivet belopp. Det beloppet, som i dag är 35 000 kr., föreslås höjt till ett belopp som motsvarar två gånger basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring året innan rättshjälp begärs (för år 1988 blir beloppet 48 200 kr.). Grundbeloppet förutsätts vara lika stort som den timkostnadsnorm som tillämpas när taxan för gemensam ansökan om äktenskapsskillnad bestäms.

12 §

Avsnitt 2.4.1

I den allmänna motiveringen har jag föreslagit en kraftig sänkning av de rättssökandes egenavgifter vid allmän rättshjälp. Vidare föreslås att de olika inkomstnivåer som är av betydelse för beräkningen av maximibeloppet för rättshjälpsavgiften inte skall anges i fasta belopp i RHL utan bestämmas som multiplar av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

Maximibeloppet för rättssökande med en årsinkomst som inte överstiger två gånger basbeloppet är enligt de föreslagna ändringarna i första stycket lika med grundbeloppet. Av 11 § följer att grundbeloppet fastställs av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (domstolsverket).

I det *första stycket* har den tredje meningen slopats. Avsikten är att endast den rättssökandes egen förmåga att betala avgiften läggs till grund för bedömningen om avgiften får efterges helt. Det bör emellertid liksom för närvarande ankomma på domstolsverket att utforma de närmare föreskrifterna för nedsättning och eftergift av grundbeloppet och rådgivningsavgiften (jfr 11 §).

Av ändringen i *tredje stycket* följer att det framräknade maximibeloppet skall avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

Avsnitt 2.4.1

I paragrafens första stycke anges hur en föreliggande försörjningsbörda skall inverka på de beräkningar som skall göras enligt 12 § första och andra styckena. Jag hänvisar till min kommentar i anslutning till 6 §.

14 a §

Avsnitt 2.4.1

I paragrafen anges hur tilläggsavgiften skall beräknas. Som jag framhållit i den allmänna motiveringen bör gränsen för när tilläggsavgift skall utgå höjas. Tilläggsavgift skall enligt förslaget aldrig aktualiseras när biträdesersättningen understiger ett belopp som motsvarar en femtedel av basbeloppet (för år 1988 skulle gränsen bli 4 820 kr.). Mitt förslag innebär vidare att tilläggsavgift aldrig utgår på den del av arvodet som understiger rätts-hjälpsavgiften.

Tilläggsavgiften utgår oförändrat med tio procent av den del av arvodet som överstiger ett belopp som motsvarar en femtedel av basbeloppet eller rättshjälpsavgiften, om denna är högre det beloppet. Taket för tilläggsavgiften sänks dock så att sådan avgift enligt förslaget utgår högst med ett belopp som motsvarar det dubbla maximibeloppet.

15 §

Avsnitt 2.7.2

Trots att det inte uttryckligen nämns i lagtexten anses redan i dag gälla att maximibeloppet för rättshjälpsavgiften kan jämkas om oriktiga uppgifter låg till grund för beslutet när maximibeloppet bestämdes (prop. 1972:4 s. 404). Det anses inte spela någon roll om oriktigheten kan läggas den rättssökande till last eller inte. Inte heller behöver avvikelser från det riktiga beloppet kunna betecknas som väsentlig. I enlighet med vad som har sagts i den allmänna motiveringen föreslås att detta förhållande kommer till direkt uttryck i lagen. Någon saklig förändring i förhållande till vad som anses gälla i dag är således inte avsedd.

19 §

Avsnitt 2.8.2

Det första stycket föreslås ändrat på det sättet att det av lagen klart framgår att biträdesersättning för arbete som avser tiden före beslutet om rättshjälp kan utgå även i de fall när advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå enligt 16 § RHL beslutar om allmän rättshjälp. De allmänna förutsättningarna för att sådan ersättning skall kunna utgå är i princip desamma som i de fall då domstol eller rättshjälpsnämnd beviljar rättshjälpen. Detta innebär att arbetet måste ha varit av mindre omfattning eller brådskande art. Dessutom måste beslutet om rättshjälp fattas utan dröjsmål. Om det finns synnerliga skäl för det, kan retroaktiv ersättning utgå även i andra fall.

Avsnitt 2.6.1

I paragrafens första stycke anges i vilka fall biträde skall förordnas. När rättshjälp beviljas av annan än advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå, skall den rättssökandes individuella behov av biträde prövas. Biträde skall exempelvis inte förordnas om den rättssökande själv kan tillvarata sin rätt. Inte heller skall biträde förordnas om den rättssökande är berättigad att få det behövliga biståndet av någon annan.

Genom det föreslagna uttrycket "är berättigad att få behövligt bistånd av någon annan" klargörs att den omständigheten att den rättssökande har möjlighet att få hjälp av släktingar, goda vänner och andra inte skall inverka på bedömningen av hans behov av biträde. Sålunda skall t.ex. enbart den omständigheten att den rättssökande är gift med en advokat inte inverka på dennes möjlighet att få ett biträde. Däremot kan det normalt inte anses finnas något behov av biträde, om erforderlig hjälp kan fås genom den handläggande myndighetens försorg. Inte heller kan det anses finnas något behov av biträde om ett dödsbo företräds av en boutredningsman som har erforderlig kompetens. Det bistånd som den rättssökande kan få genom medlemskap i en intresseorganisation bör emellertid inte inverka på bedömningen av behovet av biträde.

21 §

Avsnitt 2.6.2, 2.6.3 och 2.6.4

Förslaget till ändring av *första stycket* innebär att annan än advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå får förordnas till biträde enligt RHL endast om det finns skäl för det. Skäl för förordnande kan anses föreligga om det av biträdet krävs andra kunskaper än juridiska. Även den omständigheten att det tilltänkta biträdet besitter specialkunskaper på det ifrågasvarande rättsområdet kan ibland vara ett skäl för förordnande. Ett annat skäl för förordnande kan övergångsvis vara att personen i fråga tidigare har erhållit förordnande och skött sina uppdrag tillfredsställande.

En ny föreskrift har tagits upp i paragrafens *andra stycke*. För att förhindra att den rättssökande kringgår reglerna om biträdesbyte genom att först begära att biträdet entledigas och senare ansöka om ett nytt biträde, uppställs som villkor för att ett nytt biträde skall kunna förordnas i denna situation att förutsättningar för biträdesbyte förelåg när biträdet entledigades.

Paragrafens *tredje stycke* behandlar den situationen att ett biträde, utan att själv frånträda sitt uppdrag, sätter annan i sitt ställe (substitution). För närvarande gäller att biträdet själv får besluta om substitution endast om den han sätter i sitt ställe är advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Den föreslagna ändringen innebär att denna biträdets behörighet att själv besluta om substitution inskränks till de fall då åtgärden inte medför en beaktansvärd kostnadsökning för rättshjälpen. Av 22 § tredje stycket (nuvarande andra stycket) följer att biträdets ersättning kan jämkas, om substitutionen trots allt medför alltför stor kostnadsökning.

Biträdet är behörigt att exempelvis förordna ett platsombud vid ett sammanträde eller en förhandling på avlägsen ort. Det finns inte heller

något hinder mot att biträdet sätter annan behörig person i sitt ställe, om det skulle finnas någon anledning att tillfälligt omfördela arbetsuppgifterna på den advokatbyrå där biträdet är verksamt. Den kostnadsökning som ett eventuellt merarbete kan föranleda i den situationen får däremot inte medföra en beaktansvärd ökning av kostnaderna för rättshjälpen, om inte särskilt tillstånd till substitutionen har lämnats av domstol eller rättshjälpsnämnd.

Om biträdet drabbas av sjukdom, kan det finnas ett behov av att sätta annan i bitrådets ställe. En sådan åtgärd kan normalt antas medföra ökade kostnader för rättshjälpen. Det kan finnas anledning att i ett sådant fall bedöma innebörden av uttrycket "beaktansvärd ökning av kostnaderna" något generösare än annars. Vid längre sjukdomsperioder bör i allmänhet inte substitution utan biträdesbyte äga rum.

22 §

Avsnitt 2.8.2, 2.8.4 och 2.13.4

I ett nytt *andra stycke* införs uttryckligen en möjlighet att vid biträdesbyte tillerkänna det nya biträdet ersättning för arbete han har utfört före beslutet om bytet. Angående förutsättningarna för att sådan ersättning skall kunna utgå gäller vad som sägs i 19 § första stycket i fråga om ersättning för arbete före ansökan resp. beslut om rättshjälp.

I ett nytt *femte stycke* anges vidare när ersättning till biträde, bodelningsförrättare eller medlare skall fastställas. Att ersättningen skall fastställas i samband med att angelägenheten på något sätt avslutas gäller redan i dag. Om angelägenheten är anhängig vid domstol, skall ersättningen till biträdet liksom för närvarande fastställas i varje instans när dom eller slutligt beslut meddelas.

De föreslagna föreskrifterna syftar till att uppnå den sakliga förändringen att ersättningen åt biträde, bodelningsförrättare eller medlare som avgår från sitt uppdrag i förtid, dvs. innan angelägenheten är avslutad, skall fastställas först när ärendet har slutförts, i förekommande fall när domstol skiljer målet eller ärendet ifrån sig.

Det är naturligt att ett biträde som på grund av entledigande eller byte lämnar sitt uppdrag i förtid normalt sett bör få förskott på sin ersättning. Den domstol eller myndighet som beslutar om förskottet bör i sitt beslut noga ange i vad mån förskottsbeloppet innefattar vad den rättssökande förutsätts ha betalat till biträdet som rättshjälps- och tilläggsavgifter.

Vid utbetalningen av förskottsbeloppet skall, oavsett hur förskottsbeslutet är formulerat, den rättssökandes avgift räknas av så att betalning från staten bara sker med överskjutande belopp.

Slutligen föreslås att det i paragrafen förs in ett nytt *sjätte stycke*. Den nya bestämmelsen avser att tillgodose biträdenas intresse av att få betalt för sitt arbete i de situationer när en domstol inte längre kan fastställa ersättningen därför att angelägenheten redan avslutats där.

Den föreslagna bestämmelsen innebär att rättshjälpsnämnderna, om någon av två alternativa förutsättningar är uppfylld, är behöriga att besluta om biträdesersättning i dessa situationer. Det första alternativet är att biträdet inte känner till att angelägenheten har varit anhängig vid domstolen.

I det andra alternativet kan rättshjälpsnämnden fastställa ersättning även om biträdet känt till att saken varit anhängig vid domstol, men han hade någon giltig ursäkt för att inte begära ersättning vid domstolen i rätt tid. Åberopar biträdet den här grunden, bör det normalt krävas att biträdet utförligt redovisar de faktiska förhållandena och sina skäl för sin underlåtenhet. Rent slarv får givetvis inte godtas som ursäkt.

Den av rättshjälpsnämnden med stöd av den nya föreskriften beslutade ersättningen skall alltid, oavsett vad domstolen kan ha beslutat om ansvaret för rättshjälpskostnaderna, stanna på staten.

Lagrådet har i anslutning till dessa två nya stycken anfört följande.

Rättshjälpslagen är uppbyggd på sådant sätt att det förutsätts att beslut om ersättning till biträde skall meddelas när mål eller ärende avgöres (jfr ex. vis 28 och 32 §§). Härav torde följa att begäran om ersättning skall inges före målets eller ärendets avgörande. Några uttryckliga bestämmelser härom finns inte i rättshjälpslagen. I rättegångsbalken finns emellertid allmänna bestämmelser i 18 kap. 14 § som säger att då rätten avgör mål, vari part yrkat ersättning för rättegångskostnad, skall rätten samtidigt besluta om rättegångskostnaden. Vidare stadgas i paragrafen att part skall framställa yrkande om rättegångskostnad innan handläggningen avslutas och att, om han inte gör det, får han inte därefter föra talan om den kostnad som uppkommit vid domstolen. Denna bestämmelse har, med undantag för enstaka, speciella fall, tillämpats av de domstolar för vilka rättegångsbalken gäller i fråga om kostnad enligt rättshjälpslagen.

Någon bestämmelse som svarar mot 18 kap. 14 § rättegångsbalken gäller däremot inte beträffande rättegångskostnad vid förvaltningsdomstolar. Regeringsrätten har också funnit att begäran om ersättning för rättshjälp i regeringsrätten, som biträde enligt rättshjälpslagen lämnat in till regeringsrätten efter det att målet avgjorts, skulle tas upp till prövning och att domstolen borde fastställa ersättningen, RÅ 1980 2:43 (pleniavgörande). Den tolkning som regeringsrätten sålunda funnit ofrånkomlig medför uppenbara olägenheter. (Jfr bl. a. RÅ 1982 2:26.)

Även om denna fråga inte uttryckligen behandlas i remissen är de föreslagna femte och sjätte styckena utformade på sådant sätt att den brist i lagstiftningen, som ligger däri att någon motsvarighet till bestämmelserna i 18 kap. 14 § rättegångsbalken inte gäller för förvaltningsdomstolarna, nu kan anses bli botad.

Det föreslagna femte stycket innebär alltså för det första att ersättning till biträde skall fastställas i samband med att den rättsliga angelägenheten avgörs genom dom eller beslut eller avslutas på annat sätt och att fastställande således inte får ske tidigare eller senare. Härav följer att begäran om ersättning måste ske innan handläggningen avslutas och att ersättningsanspråk som framställs senare skall avvisas.

Såsom upptagits i det föreslagna sjätte stycket behövs dock någon slags ventil för speciella fall. För att understryka den innebörd av femte stycket, som angivits i det föregående, bör sjätte stycket lämpligen avfattas på följande sätt: "Om ett biträde har underlåtit att i tid begära ersättning vid den domstol som haft att besluta om den och biträdet därigenom har förlorat rätten att få ersättning fastställd av domstolen, får rättshjälpsnämnden fastställa ersättning under förutsättning att biträdet inte kände till att angelägenheten varit anhängig vid domstolen eller att underlåtenheten beror på något annat ursäktligt misstag. Ersättningen skall då alltid stanna på staten."

Med denna lösning förlorar regeringsrättens nyssnämnda pleniavgöran-

de sin betydelse.

Det kan anmärkas att för förvaltningsdomstolarnas del skulle frågan ha kunnat lösas genom att i förvaltningsprocesslagen hänvisa till 18 kap. 14 § rättegångsbalken. Eftersom frågan om rättegångskostnader i allmänhet inte behandlas i förvaltningsprocesslagen och då den i remissen föreslagna ordningen behövs för andra myndigheter, är den valda lösningen att föredra.

För egen del instämmer jag i vad lagrådet sålunda anför. Det sjätte stycket har i mitt förslag utformats i enlighet med vad lagrådet förordat.

24 §

Avsnitt 2.5.2

Förslaget innebär att rättshjälpsbiträdet ges befogenheten att även när angelägenheten är anhängig vid domstol – i konsekvens med ändringen i 5 b § dock ej vid marknadsdomstolen – på rättshjälps bekostnad besluta om utredning i begränsad omfattning.

Enligt lagrådsremissens förslag skulle biträdet få besluta om sådan utredning i dessa fall endast om någon utredningskostnad för den rättssökande inte hade uppkommit före rättegången. *Lagrådet* har i anslutning härtil anför följande.

Den angivna förutsättningen leder till att rättshjälpsbiträden avskärs från möjligheten att besluta om utredning under rättegången även i sådana fall då det dessförinnan har gjorts utredning i en helt annan fråga eller då den tidigare utredningskostnaden har uppgått till ett mycket blygsamt belopp. Att den uppställda förutsättningen kan få ett sådant resultat förefaller mindre tillfredsställande och talar för att den får utgå. Intresset av att i möjligaste mån förenkla lagstiftningen talar i samma riktning. De ökade rättshjälpskostnader som kan uppstå, om rättshjälpsbiträden alltid får rätt att besluta om utredning i den omfattning som följer av huvudregeln, torde också vara försumbara.

Med hänsyn till det anförda föreslår lagrådet att paragrafens andra mening får följande lydelse: "Utöver vad som följer av rättegångsbalken utgår ersättning också för sådan sakkunnig som avses i 40 kap. 19 § rättegångsbalken med sammanlagt högst 2 000 kr."

För egen del kan jag i allt väsentligt instämma i vad lagrådet anför. Den diskuterade inskränkningen har därför inte tagits upp i mitt förslag. Där- emot anser jag att beloppsgränsen lämpligen, i överensstämmelse med vad jag föreslår beträffande andra beloppsgränser i RHL, bör bestämmas som en andel av det basbelopp som anges i 6 § första stycket. Jag föreslår därför att gränsen bestäms till en tiondel av basbeloppet (för år 1988 skulle gränsen bli 2 410 kr.).

Att domstolen skall bevaka att ersättningsskyldighet åläggs en förlorande motpart för uppkomna rättshjälpskostnader följer av 32 §. Inget hindrar att den rättssökande själv bekostar en dyrare utredning. Ersättning för utredningen torde enligt de vanliga rättegångskostnadsreglerna i sådana fall kunna krävas av motparten.

Avsnitt 2.5.1

Ändringsförslaget innebär – i konsekvens med ändringen i 5 b § – att rättshjälpsnämnd beslutar om utredning, även om angelägenheten är anhängig vid marknadsdomstolen.

27 §

Avsnitt 2.14

Ändringen innebär att bodelningsförrättare på samma sätt som rättshjälpsbiträdena skall begära förskottsbetalning av den rättssökande för maximibeloppet för rättshjälpsavgiften.

30 §

Avsnitt 2.14

Eftersom bodelningsförrättaren skall uppbära rättshjälpsavgiften i förskott skall avräkning ske även med denne.

31 §

Avsnitt 2.9.2

Enligt den nya familjerättsliga lagstiftningen kan bodelning ske också mellan sambor. Det *tredje stycket* har jämkats i enlighet därmed.

Den situation som avses i det *fjärde stycket* är att den rättssökandes rättshjälps- och tilläggsavgifter tillsammans med vad som en medpart ålagts att utge som ersättning för rättshjälpskostnaderna överstiger de faktiska rättshjälpskostnaderna.

Ändringen anknyter till den föreslagna regleringen i 31 a §. Enligt förslaget kan den rättssökande berättigas att återfå en viss del av vad han har erlagt som rättshjälpsavgift och tilläggsavgift även i de fall då medpart enligt 31 a § har ålagts att betala del av rättshjälpskostnaderna. Detta överensstämmer med vad som enligt styckets nuvarande lydelse gäller för motsvarande fall när make har ålagts att betala del av rättshjälpskostnaderna i angelägenhet som rör äktenskapsskillnad eller bodelning.

Beslutet att återbetalning skall ske till den rättssökande är inte verkställbart förrän beslutet har vunnit laga kraft (17 kap. 14 § och 30 kap. 12 § rättegångsbalken). Däremot skall utbetalning ske till den rättssökande utan hinder av att medparten ännu inte har betalat det belopp till staten som han har ålagts med stöd av 31 a §.

Om medparten överklagar beslutet varigenom han har ålagts att utge ersättning för rättshjälpskostnaderna, skall den högre rätten, om besvärstalan bifalls, självant undanröja ett beslut varigenom den rättssökande har berättigats att återfå del av rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften.

31 a §

Avsnitt 2.9.2

Som framgår av den allmänna motiveringen kan en part i vissa fall dra nytta av en medparts rättshjälp när de båda är solidariskt betalningsskyldiga för gemensamma kostnader. Rättshjälpen kan därför få betala samtliga kostnader. Förslaget i förevarande paragraf, som är ny, innebär att med-

parten i princip blir skyldig att betala sin del av den gemensamma kostnaden till staten. Vid äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan tillämpas alltså 31 § andra stycket.

En tillämpning av den föreslagna bestämmelsen förutsätter att domstolen kan bedöma vilka kostnader som är gemensamma för rättshjälpshavaren och hans medparter. Det bör åvila domstolen att själv skaffa sig det erforderliga underlaget för sin bedömning. I praktiken torde domstolen som regel utan närmare undersökning få kännedom om vilka kostnader som är gemensamma. När det gäller t. ex. bevisning vet ju rätten i samband med sitt ersättningsbeslut om hela kostnaden skall betalas endast av rättshjälpen eller om även den som inte har rättshjälp skall betala någon del därav. Situationen torde vara densamma när det gäller kostnader för biträde. Om den part som inte har rättshjälp har betalat någon del av biträdeskostnaden, torde han regelmässigt begära ersättning av motparten för den kostnaden i samband med att målet avslutas. Om han inte framställer något yrkande, bör rätten kunna utgå från att biträdets ersättning omfattar även uppdraget för den part som inte har rättshjälp.

När förlikning sker, framställs dock endast sällan något yrkande om att motparten skall ersätta rättegångskostnaderna. Rätten måste i dessa fall få upplysning om vilka kostnader som är gemensamma för att förevarande paragraf skall kunna tillämpas i alla situationer. Det enklaste sättet är att biträdet i förekommande fall, dvs. när det finns anledning att inte ålägga medpart ersättningsskyldighet för kostnader, lämnar upplysningar i samband med att han gör framställning om sin egen ersättning. Bestämmelser om sådan skyldighet för biträdet kan tas upp i RHF.

Som huvudregel skall fördelningen ske efter huvudtalet, dvs. de gemensamma kostnaderna fördelas lika på de medparter för vilka kostnaderna har varit gemensamma. Domstolen är dock oförhindrad att göra avsteg från huvudregeln, om omständigheterna ger anledning till det. Det får överlämnas till rättstillämpningen att avgöra vilka omständigheter som bör medföra ett sådant avsteg. I mycket ömmande fall får betalningsskyldigheten jämkas till noll.

Som framgår av den föreslagna lagtexten skall paragrafen bara tillämpas vid domstol och betalningsskyldighet skall endast kunna åläggas den som är part i rättegången. Av det föreslagna andra stycket framgår vidare att huvudregeln om ersättningsskyldighet i första stycket inte skall tillämpas på den del av rättshjälpskostnaderna för vilken motpart har ålagts betalningsskyldighet med stöd av 31 § RHL.

Av 31 § fjärde stycket följer att rättshjälpshavaren kan få tillbaka en del av sin rättshjälpsavgift av staten i de situationer där kostnaderna för rättshjälpen slutligt blir lägre än de rättshjälps- och tilläggsavgifter som han har betalat. Som framgår av den nu föreslagna lagtexten skall den som blir betalningsskyldig enligt 31 a § alltid betala hela ersättningen till staten. Det innebär att man inte skall ta hänsyn till att den rättssökande med sin rättshjälpsavgift och tilläggsavgift kan ha betalat mer än sin andel av kostnaderna. Skulle han ha gjort det, får han med stöd av 31 § fjärde stycket tillbaka den överskjutande delen av staten.

Avsnitt 2.9.2

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp avgörs, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 31 §. Motsvarande bör gälla ersättningsskyldighet enligt den föreslagna 31 a §. Paragrafens första stycke har ändrats i enlighet härmed. Det åligger alltså en domstol att självmant undersöka förutsättningarna för att ålägga en medpart ersättningsskyldighet för rättshjälpskostnaderna.

34 §

Avsnitt 2.7.3

I lagrådsremissen föreslogs att det i första stycket 2 skulle införas en möjlighet att förordna om rättshjälpens upphörande inte bara när den rättssökande har lämnat oriktiga uppgifter utan även när de lämnade uppgifterna i och för sig var korrekta men ofullständiga. *Lagrådet* har i anslutning till det förslaget anfört följande.

I första stycket punkt 2 har sedan rättshjälpslagen infördes funnits en bestämmelse om att rättshjälpens upphörande om oriktig uppgift lämnats av sökanden och rättshjälpens upphörande inte skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats. Den föreslagna ändringen innebär att rättshjälpens upphörande om sökanden underlåtit att lämna en uppgift som han visste eller hade skälig anledning anta var av betydelse för hans ansökan och rättshjälp inte skulle ha beviljats om fullständiga uppgifter hade lämnats.

Innebörden av det föreslagna tillägget skall ses mot bakgrund av vad som för närvarande gäller enligt punkt 2 dvs. vad som avses i rättshjälpslagen med uttrycket oriktig uppgift. Något förtydligande uttalande om detta har inte tidigare gjorts i förarbetena till rättshjälpslagen eller ändringar i denna lag. Däremot finns det såväl i kommittéförslaget som i remissen uttalanden om vad som avses med oriktig uppgift som grund för rättshjälpens upphörande. Enligt kommittén har kritik riktats mot att beslut om rättshjälpens upphörande f. n. inte meddelas, om sökanden i sin ansökan visserligen inte lämnat direkt oriktiga uppgifter men underlåtit att nämna en viss omständighet av betydelse, t. ex. att den angelägenhet för vilken rättshjälpens beviljats hade visst samband med en av sökanden bedriven näringsverksamhet. I remissen anges att tillägget i 34 § första stycket punkt 2 syftar på i och för sig korrekta men ofullständiga uppgifter.

Inom åtskilliga rättsområden medför oriktig uppgift och oriktigt meddelande påföljder och sanktioner av olika slag. Så är fallet inom skatteområdet bl. a. vad gäller skattetillägg och eftertaxering enligt taxeringslagen (1956:623) och skattebedrägeri och vårdslös skatteuppgift enligt skattebrottslagen (1971:69). I dessa författningar har begreppet oriktig uppgift samma innebörd (se prop. 1971:10 s. 247). Därmed avses positivt oriktig uppgift, bristfällig och ofullständig uppgift samt underlåtenhet att lämna uppgift av betydelse. Samma betydelse av begreppet oriktig uppgift tillämpas allmänt inom förvaltningsrätten.

Enligt lagrådets mening är det angeläget att begreppet oriktig uppgift har samma innebörd i rättshjälpslagen som i de nämnda författningarna. Med oriktig uppgift bör således i rättshjälpslagen inte såsom nu föreslagits avses endast positivt oriktiga uppgifter. Även ofullständiga och utelämnade uppgifter bör inbegripas i begreppet. Vid denna tolkning av vad som är oriktig uppgift skall det föreslagna tillägget i bestämmelsen utgå. Om, såsom det anges i remissen, rättshjälpens i vissa fall bör kunna kvarstå trots att i och

för sig oriktiga uppgifter lämnats, synes detta böra lösas genom att en säkerhetsventil införs. (Jfr 116 h § taxeringslagen.)

Den av lagrådet beskrivna tolkningen av begreppet oriktig uppgift stämmer med uttalanden i domstolsverkets rättshjälpshandbok. I handboken (34.1 s. 3) sågs att med oriktig uppgift åsyftas i första hand oriktiga uppgifter om den rättssökandes ekonomiska förhållanden men även sådana förhållanden som anges i 8 § rättshjälpslagen. Även förtigande av uppgifter anses enligt handboken som oriktig uppgift.

Med lagrådets tolkning av begreppet oriktig uppgift uppnås överensstämmelse med det föreslagna tillägget i 15 §, enligt vilket lämnande av "oriktig uppgift" kan utgöra grund för jämkning av rättshjälpsavgift.

Enligt lagrådets mening bör den risk som kan föreligga att en sökande oavsiktligt utelämnar en uppgift av betydelse för rättshjälpen eller endast lämnar en ofullständig sådan uppgift kunna minimeras genom utformningen av en ny ansökningsblankett. I blanketten bör utrymme ges för uppgifter som bl. a. förhållanden som avses i 8 § rättshjälpslagen och för särskilda upplysningar.

Lagrådet föreslår sålunda att 34 § första stycket punkt 2 inte ändras.

För egen del kan jag i allt väsentligt instämma i vad lagrådet anför. Jag tar alltså inte upp den i lagrådsremissen föreslagna ändringen i första stycket 2. Däremot anser jag att det – även med en i enlighet med lagrådets påpekande utformad ansökningsblankett – behövs en säkerhetsventil av det slag som följde med lagrådsremissens förslag.

En sådan ventil bör lämpligen tas upp i paragrafens tredje stycke. På den punkten innebär mitt förslag i sak detsamma som lagrådsremissens förslag.

En förutsättning för att rättshjälpen skall upphöra då oriktigheten endast består i att den rättssökande har underlåtit att lämna en uppgift är att den rättssökande varken visste eller hade skäligen anledning anta att uppgiften i fråga var av betydelse för bedömningen av hans ansökan.

Frågan i vad mån den rättssökandes underlåtenhet att nämna en uppgift vid ansökan om rättshjälp skall anses godtagbar får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Man bör givetvis beakta den rättssökandes personliga förhållanden och hans allmänna förutsättningar att rätt kunna bedöma betydelsen av den utelämnade uppgiften. Även uppgiftens art kan vara av betydelse i det sammanhanget.

36 §

Avsnitt 2.10

I konsekvens med tidigare föreslagna ändringar föreslås att den fasta beloppsgränsen i första stycket, 50 000 kr., ersätts med ett belopp som kopplas till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Jag förordar en återgång till vad som gällde före 1983 års ändringar i RHL. Rättshjälp åt misstänkt i brottmål skulle därmed kunna beviljas den tilltalade, om hans beräknade årsinkomst inte överstiger ett belopp som motsvarar tre basbelopp. Med utgångspunkt i 1987 års basbelopp blir gränsen alltså 72 300 kr.

41 § punkt 1

Avsnitt 2.11.2.2

I vissa fall beslutar utskrivningsnämnd om beredande av vård enligt lagen (1966:293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV).

Detta gäller enligt 10 § första stycket 1 vid vissa fall av s. k. konvertering, dvs. när en patient som har tagits in för frivillig psykiatrisk vård skall beredas vård enligt LSPV. Om intagningen i dessa fall grundar sig på ett vårdintyg som har utfärdats av överläkaren eller annan läkare vid den klinik där intagningen har skett, är det utskrivningsnämnden som fattar beslutet att vård enligt LSPV skall beredas den intagne. Enligt 10 § första stycket 2 gäller detsamma i situationer där jäv enligt 11 § förvaltningslagen (1986:223) har förelegat mot den som utfärdat vårdintyget eller beslutat om intagning eller om sådant jäv föreligger mot överläkaren. I angivna ärenden får enligt förslaget offentligt biträde förordnas.

41 § punkterna 6 och 7

Avsnitt 2.11.2.3

Ändringarna innebär att offentligt biträde skall beviljas utlänning som har hållits i förvar i ärende angående avvisning eller verkställighet av avvisning eller utvisning enligt utlänningslagen längre tid än tre dagar. För närvarande får offentligt biträde i dessa fall förordnas först när utlänningen har hållits i förvar längre än en vecka.

41 § punkt 15

Avsnitt 2.11.2.4

Offentligt biträde skall enligt denna punkt, som är ny, kunna förordnas i angelägenheter rörande vissa tvångsåtgärder enligt smittskyddslagen (1968:231). Enligt 7 och 14 §§ nämnda lag kan den som lider av allmänfarlig sjukdom eller venerisk sjukdom tvångsvis tas in på särskilt sjukhus. Detsamma gäller den som för smitta av allmänfarlig sjukdom. Beslutet om tvångsintagning fattas av läkare, men det skall alltid underställas länsrätten; vid fall av allmänfarlig sjukdom dock endast om den smittade begär det. Offentligt biträde skall enligt förslaget kunna förordnas vid handläggningen i länsrätten och högre allmän förvaltningsdomstol.

Beslut om utskrivning efter tvångsintagning enligt smittskyddslagen meddelas av den vårdansvarige läkaren. Om någon har förvägrats utskrivning, kan beslutet överklagas till länsrätten (21 §). Offentligt biträde kan även i dessa situationer förordnas vid handläggningen i länsrätten.

Den som lider av venerisk sjukdom kan också åläggas att underkasta sig viss behandling eller att följa de föreskrifter som läkare meddelar om sjukdomens vidare behandling och om åtgärder för att hindra spridning av smittan. Offentligt biträde kan inte förordnas på det stadiet av ett sådant ärende. Om den som avses med åtgärden underlåter att undergå den behandling som ålagts honom eller att följa givna föreskrifter, kan han emellertid tas in på sjukhus. Detta senare beslut meddelas av länsrätten och offentligt biträde kan då förordnas för honom. Detsamma kan enligt 15 § också gälla den som den sjuke har uppgett sig ha varit i förbindelse med.

43 §

Avsnitt 2.13.3

Den föreslagna ändringen innebär att frågor om offentligt biträde i angelä-

44 §

Avsnitt 2.8.4, 2.11.1, 2.11.4 och 2.13.4

Genom en ändring i *första stycket* föreslås en skärpning av kompetenskraven på de personer som kan komma i fråga för uppdrag som offentligt biträde. Ändringen innebär att samma kompetenskrav ställs på offentliga biträden som på biträden vid allmän rättshjälp (jfr 21 § första stycket).

Det ligger i sakens natur att det vid förordnande av offentligt biträde oftare än vid förordnande av biträde vid allmän rättshjälp kan bli aktuellt att utse någon som besitter andra specialkunskaper än allmänjuridiska.

Vidare föreslås en ändring i det *andra stycket*. Ändringen innebär att även reglerna i 19 § första stycket görs tillämpliga i fråga om offentligt biträde. Härigenom öppnas en möjlighet att ge det offentliga biträdet ersättning för arbete som har utförts före förordnandet. Förutsättningarna för att det skall få ske är desamma som vid allmän rättshjälp. Arbete som har utförts efter ansökningstillfället ersätts således alltid. Även arbete som har utförts dessförinnan ersätts, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om synnerliga skäl annars föreligger. Vid tillämpningen av denna nya bestämmelse bör den nuvarande tillämpningen av 19 § första stycket vid allmän rättshjälp i allt väsentligt kunna tjäna som vägledning. En viktig skillnad ligger dock däri att offentligt biträde i många fall får förordnas först när angelägenheten prövas i viss instans. Det får givetvis inte förekomma att det offentliga biträdet med åberopande av den nu föreslagna bestämmelsen begär ersättning för sådant arbete vid lägre instans som inte omfattas av 41 §.

På förslag av *lagraudet* har i mitt förslag tagits upp en hänvisning till även 22 § femte och sjätte styckena. Hänvisningen innebär att offentligt biträde också omfattas av föreskrifterna om när ersättningen skall fastställas. Även ett offentligt biträde kan vidare med tillämpning av föreskrifterna i 22 § sjätte stycket begära ersättning hos rättshjälpsnämnden om han underlåtit att i tid begära ersättning hos domstol och därigenom förlorat rätten att få ersättningen fastställd av domstolen.

47 §

Avsnitt 2.4.1 och 2.12

Avgiften för rådgivning, som i dag är till beloppet direkt angiven i lagtexten, skall enligt förslaget bestämmas så att den för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter motsvarar en fjärdedel av grundbeloppet för rättshjälpsavgiften. Grundbeloppet skall enligt 11 § andra stycket bestämmas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer (domstolsverket). I den allmänna motiveringen har uttalats att grundbeloppet bör bestämmas så att det svarar mot timkostnadsnormen i taxan för gemensam ansökan om äkteenskapsskillnad. Utrymmet för att helt efterge rådgivningsavgiften blir som en följd av ändringsförslaget i 12 § första stycket vidgat.

Avsnitt 2.13.3

Ändringarna i denna paragraf innebär att utskrivningsnämnds beslut enligt RHL skall överklagas till psykiatriska nämnden och inte som i dag till besvärsnämnden för rättshjälpen. Psykiatriska nämndens beslut i rätts-hjälpsfrågor kan inte överklagas, vare sig nämndens beslut har fattats efter ett överklagande eller om frågan har prövats av nämnden som första instans.

49 a §

Avsnitt 2.11.1

I paragrafens tredje stycke finns en regel som innebär att den rättssökande själv skall betala kostnaderna för rättshjälpen om beslutet om rättshjälp undanröjs. Regeln gäller när beslutet om rättshjälp har överklagats och besvären bifalls av den högre instansen. Huvudregeln är försedd med det undantaget att kostnaderna eller del av dessa skall betalas av staten, om det finns särskilda skäl för det.

Enligt förslaget undantas beslut om rättshjälp genom offentligt biträde från paragrafens tillämpningsområde. Därmed gäller bestämmelserna i 44 och 45 §§ även i den situationen att ett beslut om offentligt biträde undanröjs, vilket innebär att kostnaderna betalas av staten.

49 c §

Avsnitt 2.8.3

Paragrafen är ny. Förslaget innebär att ett biträde, som överklagar ett beslut om ersättning i ett ärende, i den högre instansen inte får åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk, om det inte finns särskilda skäl för det. Bestämmelsen tar sikte på såväl biträde vid allmän rättshjälp som offentligt biträde.

I lagrådsremissen togs ett med mitt förslag i huvudsak överensstämmande förslag upp. I anslutning till det förslaget har *lagrådet* anfört följande.

Enligt paragrafen, som är ny, får ett biträde som har klagat över ett ersättningsbeslut åberopa nya omständigheter i högre instans endast om det finns skäl för det. Syftet med bestämmelsen är att förmå biträdena att tillhandahålla den första instansen ett fullgott underlag för bedömningen av den begärda ersättningens skälighet.

Redan i dag torde det åligga rättshjälpsbiträden att se till att de domstolar och andra myndigheter som har att pröva biträdenas ersättningsanspråk i första instans har ett tillfredsställande underlag för prövningen. Frågan om hur pass utförliga kostnadsräkningar biträdena bör vara skyldiga att ge in har diskuterats i förarbetena till gällande lagregler och har också belysts i rättspraxis.

Det kan starkt ifrågasättas om den nu diskuterade bestämmelsen är ägnad att medföra en skärpning av biträdenas åligganden och därmed en förbättrad kostnadskontroll i första instans. Det bör observeras att det endast krävs "skäl" för att ett biträde skall få åberopa nya omständigheter i den högre instansen.

Till detta kommer att den föreslagna bestämmelsen stämmer mindre väl med 37 § första stycket förvaltningsprocesslagen, där det beträffande mål som kräver prövningstillstånd sägs att omständighet eller bevis, som kla-

ganden åberopar först i regeringsrätten, får beaktas endast om det föreligger särskilda skäl.

Prop. 1987/88:73

Med hänsyn till det anförda avstyrker lagrådet att paragrafen införs.

För egen del kan jag till viss del förstå den kritik som lagrådet har framfört mot lagrådsremissens förslag. Trots det anser jag att det finns behov av att hos biträdena inskräpa vikten av att redan i första instans redogöra för de omständigheter som motiverar det begärda arvodet. Jag vidhåller därför förslaget i sak. Jag tillmötesgår dock lagrådets kritik på det sättet att jag i mitt förslag anger att det måste finnas *särskilda* skäl för att biträdet i högre instans skall få åberopa nya omständigheter till stöd för sitt arvodesanspråk.

Syftet med den nya bestämmelsen är främst att förhindra att biträdena först efter ett överklagande lämnar en tillräcklig redovisning av sitt arbete och av de omständigheter i övrigt som motiverar den begärda ersättningen. En effekt av bestämmelsen bör bli att biträdena tillhandahåller den första instansen ett fullgott underlag för bedömningen av den begärda ersättningens skälighet. Därigenom kan onödiga överklaganden undvikas.

Vid bedömningen av om det skall anses föreligga särskilda skäl måste hänsyn givetvis tas till omständigheterna i det enskilda fallet. Vid tillämpningen bör målsättningen vara att motverka ofullständiga kostnadsräkningar. Men utvecklingen får å andra sidan inte leda till att biträdena av rädsla för att gå miste om full ersättning överarbetar kostnadsräkningarna och belastar dessa med överflödig information.

Det har vid de myndigheter som har att fastställa ersättningar enligt RHL med tiden skapats en bred erfarenhet när det gäller att bedöma skälig arbetsinsats i olika typer av angelägenheter. Ett yrkande om en ersättning som kan anses normal för den ifrågavarande typen av angelägenhet behöver vanligtvis inte motiveras särskilt ingående. Om den begärda ersättningen däremot avviker från det normala, bör ersättningsbeloppet motiveras mer ingående. Ett biträde som begär mer i ersättning än vad som är normalt måste med den föreslagna regeln räkna med att han inte först i högre rätt får åberopa de särskilda omständigheter som motiverar det högre arvodet. Om arvodet motiveras exempelvis med att biträdet har särskild kompetens eller att ärendet rymt särskilda komplikationer, bör detta anges redan i första instans.

Den nya bestämmelsen bör inte föranleda att de myndigheter som skall fastställa ersättningarna oftare än i dag ägnar sig åt skriftväxling rörande arvodesfrågan med biträdet. Det kan därför inträffa att ett beslut att fastställa ett lägre ersättningsbelopp än det som har begärts meddelas utan att biträdet har beretts tillfälle att yttra sig i saken. Biträdet bör i ett sådant fall ges ett visst utrymme att utveckla sin talan i högre instans.

Ikraftträdande m. m.

Avsnitt 2.15

De föreslagna ändringarna i RHL föreslås träda i kraft den 1 juli 1988. Äldre bestämmelser skall alltså tillämpas om rättshjälp har sökts före ikraftträdandet. Genom att utan undantag upprätthålla denna princip blir övergångsbestämmelserna enkla och därmed lätta att tillämpa.

Avsnitt 2.10

Förslaget innebär att det i en ny paragraf, 21 kap. 10 a §, tas upp en bestämmelse som står i saklig överensstämmelse med den föreslagna nya 49 c § RHL.

Lagrådet har i anslutning till paragrafen anfört följande.

De omständigheter som har anförts mot den föreslagna 49 c § rättshjälpslagen talar till stor del också mot förslaget till 21 kap. 10 a § rättegångsbalken. Även enligt denna paragraf är det tillräckligt med "skäl" för att nya omständigheter skall få åberopas i högre instans, och det kan starkt ifrågasättas om paragrafen kommer att medföra en bättre kostnadskontroll i underinstansen.

Lagrådet förordar därför att även 21 kap. 10 a § rättegångsbalken får utgå.

De kommentarer som jag lämnat i anslutning till 49 c § i RHL gäller även den nu ifrågavarande paragrafen. Jag anser alltså att lagrådsremissens förslag trots allt bör tas upp i mitt förslag. I likhet med vad jag anförde i anslutning till den paragrafen bör det dock i paragrafen anges att det krävs *särskilda* skäl för att ett biträde skall få åberopa nya omständigheter till stöd för sitt arvodesanspråk i högre instans.

Om försvararen har begärt ersättning enligt brottmålstaxan, torde det nästan alltid finnas särskilda skäl för att i högre instans tillåta försvararen att åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk.

5 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. lag om ändring i rättshjälpslagen (1972:429),
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sammanfattning av rättshjälpskommitténs huvudbetänkande (SOU 1984: 66) Den allmänna rättshjälpen

Vi lägger i detta delbetänkande – som utgör vårt huvudbetänkande – fram förslag som rör innehållet i den allmänna rättshjälpen, dvs. i princip den rättshjälp som kan ges i sådana rättsliga angelägenheter som tvister mellan enskilda, vissa förvaltningsrättsliga ärenden m. m. Utgångspunkten för vårt arbete är direktiv som utfärdades vid årsskiftet 1981–1982 (Dir. 1981:75). I dessa direktiv tas upp en rad frågor som skall behandlas i utredningsarbetet. Ett genomgående tema i direktiven är kraven på att vi skall lägga fram förslag som leder till besparingar för rättshjälpen och till förenklingar. Det poängteras dock att det grundläggande målet för rättshjälpssystemet – att den enskilde skall ha möjlighet att tillvarata sina rättsliga intressen oberoende av sin ekonomiska situation – inte får förloras ur sikte vid översynen.

Med hänsyn till den vikt som i direktiven läggs vid att våra förslag skall leda till besparingar redovisar vi i *kap. 2* vissa principiella synpunkter i fråga om olika besparingsmöjligheter. Vi konstaterar där att möjligheterna att uppnå betydande besparingar genom förenklingar och avbyråkratisering och genom en förbättrad kostnadskontroll inte är så stora. I stället måste huvudvikten läggas vid en fortsättning på den väg man redan har slagit in på, nämligen att överföra till försäkringsområdet en del av de ärendekategorier som i dag belastar den allmänna rättshjälpen. Besparingar bör också kunna uppnås genom ett ökat kostnadsmedvetande hos rättshjälpshavarna. Genom en kombination av olika åtgärder kan man enligt vår uppfattning åstadkomma utgiftsminskningar för staten utan att dessa leder till någon försämring för de enskilda.

I *kap. 3* diskuterar vi syftet bakom bl. a. de kostnadsfördelningsregler som finns i rättegångsbalken (RB). Dessa regler har till uppgift bl. a. att skapa kostnadsmedvetande hos parterna i en process. Detta leder till processekonomi, vilket är väsentligt inte minst för parterna själva. Vi slår fast att rättshjälpen inte får medföra att det nu nämnda syftet hos RB:s kostnadsfördelningsregler förfelas.

Det grundläggande målet för samhällets rättshjälp bör enligt den uppfattning som vi redovisar i *kap. 3* vara att bereda var och en möjlighet att i rimlig utsträckning ta sin rätt till vara och se till att olika personers varierande ekonomiska förutsättningar inte leder till olika möjligheter för dem att tillvarata sin rätt. Genom ett rättshjälpssystem som är utformat på detta sätt främjas principen om allas likhet inför lagen.

I *kap. 3* konstaterar vi också att samhällets rättshjälp liksom idag bara skall

bidra till rättshjälpshavarens egna kostnader, inte till de motpartskostnader han kan förpliktas utge. Ansvaret för motpartskostnader får i stället täckas av rättsskyddsförsäkringen.

Sambandet mellan rättshjälp och rättsskyddsförsäkringar diskuteras utförligt i *kap. 4*. Vi ställer där upp vissa principer för hur ett generellt ekonomiskt stöd i rättsliga angelägenheter bör vara utformat. Dessa principer – systemet skall omfatta alla som behöver ett sådant bistånd för att i rimlig omfattning kunna tillvarata sina intressen i rättsligt hänseende, det skall gälla alla slags rättsliga angelägenheter där det kan anses motiverat med ett ekonomiskt stöd och det skall ha en egenavgift som är knuten till såväl den enskildes ekonomi som kostnaderna för den rättsliga angelägenheten – leder till att det inte finns möjligheter att slopa rättshjälpen och lita enbart till ett försäkringssystem för bidrag till den enskildes egna kostnader. I stället förordar vi en kombination av rättshjälp och rättsskyddsförsäkring på det sättet att försäkringen blir den enda stödformen inom vissa områden medan rättshjälpen utgör den enda formen för stöd i andra ärendekategorier.

Rättshjälpens avgränsning med hänsyn till sakens beskaffenhet diskuteras i *kap. 5*. Vi konstaterar där att det bör vara möjligt att undanta vissa typer av angelägenheter från rättshjälpens tillämpningsområde. Förutsättningar här för är dock att det skall finnas möjligheter för den enskilde att skydda sig försäkringsvägen, att försäkringspremien inte är större än att det kan antas att den enskilde kan betala den, att försäkringstäckningen är god och att konsekvenserna av avsaknaden av en försäkring vid ett rättsligt förfarande inte är oacceptabla ur allmän synpunkt. Detta leder till att vi anser oss i stor utsträckning kunna överlata på försäkringssektorn sådana angelägenheter som gäller skadestånd och där ett eventuellt skadestånd skall betalas genom en ansvarsförsäkring.

På motsvarande sätt kan man från rättshjälpens tillämpningsområde undanta tvister som rör fastigheter, bilar, båtar m. m. och som omfattas av de rättsskyddsförsäkringar som finns. Vi föreslår däremot inga undantag från rätten till rättshjälp bara av det skälet att sökanden har en allmän hemförsäkring med en rättsskyddsdel. Detsamma gäller de situationer då den rättssökande i och för sig kan få hjälp av någon intresseorganisation.

I *kap. 5* behandlas också rätten till rättshjälp vid bodelning efter äktenskapsskillnad och boskillnad. Vi föreslår här att denna rätt begränsas till de angelägna fallen. Vi berör i detta kapitel också sådana frågor som rör pilotfall, angelägenheter utomlands och lyxprocesser samt tillämpningen av kravet på att sökanden skall ha ett befogat intresse av att få sin sak behandlad.

I *kap. 6* behandlar vi personkretsen. När det gäller fysiska personer tar vi upp frågan om betydelsen av sökandens ekonomiska förhållanden för hans rätt till rättshjälp. Där slås fast att de ekonomiska förhållandena i sig inte har någon betydelse för denna rätt. Vi föreslår att även den som har en hög årsinkomst skall, till skillnad från vad som nu gäller, kunna beviljas rättshjälp. Sökandens ekonomiska situation har däremot en avgörande betydelse för storleken på den andel av rättshjälpskostnaderna som rättshjälpshavaren själv skall betala.

Rätten till rättshjälp för näringsidkare och juridiska personer är enligt vårt

förslag i princip oförändrad.

Vi konstaterar i *kap. 7* att den enskildes andel av rättshjälpskostnaderna, rättshjälpsavgiften, har tre syften, nämligen att behålla den styrande effekten hos RB:s kostnadsfördelningsregler, att medverka till att olika parter får en likvärdig processekonomisk situation och att hålla statens kostnader för rättshjälpen nere. Rättshjälpsavgiften bör därför vara utformad så att den relateras både till rättshjälpskostnadernas storlek och till rättshjälpshavarens ekonomi. Våra överväganden leder fram till ett tvådelat avgiftssystem med en fast och en rörlig avgift. Den fasta avgiften är beroende enbart av rättshjälpshavarens ekonomi medan den rörliga är avhängig såväl därav som av kostnaderna i ärendet. Vi har lagt ökad tyngd vid den rörliga avgiften eftersom det är genom denna som man får ett bättre samband mellan förändringar i processkostnader och i avgiften. Vår strävan har varit att sänka den fasta avgiften för att på detta sätt förbilliga initialskedet av ett ärende för den enskilde. Även den sammanlagda högsta avgiften har sänkts. Den är enligt förslaget mera realistisk i förhållande till rättshjälpshavarens ekonomi än den nuvarande maximala avgiften.

I anslutning till diskussionerna om rättshjälpsavgifternas storlek behandlar vi vissa spörsmål av intresse i detta sammanhang, t. ex. frågorna om en differentierad avgift och en ny avgift i andra instans. Vi har funnit att fördelarna med sådana lösningar är mycket begränsade. De leder också till komplikationer i andra avseenden.

Det avgiftssystem som vi föreslår i *kap. 7* får avgörande betydelse för majoriteten av de rättsliga angelägenheter där rättshjälp förekommer. I ca 4 000 av de totalt kanske 55 000 ärendena med rättshjälp skulle emellertid, om inga förändringar föreslogs i övrigt, relationerna mellan parterna rubbas genom att rättsskyddsförsäkringen skulle täcka den fasta delen av rättshjälpsavgiften. Den likhet inför lagen som vi har eftersträvat skulle därmed inte kunna realiseras. Vi konstaterar emellertid i *kap. 8* att det inte stämmer med den s. k. sundhetsprincipen i försäkringsbranschen att meddela försäkringar till täckande av rättshjälpsavgiften och vi utgår därför från att försäkringsinspektionen kommer att övervaka att så ej sker. (I förhållande till *kap. 8* finns en reservation.)

I *kap. 9* uttalar vi den uppfattningen att förmånerna vid allmän rättshjälp i stort sett är välavvägda i dag. I några avseenden föreslår vi emellertid förändringar. Så är fallet t. ex. i fråga om utredare, sakkunniga och tekniska biträden. Syftet med de föreslagna förändringarna är här att få ett bättre utnyttjande av resurserna, att skapa bättre balans mellan parterna i en process och att få en enklare tillämpning av reglerna. Vi behandlar också frågorna om blodundersökning i faderskapsmål och ansvarsförbindelse vid säkerhetsåtgärder. I båda dessa avseenden föreslås enklare regler än de som gäller f. n.

Kap. 10 innehåller våra överväganden när det gäller omprövning av beslut i olika rättshjälpsfrågor, t. ex. frågorna om ändrad betalningsförmåga hos rättshjälpshavaren och om rättshjälps upphörande.

Som vi konstaterar i *kap. 11* utgör ersättningen till biträden en betydande del av rättshjälpskostnaderna. Vi diskuterar ingående möjligheterna att få ett bättre underlag för besluten om biträdesersättning och ersättning till

skiftesmän och medlare. De förslag vi lägger fram bör förbättra dessa möjligheter. Även frågan om ersättning till utredare och sakkunniga behandlas i detta kapitel.

I *kap. 12* behandlas ansvaret för rättshjälpskostnader i vissa fall. Vi tar t. ex. upp frågan om domstolen bör undersöka innehållet i en träffad förlikning och fördela kostnaderna i enlighet med resultatet av förlikningen. Vi föreslår emellertid inga ändringar i detta avseende i förhållande till vad som gäller i dag. Däremot föreslår vi i *kap. 12* att en medpart skall få ett ansvar för rättshjälpskostnader vid gemensam talan med en person som har rättshjälp. Härigenom motverkas att medparten "åker snålskjuts" på staten.

Vi tar också upp frågan om ansvaret för rättshjälpskostnader i bl. a. mål om äktenskapsskillnad efter gemensam ansökan. Inga ändringar i materiellt hänseende föreslås här men vi förordar vissa rutiner som bör leda till förenklingar.

Kap. 13 behandlar möjligheterna att uppnå förenklingar i systemet genom enklare materiella regler, ändrade rutiner och avbyråkratisering. Vi tvingas konstatera att stora genomgripande förändringar inte är möjliga. Våra förslag till ADB-stöd vid hanteringen av olika rättshjälpsfrågor kommer dock att innebära avsevärda förenklingar för de beslutande myndigheterna. Även en summering av övriga delförslag visar att åtskilligt bör kunna vinnas i fråga om förenklingar.

Våra beräkningar av det ekonomiska utfallet av våra förslag redovisas i *kap. 14*. Vi räknar med en årlig besparing på rättshjälpsanslaget om mer än 40 milj. kr.

Specialmotiveringen till författningsförslaget finns i *kap. 15*. Vi har av flera skäl valt att utarbета en helt ny lag, som vi har kallat lagen om rättshjälp (LR). Lagen är indelad i kapitel, vilket ökar dess överskådlighet. Dispositionen under de olika rubrikerna är sådan att bestämmelserna i princip kommer i den följd de kan bli aktuella i ett enskilt ärende. Lagen blir därför lätt att orientera sig i. Författningstexten har också gjorts mera konkret för att göra det möjligt att hitta svaret på olika frågor direkt i lagtexten. Vi har vidare strävat efter språkliga förenklingar och har, där så har varit ägnat att öka överskådligheten, använt tabeller. I största möjliga utsträckning har vi undvikit hänvisningar mellan olika paragrafer. Det är vår uppfattning att dessa olika åtgärder bidrar till åtskilliga förenklingar av den praktiska tillämpningen av rättshjälpslagstiftningen.

Sammanfattning av rättshjälpskommitténs betänkande (SOU 1985: 4) Rättshjälp. Offentliga biträden, organisationsfrågor m. m.

Utgångspunkten för vårt arbete hittills har varit de direktiv som utfärdades i december 1981 (Dir 1981:75). I dessa direktiv tas upp en rad frågor som skall behandlas i utredningsarbetet. Vi har bedrivit vårt arbete i etapper och har tidigare lagt fram flera delbetänkanden. Här lämnar vi förslag i fråga om de delar av samhällets rättshjälp som vi inte har behandlat tidigare. I och med detta är utredningsarbetet i enlighet med de ursprungliga direktiven slutfört. Vårt arbete fortsätter emellertid med frågan om utvidgad rättshjälp åt i första hand kvinnor som utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott, en fråga som vi genom tilläggsdirektiv, utfärdade i november 1984, fått i uppdrag att utreda (Dir 1984:43).

Ett genomgående tema i de ursprungliga direktiven för vårt arbete är kraven på att vi skall lägga fram förslag som leder till besparingar för rättshjälpen och till förenklingar. Det betonas dock att det grundläggande målet för rättshjälpssystemet inte får förloras ur sikte vid översynen.

I avdelning II av betänkandet tar vi upp rättshjälpsformen rättshjälp åt misstänkt i brottmål, dock inte frågan om rätten till offentlig försvarare, vilken vi tidigare behandlat i ett delbetänkande. Här berör vi i stället frågan om ersättning till offentlig försvarare (kap. 4), där vi föreslår en reglering som i stort överensstämmer med våra tidigare förslag om biträdes-

ersättning vid allmän rättshjälp. Förslagen innebär utvidgade möjligheter att erhålla både en mer nyanse-rad bedömning av ersättningsfrågorna och ett bättre underlag för besluten om ersättning.

Prop. 1987/88:73
Bilaga 2

I kap. 5 behandlar vi förutsättningarna för vad vi kallar ekonomisk rättshjälp, dvs. annan rättshjälp åt misstänkt i brottmål än bistånd av en offentlig försvarare. I sak innebär inte våra förslag några förändringar i förhållande till gällande rätt. Inte heller i fråga om förmåner vid ekonomisk rättshjälp, som behandlas i kap. 6, lägger vi fram förslag till ändrade regler.

Den tilltalades ansvar för rättegångskostnader behandlas i kap. 7.

Vi föreslår att reglerna om den tilltalades betalningsskyldighet även i fortsättningen skall vara utformade som ett system med återbetalning i efterhand och inte, som vid allmän rättshjälp, som ett system med förskottsbetalning. Vi har utarbetat en särskild tabell för återbetalningsskyldighetens storlek i olika inkomstlägen.

Återbetalningsskyldighetens storlek påverkas i dag inte av om rättegången förs i en eller flera instanser. Så bör enligt vår uppfattning inte heller i fortsättningen vara fallet.

I avdelning III av betänkandet behandlar vi rätts-hjälpsformen rättshjälp genom offentligt biträde, där kap. 8 och 9 upptar en redogörelse för gällande rätt såväl enligt RHL som enligt lagstiftningen på de olika vårdområden m.m. där sådan rättshjälp kan beviljas. Våra överväganden och förslag i fråga om denna rätts-hjälpsform finns i kap. 10. Vi konstaterar där att de totala kostnaderna för denna rättshjälpsform är små i förhållande till kostnaderna för den allmänna rätts-

hjälp och rättshjälp åt misstänkt i brottmål och att det därför är omöjligt att här åstadkomma utgiftsminskningar för det allmänna som i absoluta tal kan jämföras med besparingarna på de andra rättshjälpsområdena.

När det till en början gäller frågan om i vilka ärendekategorier det skall finnas möjligheter till rättshjälp genom offentligt biträde har vi inte funnit skäl att föreslå förändringar i förhållande till gällande rätt mer än i ett avseende. I fråga om utlänningar som har tagits i förvar i ett ärende hos polismyndighet angående avvisning eller verkställighet av avvisning eller utvisning föreslår vi att den tid om minst en veckas förvarstagande som i dag sätts som gräns för när rättshjälp skall kunna beviljas sänks till mer än tre dagars förvarstagande.

De resonemang vi för om bl.a. syftet med ett offentligt biträde i LVU-målen leder till förslag som innebär att det oftare än i dag bör kunna förordnas ett gemensamt biträde för barnet och vårdnadshavaren i sådana mål och ärenden.

Dagens regel att rättshjälp skall beviljas om det inte måste antas att behov av biträde saknas, den s.k. presumptionsregeln, föreslår vi skall behållas för utlänningsärendena och för mål och ärenden enligt LVU och LVM. I övriga ärendekategorier förordnas i dag offentligt biträde sällan eller mycket sällan trots att det i lagtexten finns en presumption för att så skall ske. Vi föreslår att lagtexten skall ändras så att rättshjälp i dessa ärenden skall beviljas när det finns behov av biträde. Avsikten härmed är dock inte att åstadkomma en minskning av antalet förordnanden av offentligt biträde jämfört med förhållandena i dag.

Införandet av någon form av kostnadsansvar för den en- Prop. 1987/88: 73
skilde diskuteras också men tanken härpå avfärdas av Bilaga 2
flera skäl.

I avdelning IV av betänkandet tar vi upp olika organi-
sationsfrågor. Vi föreslår i kap. 11 att den nuvarande
fördelningen av beslutsbefogenheter mellan rätts-
hjälpnsnämnd å ena sidan och allmän domstol och allmän
förvaltningsdomstol å andra sidan alltjämt skall gäl-
la. I kap. 12 tar vi - mot bakgrund av bl.a. den
minskning av antalet ärenden vid rättshjälpnsnämnd som
blir följderna av våra förslag i huvudbetänkandet (SOU
1984:66) - upp frågan hur många rättshjälpnsnämnder som
bör finnas i framtiden. Slutsatserna blir här att en-
dast en nämnd bör finnas och att det vid denna nämnd
bör finnas sex handläggartjänster och kanske nio - tio
övriga tjänster. Var denna nämnd skall vara lokalise-
rad bör däremot utredas i annan ordning.

Besvärnsnämnden för rättshjälpen behandlas i kap. 13.
Vi föreslår att denna nämnd skall avskaffas. Skälen
härtil är dels att man därigenom kan komma ifrån de
olägenheter som har visat sig vara förbundna med det
nuvarande systemet med dubbla besvärordningar, dels
att behovet av en särskild överinstans minskar påtag-
ligt i en organisation med bara en rättshjälpnsnämnd
som underinstans i stället för som tidigare sex resp.
fyra rättshjälpnsnämnder. I frågan om val av överin-
stans vid besvär över rättshjälpnsnämndens beslut i
ärenden angående allmän rättshjälp har vi stannat för
att den rättsliga angelägenhetens karaktär skall vara
avgörande. Rättshjälpnsnämnden skall med utgångspunkt i
angelägenhetens art avgöra vilken domstol som skall
handlägga tvisten om en domstolsprövning blir aktuell.
Rättshjälpnsnämndens val av överinstans bör vara bin-
dande.

Domstolsverkets befattning med rättshjälpsfrågor be-
rörs i kap. 14.

I kap. 15 diskuteras fördelningen av beslutsbefogenheter. Vi föreslår här att marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten och statens va-nämnd inte längre bör ha beslutanderätt i frågor om allmän rättshjälp. Här bör i stället rättshjälpsnämnden vara behörig myndighet. **Prop. 1987/88: 73**
Bilaga 2

Vi diskuterar utförligt de problem och svårigheter som i vissa avseenden vållas av gränsdragningen mellan olika organs beslutsbefogenheter. För att reducera dessa olägenheter för den enskilde föreslår vi med ett avsteg från eljest gällande regler att vissa beslut får behålla sin verkan trots att de inte fattats av den myndighet som enligt huvudregeln är behörig att besluta i frågan. Vidare föreslår vi i samma syfte en regel som innebär att den enskilde eller hans biträde inte behöver riskera att alla myndigheter anser sig obehöriga att pröva en viss fråga.

Slutligen föreslås här regler som skall förhindra att biträden - såsom i dag händer - vid ursäktliga misstag går miste om ersättning för utfört arbete.

När det slutligen gäller rättshjälp genom offentligt biträde föreslår vi att besvär i rättshjälpsfrågan i princip alltid skall föras hos den myndighet som har att pröva besvär i huvudsaken.

Specialmotiveringen till författningsförslagen finns i kap. 16 och 17.

Våra bedömningar av det ekonomiska utfallet av förslagen redovisas i de olika kapitlen. En översiktlig beräkning ger vid handen årliga besparingar om totalt ca 5 milj. kr.

Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över huvudbetänkandet

Yttranden över rättshjälpskommitténs huvudbetänkande (SOU 1984:66)

Den allmänna rättshjälpen har avgetts av justitiekanslern (JK), Svea hovrätt, Göta hovrätt, kammarrätten i Göteborg, arbetsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, domstolsverket, besvärsnämnden för rättshjälpen, riksskatteverket (RSV), konsumentverket, försäkringsinspektionen, kammarkollegiet, statskontoret, riksrevisionsverket (RRV), Stockholms tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Eksjö tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Bodens tingsrätt, hyresnämnden och arrendenämnden i Linköping, länsrätten i Göteborgs och Bohus län, rättshjälpsnämnden i Stockholm, rättshjälpsnämnden i Göteborg, rättshjälpsnämnden i Malmö, rättshjälpsnämnden i Sundsvall, västra allmänna advokatbyrån i Stockholm, allmänna advokatbyrån i Göteborg, försäkringsrätten för södra Sverige, kronofogdemyndigheten i Malmö, rättegångsutredningen (Ju 1977:06), försäkringsverksamhetskommittén (E 1979:01), juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Svenska försäkringsbolags riksförbund, Folksam, Hyresgästernas riksförbund, Förbundet för jurister, samhällsvetare och ekonomer (JUSEK), Landsorganisationen i Sverige (LO), Svenska fabriksarbetareförbundet, Lantbrukarnas riksförbund (LRF), Motormännens riksförbund (M), Sjösportens samarbetsdelegation, Sveriges villaägareförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation – Familjeföretagen (SHIO-Familjeföretagen) och Sveriges köpmannaförbund.

Centralorganisationen SACO/SR har förklarat sig instämma i det av JUSEK avgivna yttrandet.

Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över organisationsbetänkandet

Yttranden över rättshjälpskommitténs betänkande (SOU 1985:4) Rätts hjälp. Offentliga biträden, organisationsfrågor m. m. har avgetts av justiekanslern (JK), Svea hovrätt, kammarrätten i Göteborg, riksåklagaren (RÅ), rikspolisstyrelsen (RPS), kriminalvårdsstyrelsen, domstolsverket, besvärnämnden för rättshjälpen, socialstyrelsen, psykiatriska nämnden, statens invandrarverk, statskontoret, riksrevisionsverket (RSV), Stockholms tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, länsrätten i Stockholms län, länsrätten i Göteborgs och Bohus län, rättshjälpsnämnden i Stockholm, rättshjälpsnämnden i Göteborg, rättshjälpsnämnden i Malmö, rättshjälpsnämnden i Sundsvall, västra allmänna advokatbyrån i Stockholm, allmänna advokatbyrån i Göteborg, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Svenska kommunförbundet, Centralorganisationen SACO/SR, Statstjänstemannaförbundet (ST), Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna, Handikappförbundens centralkommitté, länsstyrelsernas socialtjänstförening och länsstyrelsen i Jönköpings län.

Riksåklagaren har till sitt yttrande fogat yttranden från överåklagaren i Malmö distrikt, regionåklagarmyndigheten i Linköping, dåvarande länsåklagarmyndigheten i Västmanlands län och dåvarande länsåklagarmyndigheten i Västerbottens län.

Psykiatriska nämnden har till sitt yttrande fogat yttranden från Stockholms södra utskrivningsnämnd, beslutsnämnden i Västmanlands län, utskrivningsnämnden i Lund, utskrivningsnämnden för Katrineholms kommun och utskrivningsnämnden för Göteborgs och Bohus län.

Centralorganisationen SACO/SR har som sitt yttrande överlämnat ett yttrande av JUSEK.

TCO har med instämmande översänt ett yttrande av statstjänstemannaförbundet (ST).

REGERINGSBESLUT
1987-02-19

1763-83

Domstolsverket
551 81 JÖNKÖPING

ADB-hantering av rättshjälpsärenden m. m.

Regeringen uppdrar åt domstolsverket att i enlighet med vad som anges i bilagda promemoria förbereda övergången till ADB-teknik vid hanteringen av rättshjälpsärenden.

På regeringens vägnar

Anna-Greta Leijon

Lars Eklycke

ADB-hantering av rättshjälpsärenden, m. m.

Rättshjälpskommittén (Ju 82:01) har i ett delbetänkande (Ds Ju 1983:9) ADB-hanteringen av rättshjälpsärenden lagt fram förslag om hur ADB-tekniken kan utnyttjas vid hanteringen av ärenden om allmän rättshjälp och rättshjälp åt misstänkt i brottmål. Betänkandet har remissbehandlats och fått ett i huvudsak positivt mottagande. Flera instanser har emellertid uttryckt den åsikten att förslagen endast kan betraktas som en idéskiss och att ytterligare utredning krävs för att man skall kunna ta slutlig ställning till de aktuella frågorna.

Kommittén har därefter i sitt huvudbetänkande (SOU 1984:66) Den allmänna rättshjälpen (s. 215-217) lagt fram förslag om hur bl. a. avräkningsrutinerna bör utformas och regleras om man använder ADB-tekniken. Förslagen i den delen har vid remissbehandlingen emellertid från vissa håll mötts av stark kritik. Kommittén har i samma betänkande föreslagit bl. a. inskränkningar i den allmänna rättshjälpens tillämpningsområde.

I betänkandet (SOU 1985:4) Rättshjälp. Offentliga biträden, organisationsfrågor m. m. har kommittén behandlat bl. a. rättshjälpens framtida organisation. Kommittén föreslår bl. a. en ny ordning för överklagande av beslut som har fattats av rättshjälpsnämnd.

Som kommittén anför är flera arbetsuppgifter i rättshjälpshanteringen väl lämpade för ADB-tekniken. Detta gäller framför allt avräkningsförfarandet. Genom att integrera ett ADB-baserat system för rättshjälpen med det databaserade ekonomiadministrativa systemet System S skulle krav- och betalningsrutinerna kunna behandlas automatiskt i samma system. Ytterligare utredning behövs emellertid.

Även om statsmakterna ännu inte har tagit ställning till rättshjälpskommitténs övriga förslag bör arbetet med att förbereda en övergång till ADB-teknik vid hanteringen av rättshjälpsärenden inledas redan nu. Målsättningen för arbetet bör vara att skapa en effektivare hantering av rättshjälpsärenden till en lägre kostnad än i dag. Uppgiften bör anförtros domstolsverket (DV).

Verket bör föreslå lämpliga rutiner samt ta fram underlag för beslut om systemkonstruktion och upphandling av utrustning. Underlaget bör bestå av bl. a. kalkyler över de beräknade kostnaderna för inköp och drift av ADB-utrustningen. Kalkylerna bör också innehålla en bedömning av lönsamhetsbilden vid olika nivåer på antalet rättshjälpsärenden (känslighetsanalys). DV bör också lägga fram förslag till erforderliga författningsändringar.

Utnyttjandet av ADB-tekniken kommer att få betydelse för frågan hur rättshjälpens administration bör vara organiserad i framtiden. Att den frågan övervägs nu är motiverat även med hänsyn till de begränsningar av

rättshjälpens tillämpningsområde som kan komma att ske på grundval av rättshjälskommitténs huvudbetänkande. DV bör därför också ges i uppdrag att mot den angivna bakgrunden lägga fram förslag om de förändringar av organisationen som påkallas. Därvid bör särskilt uppmärksammas frågan om överklagande av beslut i rättshjälsfrågor, där kommitténs förslag har kritiserats av många remissinstanser. DV bör i det sammanhanget också gå in på frågan om förändringar av domstolars och andra myndigheters befogenheter att besluta i frågor om rättshjälp. DV bör i nu angivna hänseenden förutsättningslöst överväga olika alternativa lösningar samt lägga fram förslag till nödvändiga författningsändringar.

Uppdraget skall redovisas senast den 2 november 1987.

Prop. 1987/88:73
Bilaga 5

1 Förslag till

Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)

Härigenom föreskrivs i fråga om rättshjälpslagen (1972: 429)¹

dels att 5 b, 6, 8–13, 14 a, 15, 19–22, 24, 25, 30, 31, 32, 34, 41, 43, 44, 47, 49 och 49 a §§ skall ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas två nya paragrafer, 31 a och 49 c §§, av följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*5 b §²

Med domstol förstås i denna lag allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt *marknadsdomstolen, patentbesvärsrätten* och arbetsdomstolen. Vad i lagen sägs om domstol skall även gälla arrendenämnd, hyresnämnd *och statens va-nämnd*.

Med domstol förstås i denna lag allmän domstol, allmän förvaltningsdomstol, bostadsdomstolen, försäkringsöverdomstolen, försäkringsrätt och arbetsdomstolen. Vad i lagen sägs om domstol skall även gälla arrendenämnd *och hyresnämnd*.

6 §

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger *ett hundratiotusen kronor*.

Allmän rättshjälp beviljas fysisk person i rättslig angelägenhet, om han behöver sådant bistånd och hans beräknade årsinkomst ej överstiger ett belopp som motsvarar sju gånger *det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde året innan rättshjälp beviljades*.

Bidrar den rättssökande i *väsentlig omfattning* till någon *annans* underhåll, ökas beloppet enligt första stycket *med niotusen kronor* för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrar.

Bidrar den rättssökande till någon *närståendes* underhåll, ökas beloppet enligt första stycket för var och en till vilkens underhåll han på detta sätt bidrar *med ett belopp som motsvarar hälften av det basbelopp som anges i första stycket*.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas *på det sätt att skäligt belopp tillägges eller från- drages*.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas *genom att skäligt belopp läggs till eller dras från*.

¹ Lagen omtryckt 1983: 487.

² Senaste lydelse 1986: 657.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av den rättssökandes ekonomiska förhållanden.

8 §³

Allmän rättshjälp får ej beviljas

1. i angelägenhet som skall prövas eller på annat sätt behandlas utom riket, om ej den rättssökande är bosatt här och särskilda skäl föreligger för rättshjälp,

2. utlänningar som varken är eller tidigare varit bosatta här, om det inte finns särskilda skäl för rättshjälp,

3. näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet, om *ej* skäl *föreligger* för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden *eller* omständigheterna i övrigt,

3. *den som är eller har varit näringsidkare i angelägenhet som har uppkommit i hans näringsverksamhet, om det inte finns skäl för rättshjälp med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden och till omständigheterna i övrigt,*

4. i fråga om anspråk som överlåtits till den rättssökande, om överlåtelsen kan antagas ha ägt rum i syfte att åstadkomma fördel vid prövning av begäran om rättshjälp,

5. för upprättande av självdeklaration,

6. för upprättande av äktenskapsförord, testamente eller gåvohandling,

7. om frågan om rättshjälp kan anstå till dess en annan rättslig angelägenhet, vari anspråket stöder sig på väsentligen likartad grund, har avgjorts slutligt,

8. ägaren av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten.

8. *ägaren eller tidigare ägare av en fastighet eller en byggnad i angelägenhet som avser fastigheten eller byggnaden, om han har eller borde ha haft rättsskyddsförsäkring eller något annat liknande rättsskydd som omfattar angelägenheten.*

9. *i angelägenhet rörande trafikskadeersättning enligt trafikskadeståndlagen (1975:1410) eller rörande skadestånd som kan betalas från en föreliggande ansvarsförsäkring; dock får den skadelidande beviljas rättshjälp om angelägenheten rör annan skada än personskada eller är anhängig vid domstol.*

9. den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.

10. *den som ej har befogat intresse av att få sin sak behandlad.*

I fråga om visst slag av ärenden som är talrikt förekommande och normalt av enkel beskaffenhet kan regeringen förordna att allmän rättshjälp ej skall beviljas.

³ Senaste lydelse 1987: 806.

Under förutsättning av ömsesidighet kan regeringen förordna att medborgare i en viss främmande stat och den som, utan att vara medborgare i den staten, är bosatt där skall vara likställd med svensk medborgare i fråga om allmän rättshjälp.

I angelägenhet rörande bodelning får allmän rättshjälp beviljas endast om det med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas personliga förhållanden finns särskilda skäl för det.

9 §⁴

Vid allmän rättshjälp betalar staten kostnaderna i den rättsliga angelägenhet som rättshjälpen avser.

Såsom kostnad för rättshjälpen anses den rättssökandes kostnad för

1. biträde som varit behövt för tillvaratagande av den rättssökandes rätt,

2. bevisning vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen eller arbetsdomstolen samt nödvändig utredning i angelägenhet, som kan komma under sådan domstols prövning eller som skall prövas av skiljemän.

3. utredning i angelägenhet som skall prövas av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet om utredningen är skäligen påkallad för tillvaratagande av den rättssökandes rätt och ej kan erhållas genom myndigheten,

4. resa och uppehälle för den rättssökande eller hans ställföreträdare och för vårdare eller annan, som måste anlitas i samband med inställelse inför domstol eller annan myndighet, om personlig inställelse ålagts, eller i samband med inställelse för sådan blodundersökning eller annan undersökning rörande ärfylliga egenskaper som avses i lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap eller läkarundersökning enligt 21 kap. 11 § föräldrabalken,

5. ansökningsavgift enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna samt särskild avgift som skall betalas enligt förordningen (1981:1185) om utsökningsavgifter,

6. vad som av allmänna medel utgått i ersättning enligt 4 eller 5 § lagen (1958:642) om blodundersökning m.m. vid utredning av faderskap eller enligt föreskrift i rättegångsbalken eller 3 § första stycket nämnda lag för bevisning som rätten självantagit,

7. bodelningsförrättare som har förordnats av domstol att verkställa bodelning med anledning av äktenskapsskillnad eller att verkställa sådan bodelning mellan sambor som förrättats av annan anledning än att den ena sambon har avlidit,

8. medling enligt 42 kap. 17 § rättegångsbalken.

Såsom kostnad för bevisning enligt andra stycket 2 anses ej den rättssökandes kostnad för sådan blodundersökning eller annan undersökning rörande ärfylliga egenskaper som avses i

⁴ Senaste lydelse 1987:749.

*lagen (1958:642) om blodundersökning
m. m. vid utredning av faderskap.*

9 a §⁵

Den som har beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från expeditionsavgifter enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna och för avgifter enligt expeditions-kungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelning I samt avdelning II under rubriken Utsökning m. m. Avgiftsfriheten gäller endast i den mån den begärda handlingen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller inte i fråga om handling som utfärdas endast på särskild begäran, om inte handlingen begärs innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft.

Den som har beviljats allmän rättshjälp är i målet eller ärendet befriad från expeditionsavgifter enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna och för avgifter enligt expeditions-kungörelsens (1964:618) avgiftslista, avdelning I samt avdelning II under rubriken Utsökning m. m. *Detsamma gäller i fråga om mantalsskrivningsbevis.*

Avgiftsfriheten gäller endast i den mån den begärda handlingen är erforderlig för den rättssökande. Avgiftsfriheten gäller inte i fråga om handling som utfärdas endast på särskild begäran, om inte handlingen begärs innan avgörandet i huvudsaken har vunnit laga kraft.

Den som beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som lett till verkställbart avgörande, ansvarar inte för grundavgift och försäljningsavgift enligt förordningen (1981:1185) om utsokningsavgifter. Detsamma gäller den som har beviljats allmän rättshjälp i ett mål om verkställighet.

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, arbetsdomstolen *eller krigsrätt* skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

Kostnader för kungörelse i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen *eller* arbetsdomstolen skall, såvitt de belastar den som beviljats allmän rättshjälp, utgå av allmänna medel.

10 §⁶

Skall den som beviljats allmän rättshjälp ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad eller annan liknande åtgärd enligt rättegångsbalken eller konkurslagen (1987:672), får rättshjälpsnämnden utfärda ansvarsförbindelse på statens vägnar.

Reglerna i rättegångsbalken och konkurslagen (1987:672) om skyldighet att ställa säkerhet för att få till stånd kvarstad eller annan liknande åtgärd gäller inte i fråga om den som beviljats allmän rättshjälp. I sådana fall svarar i stället staten för den skada som kan tillfogas motparten genom åtgärden.

Första stycket äger motsvarande tillämpning i fråga om verkställighet enligt 3 kap. 8 eller 9 § utsokningsbalken, om allmän rättshjälp beviljats i verkställighetsärendet.

Föranleder ansvarsförbindelsen utgift för staten, anses utgiften såsom kostnad för rättshjälpen.

⁵ Senaste lydelse 1987:450.

⁶ Senaste lydelse 1987:682.

11 §

Den rättssökande skall bidra till de kostnader för allmän rättshjälp som avses i 9 och 10 §§ genom att betala rättshjälpsavgift och tilläggsavgift enligt vad som sägs i 12–15 §§.

Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket meddelar närmare föreskrifter för beräkning av *maximibelopp* för rättshjälpsavgift.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer grundavgift för *maximibeloppet* för rättshjälpsavgiften och meddelar närmare föreskrifter för beräkning av *maximibeloppet*.

12 §

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst *trextiofemtusen kronor*, utgör *maximibeloppet* för rättshjälpsavgiften *trehundra-femtio kronor*. *Maximibeloppet* får sättas ned om det finns särskilda skäl. *Beloppet* får dock inte understiga *etthundrasjuttiofem kronor*, om det inte är uppenbart att den rättssökande saknar möjlighet att betala en så stor avgift.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör *maximibeloppet* för rättshjälpsavgiften *den avgift som utgår enligt första stycket* ökad med

fyra procent av den del av inkomsten som överstiger *trextiofemtusen* men ej *sextiotusen kronor*,

sex procent av den del av inkomsten som överstiger *sextiotusen* men ej *sjuttiofemtusen kronor*,

tio procent av den del av inkomsten som överstiger *sjuttiofemtusen* men ej *nittiotusen kronor*,

femton procent av den del av inkomsten som överstiger *nittiotusen* men ej *etthundrafemtusen kronor*,

tjugo procent av den del av inkomsten som överstiger *etthundrafemtusen kronor*.

Vid tillämpning av andra stycket iakttas att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor.

Överstiger ej den rättssökandes beräknade årsinkomst *ett belopp som motsvarar två gånger det basbelopp som anges i 6 § första stycket*, är *maximibeloppet* för rättshjälpsavgiften *lika med grundavgiften*. *Maximibeloppet* får sättas ned om det finns särskilda skäl.

Är inkomsten högre än som anges i första stycket, utgör *maximibeloppet* för rättshjälpsavgiften *grundavgiften* ökad med

två procent av den del av inkomsten som överstiger *två* men ej *tre gånger basbeloppet*,

fyra procent av den del av inkomsten som överstiger *tre* men ej *fyra gånger basbeloppet*,

sex procent av den del av inkomsten som överstiger *fyra* men ej *fem gånger basbeloppet*.

åtta procent av den del av inkomsten som överstiger *fem* men ej *sex gånger basbeloppet*,

tolv procent av den del av inkomsten som överstiger *sex gånger basbeloppet*.

Vid tillämpning av andra stycket iakttas att inkomsten avrundas till närmast lägre tusental kronor *och maximibeloppet* för rättshjälpsavgiften till närmast lägre *tiotal kronor*.

13 §

Bidrar den rättssökande i väsentlig omfattning till någon annans underhåll, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena höjas med *niotusen kronor* för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar.

Bidrar den rättssökande till någon närståendes underhåll, skall inkomstgränserna enligt 12 § första och andra styckena för var och en till vilkens underhåll han sålunda bidrar höjas med ett belopp som motsvarar hälften av det basbelopp som anges i 6 § första stycket.

Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligt ökad på grund av förmögenhetsinnehav eller annan särskild omständighet eller väsentligt nedsatt på grund av skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas på det sätt att skäligt belopp tillägges eller fråndrages.

14 a §

Om den ersättning som skall tillerkännas biträde för arbete enligt 22 § överstiger *tretusen kronor*, skall den rättssökande utöver rätts-hjälpsavgiften betala en tilläggsavgift om tio procent av den del av ersättningen som överstiger *tretusen kronor*, dock högst ett belopp som uppgår till *fem gånger* maximibeloppet. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

Om den ersättning som skall tillerkännas biträde för arbete enligt 22 § överstiger *4 000 kr. eller rätts-hjälpsavgiften*, om denna är högre, skall den rättssökande utöver rätts-hjälpsavgiften betala en tilläggsavgift om tio procent av den *överskjutande delen* av ersättningen, dock högst ett belopp som *motsvarar det dubbla* maximibeloppet. Det belopp som skall betalas avrundas till närmast lägre tiotal kronor.

15 §

I samband med att allmän rättshjälp beviljas, fastställs det för sökanden gällande maximibeloppet och det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rätts-hjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes.

Undergår inkomst eller sådant förhållande som avses i 13 eller 14 § väsentlig förändring innan rätts-hjälpsärendet avslutats, skall maximibeloppet jämkas efter vad som är skäligt, dock ej under vad som redan betalats i rättshjälpsavgift. Jämkning skall också ske, om väsentlig felbedömning gjorts, när maximibeloppet tidigare bestämdes *eller om oriktiga uppgifter låg till grund för beslutet*.

Fråga om jämkning upptages endast om särskild anledning därtill framkommit.

När maximibeloppet jämkas, skall även det belopp vartill tilläggsavgiften högst kan uppgå jämkas i motsvarande mån.

19 §⁷

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts utan väsentligt dröjsmål eller om *eljest* synnerliga skäl föreligger.

Beviljas allmän rättshjälp, betalas därefter uppkommande kostnader enligt 9 och 10 §§ av allmänna medel. Av allmänna medel betalas även biträdesersättning för tiden efter det att ansökan om rättshjälp kommit in till den myndighet som har att besluta om allmän rättshjälp. Detsamma gäller biträdeskostnad som uppkommit före ansökningen hos myndighet *eller, i fall som avses i 16 §, före beslutet om rättshjälp*, om arbetet har varit av mindre omfattning eller brådskande art och ansökningen har gjorts *eller beslutet om rättshjälp har fattats* utan väsentligt dröjsmål eller om *det annars finns* synnerliga skäl för det.

Vad som har sagts nu om ersättning till biträde gäller även i fråga om ersättning till bodelningsförrättare.

I fråga om ersättning som avses i 9 § andra stycket 6 skall rätten, i stället för att enligt 18 kap. 13 § rättegångsbalken ålägga den som beviljats allmän rättshjälp betalningsskyldighet, förklara att ersättningen utgör en kostnad för rättshjälpen.

20 §⁸

Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 §, blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandes begäran, om *denne ej själv eller genom någon som i tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd kan behörigen tillvarata sin rätt*.

Beviljas allmän rättshjälp enligt 16 §, blir den som beslutat härom biträde till den rättssökande. I annat fall får biträde förordnas på sökandes begäran, om *han inte kan ta till vara sin rätt själv och inte heller är berättigad att få behövligt bistånd av någon annan*.

I sådan angelägenhet där tingsrätt skall bestå av en lagfaren domare enligt 1 kap. 3 a § rättegångsbalken får biträde förordnas endast om särskilda skäl föreligger med hänsyn till sökandens personliga förhållanden eller sakens beskaffenhet. I ärende om bodelning, som inte avser klander, får biträde inte förordnas.

När biträde kan förordnas enligt 10 kap. 13 § föräldrabalken, förordnas ej biträde enligt denna lag.

21 §

Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå *eller annan som är lämplig för upp-*

Till biträde förordnas advokat *eller biträdande jurist på advokatbyrå. Om det finns skäl för det, får*

⁷ Senaste lydelse 1987: 806.

⁸ Senaste lydelse 1987: 749.

draget. Har sökanden själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Biträde får entledigas om skäl föreligger därtill.

Byte av biträde får ske bara efter särskilt tillstånd. Sådant tillstånd får lämnas om djupgående motsättningar uppstått mellan biträdet och den rättssökande eller om eljest särskilda skäl föreligger.

Biträde får sätta advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution). I övrigt får substitution äga rum bara efter särskilt tillstånd.

Är den rättsliga angelägenheten anhängig vid domstol, ankommer det på domstolen att besluta om förordnande och entledigande samt om särskilt tillstånd till byte och substitution. I annat fall beslutar rättshjälpsnämnden i dessa frågor.

22 §⁹

Biträde, bodelningsförrättare och medlare har rätt till skälig ersättning för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Vid bedömningen av vad som är skäligt arvode skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid som har lagts ned på uppdraget. Regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, domstolsverket fastställer taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättningen.

Vid biträdesbyte enligt 21 § andra stycket gäller i fråga om det nya biträdets rätt till ersättning för arbete som har utförts före beslutet om bytet vad som sägs i 19 § första stycket.

Har biträde, bodelningsförrättare eller medlare genom vårdslöshet eller försummelse föranlett kostnad för rättshjälpen, skall detta beaktas vid

⁹ Senaste lydelse 1987: 806.

ersättningens bestämmande. Om biträde missbrukat sin behörighet att bevilja allmän rättshjälp eller besluta om substitution eller det eljest föreligger särskilda skäl, får ersättningen jämkas.

Ersättning till biträde fastställs i mål eller ärende vid domstol av domstolen. Ersättning till biträde i annat fall och till bodelningsförrättare fastställs av rättshjälpsnämnden. Ersättning till medlare fastställs av domstolen.

Ersättning till biträde skall fastställas i samband med att den rättsliga angelägenheten avgörs genom dom eller beslut eller avslutas på något annat sätt. Ersättning till bodelningsförrättare eller medlare skall fastställas när uppdraget har slutförts.

Om ett biträde har underlåtit att begära ersättning vid den domstol som haft att besluta om den och beror detta på att biträdet inte kände till att angelägenheten varit anhängig vid domstolen eller på något annat ursäktligt misstag, skall rättshjälpsnämnden fastställa ersättningen. Ersättningen skall då alltid stanna på staten.

24 §¹⁰

I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen eller arbetsdomstolen med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande.

I den mån ej särskilda föreskrifter gäller, utgår ersättning för bevisning i mål eller ärende vid allmän domstol, bostadsdomstolen eller arbetsdomstolen med skäligt belopp enligt domstolens bestämmande. Om någon utredningskostnad för den rättssökande inte uppkommit före rättegången, utgår utöver vad som följer av reglerna i rättegångsbalken ersättning också för sådan sakkunnig som avses i 40 kap. 19 § rättegångsbalken med sammanlagt högst 2 000 kr.

25 §¹¹

I angelägenhet, som ej handlägges vid allmän domstol, bostadsdomstolen, marknadsdomstolen eller arbetsdomstolen, beslutar rättshjälpsnämnden om utredning. Utan hinder härav får biträde besluta om

I angelägenhet som inte handläggs vid allmän domstol, bostadsdomstolen eller arbetsdomstolen beslutar rättshjälpsnämnden om utredning. Utan hinder härav får biträde besluta om utredning av

¹⁰ Senaste lydelse 1986: 657.

¹¹ Senaste lydelse 1987: 806.

utredning av mindre omfattning. Samma befogenhet tillkommer bodelningsförrättare.

mindre omfattning. Samma befogenhet tillkommer bodelningsförrättare.

Den som medverkat vid utredning som avses i första stycket har rätt till ersättning enligt föreskrifter som regeringen meddelar. Ingår utredningen i mål eller ärende som har anhängiggjorts vid domstol fastställs ersättningen av domstolen. I annat fall bestämmes ersättningen av rättshjälpsnämnden.

27 §

Finns biträde enligt denna lag, betalas rättshjälpsavgiften till *biträdet* intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns *inte något* biträde, skall rättshjälpsavgiften betalas till staten. Rättshjälpsavgiften får tas ut så snart maximibeloppet har fastställts. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljades, skall den avgift som kan föranledas av höjningen betalas till staten.

Finns biträde *eller bodelningsförrättare* enligt denna lag, betalas rättshjälpsavgiften till *denne* intill det enligt 15 § första stycket fastställda maximibeloppet. Finns *varken* biträde *eller bodelningsförrättare*, skall rättshjälpsavgiften betalas till staten. Rättshjälpsavgiften får tas ut så snart maximibeloppet har fastställts. Har maximibeloppet höjts sedan rättshjälp beviljades, skall den avgift som kan föranledas av höjningen betalas till staten.

Tilläggsavgiften betalas till biträdet när ersättningen till biträdet har fastställts. Biträdet får ta ut förskott på tilläggsavgiften med skäligt belopp. Om det belopp vartill tilläggsavgiften högst får uppgå höjs i samband med att ersättning till biträdet fastställs, skall det belopp som kan föranledas av höjningen och som hänför sig till den ersättningen eller till en tidigare fastställd biträdersersättning betalas till staten.

30 §

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde.

Från ersättning till biträde enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge till *biträdet*. Understiger ersättningen vad som skall avräknas, svarar biträdet, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot staten för mellanskillnaden.

När myndighet fastställt rättshjälpsavgiften och i förekommande fall tilläggsavgiften skall genom dess försorg avräkning göras med den rättssökande och med biträde *eller bodelningsförrättare*.

Från ersättning till biträde *eller bodelningsförrättare* enligt 22 § skall avräknas vad den rättssökande enligt 27 § är skyldig att utge till *denne*. Understiger ersättningen vad som skall avräknas, svarar biträdet *eller bodelningsförrättaren*, om kostnader utöver biträdesersättningen uppkommit för rättshjälpen, mot staten för mellanskillnaden.

Fastställs rättshjälpsavgiften och tilläggsavgiften till lägre belopp än det som den rättssökande inbetalat, får återbetalning av mellanskillnaden anstå, om det finns anledning anta att högre belopp kommer att fastställas på grund av ytterligare kostnader för rättshjälpen.

31 §¹²

I fråga om part som åtnjuter allmän rättshjälp i mål eller ärende vid domstol äger i fråga om kostnaderna för rättshjälpen bestämmelse i lag om parts rättegångskostnad tillämpning utom beträffande ersättning för ränta. Motpart eller annan som är ersättningsskyldig för sådana kostnader skall åläggas att utge ersättningen enligt vad som sägs i 33 §.

Om det döms till äktenskapsskillnad mellan makar efter gemensam ansökan och den ena maken har åtnjutit allmän rättshjälp, skall rätten ålägga den andra maken att betala staten hälften av kostnaderna för rättshjälpen. Om maximibeloppet för den andra makens rättshjälpsavgift skulle ha varit lägre än hälften av rättshjälpskostnaderna, skall åläggandet dock begränsas till vad som motsvarar maximibeloppet. Ersättningsskyldighet skall inte åläggas, om beloppet understiger en viss av regeringen fastställd gräns. Ersättningsskyldighet skall heller inte åläggas om det med hänsyn till omständigheterna annars är obilligt.

Har bodelningsförrättare förordnats och har ena maken åtnjutit allmän rättshjälp, skall rättshjälpsnämnden med motsvarande tillämpning av andra stycket besluta om kostnaderna för bodelningsförrättaren och för utredning som denne har föranstaltat om. Beslutet om ersättningsskyldighet får verkställas enligt vad som är föreskrivet om allmän domstols dom.

Om den rättssökandes rättshjälpsavgift och tilläggsavgift tillsammans med den ersättning som maken har ålagts att betala enligt andra och tredje styckena överstiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

Om den rättssökandes rättshjälpsavgift och tilläggsavgift tillsammans med den ersättning som maken har ålagts att betala enligt andra och tredje styckena *eller som medpart har ålagts att betala enligt 31 a §* överstiger rättshjälpskostnaderna, skall den rättssökande berättigas att få tillbaka den överskjutande delen.

Skall i annat fall beslut meddelas om fördelning av kostnader mellan parter, äger därom gällande bestämmelser motsvarande tillämpning i fråga om kostnaderna för allmän rättshjälp åt part. Därvid skall betalningsskyldighet åläggas för dessa kostnader i deras helhet eller till viss kvotdel utan angivande av bestämt belopp.

31 a §

Har i mål eller ärende vid domstol en kostnad som är gemensam för flera medparter ersatts som en rättshjälpskostnad, skall var och en av de medparter som inte har rättshjälp åläggas att till staten betala den del av kostnaden som kan anses belöpa på honom. Fördelningen skall göras efter huvudtalet, om omständigheterna inte föranleder något annat.

Vid tillämpning av första stycket skall avdrag göras för den del av

¹² Senaste lydelse 1987: 806.

kostnaden som en motpart eller någon annan har ålagts att betala med stöd av 31 §.

32 §¹³

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp *avgöres*, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 31 §.

När mål eller ärende i vilket part har allmän rättshjälp *avgörs*, skall beslut samtidigt meddelas angående ersättningsskyldighet enligt 31 *eller 31 a* §.

När en borgenär har beviljats allmän rättshjälp i angelägenhet som rör försättande i konkurs, skall beslut om ersättningsskyldighet meddelas senast i samband med att utdelningen i konkursen fastställs.

34 §

Allmän rättshjälp skall upphöra om

1. rättshjälpsavgift eller tilläggsavgift ej erlaggs enligt 27 §,

2. den rättssökande lämnat oriktig uppgift och rättshjälp *ej* skulle ha beviljats om *riktig uppgift* lämnats,

2. den rättssökande lämnat oriktig uppgift *eller underlåtit att lämna en uppgift som han visste eller hade skälig anledning anta var av betydelse för bedömningen av hans ansökan* och rättshjälp *inte* skulle ha beviljats om *riktiga och fullständiga uppgifter* hade lämnats,

3. den rättssökande uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämnat oriktig uppgift, som varit ägnad att leda till befrielse från eller till för låg rättshjälpsavgift,

4. den rättssökande ej längre kan anses ha befogat intresse av att få sin sak behandlad, eller

5. de ekonomiska förhållandena ändrats i sådan mån att den rättssökande ej längre är berättigad till allmän rättshjälp.

Om allmän rättshjälp har beviljats trots att det föreligger ett sådant fall som avses i 8 § 7, får det beslutas att rättshjälpen skall upphöra.

Första stycket 3 och 4 och andra stycket gäller ej, om det är uppenbart obilligt att rättshjälpen upphör.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt första stycket, skall den som haft rättshjälp själv bära kostnaderna för denna. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall betalas av staten, om det föreligger särskilda skäl.

Om det beslutas att allmän rättshjälp skall upphöra enligt andra stycket, skall kostnaderna för rättshjälpen betalas av staten. Det får dock beslutas att kostnaderna helt eller delvis skall bäras av den som haft rättshjälp, om det föreligger särskilda skäl.

Beslut i fråga om upphörande av allmän rättshjälp meddelas, om den rättsliga angelägenheten är anhängig vid domstol, av domstolen och i annat fall av rättshjälpsnämnden. Sådant beslut får också meddelas i samband med prövning av besvär enligt 49 §.

¹³ Senaste lydelse 1987:682.

41 §¹⁴

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas i mål eller ärende

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8 eller 9 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

1. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående intagning enligt 8, 9 eller 10 § eller utskrivning enligt 16 eller 19 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall,

2. hos utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden angående inskrivning i eller utskrivning från vårdhem eller specialistsjukhus enligt 35 § lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda,

3. angående beredande av vård enligt lagen (1980: 621) med särskilda bestämmelser om vård av unga eller omedelbart omhändertagande enligt 6 § samma lag eller angående upphörande av sådan vård enligt 5 § samma lag eller hos förvaltningsdomstol vid överklagande enligt 20 § första stycket 1 samma lag,

4. hos förvaltningsdomstol angående beredande av vård enligt lagen (1981: 1243) om vård av missbrukare i vissa fall, angående omedelbart omhändertagande enligt 8 § eller vid överklagande av beslut om förlängning enligt 16 § samma lag,

5. angående utvisning enligt 38, 43, 47 eller 48 § utlänningslagen (1980: 376) samt vid utredning hos polismyndighet när fråga har uppkommit om utvisning enligt angivna lagrum,

6. angående avvisning enligt utlänningslagen, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk eller utlänningsningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *en vecka*,

7. angående verkställighet enligt utlänningslagen, om anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk med stöd av 85 eller 86 § samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 87 § samma lag eller om utlänningsningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *en vecka*,

6. angående avvisning enligt utlänningslagen, dock ej hos polismyndighet, såvida icke anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk eller utlänningsningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *tre dagar*,

7. angående verkställighet enligt utlänningslagen, om anledning föreligger att överlämna ärendet till statens invandrarverk med stöd av 85 eller 86 § samma lag eller hänskjuta ärendet dit med stöd av 87 § samma lag eller om utlänningsningen enligt 50 eller 52 § samma lag hållits i förvar längre än *tre dagar*,

8. angående föreskrifter som meddelats enligt 13 §, 48 § eller 74 § andra stycket utlänningslagen,

9. angående hemsändande av utlänningsning med stöd av 104 § första stycket utlänningslagen,

10. angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. brottsbalken,

11. angående verkställighet utomlands av frihetsberövande påföljd enligt lagen (1963: 193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge

¹⁴ Senaste lydelse 1986: 238.

angående verkställighet av straff m. m. eller lagen (1972: 260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom,

12. angående utlämning enligt lagen (1970: 375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling,

13. angående kastrering enligt lagen (1944: 133) om kastrering, om giltigt samtycke till åtgärden ej lämnats,

14. hos regeringen enligt 1 § andra stycket lagen (1975: 1360) om tvångs-åtgärder i spaningssyfte i vissa fall,

15. hos allmän förvaltningsdomstol angående intagning på sjukhus enligt 7, 14 eller 15 § smittskyddslagen (1968: 231) eller angående utskrivning från sjukhus enligt samma lag.

43 §

Rättshjälp genom offentligt biträde beviljas efter ansökan eller då annars anledning föreligger. Ansökan får göras av den som kan beviljas rättshjälp och i mål eller ärende som anges i 41 § 1 även av annan som får föra talan i målet eller ärendet.

Rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Dock ankommer prövningen i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 3 på länsrätten, i ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14 på rättshjälpsnämnden, i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 12 på länsrätten samt i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 5–9 eller 14 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer.

Rättshjälp beviljas och biträde förordnas av den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Dock ankommer prövningen i ärende hos socialnämnd eller social distriktsnämnd enligt 41 § 3 på länsrätten, i ärende som avses i 41 § 5–9, 13 eller 14 på rättshjälpsnämnden, i ärende hos polismyndighet enligt 41 § 12 på länsrätten samt i annat ärende hos regeringen än som avses i 41 § 5–9 eller 14 på departementstjänsteman som regeringen bestämmer.

Har myndigheten skilt målet eller ärendet från sig, äger under tiden till dess talan fullföljts eller tiden för fullföljd utgått andra stycket motsvarande tillämpning.

Rättshjälp utgår även när talan fullföljs eller meddelat beslut underställs annan myndighets prövning eller saken överlämnas till annan myndighets avgörande.

Ansökan om rättshjälp genom offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Gäller ansökan ärende som avses i 41 § 5–9 eller 14, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.

Ansökan om rättshjälp genom offentligt biträde ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. Gäller ansökan ärende som avses i 41 § 5–9, 13 eller 14, ges dock ansökan in till rättshjälpsnämnden.

Myndighet som inte själv får bevilja rättshjälp skall till behörig myndighet med eget yttrande överlämna ingiven ansökan med därvid fogade handlingar eller anmäla behovet av offentligt biträde.

44 §

Har den som beviljats rättshjälp enligt 41 § till offentligt biträde själv föreslagit någon som är lämplig, skall denne förordnas, om ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Har både den unge och vårdnadshavaren beviljats rättshjälp i mål eller ärende som avses i 41 § 3, förordnas gemensamt biträde, om det ej finns motstridiga intressen mellan dem.

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 21 § första stycket sista meningen, andra och tredje styckena, 22 § första och *andra* styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.

I fråga om beslut som meddelas med stöd av andra stycket äger 43 § andra och tredje styckena motsvarande tillämpning.

Ersättning till offentligt biträde utgår av allmänna medel.

Till offentligt biträde förordnas advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Om det finns skäl för det, får någon annan lämplig person förordnas till offentligt biträde. Har sökanden själv föreslagit någon som får förordnas, skall denne förordnas, om *inte* hans anlitande skulle medföra ökade kostnader eller i övrigt särskilda skäl föranleder annat. Har både den unge och vårdnadshavaren beviljats rättshjälp i mål eller ärende som avses i 41 § 3, förordnas gemensamt biträde, om det ej finns motstridiga intressen mellan dem.

I fråga om offentligt biträde äger bestämmelserna i 19 § första stycket, 21 § första stycket sista meningen, andra och tredje styckena, 22 § första och *tredje* styckena samt 23 § motsvarande tillämpning.

47 §

Rådgivning sker mot en avgift av *åttio*fem kronor för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som har satts ned utgår ersättning av allmänna medel till den som har meddelat rådgivningen.

Rådgivning sker mot en avgift som för varje påbörjad tidsperiod om femton minuter *motsvarar en fjärdedel av grundavgiften för maximibeloppet för rättshjälpsavgiften*. Avgiften får sättas ned så att den ej överstiger det maximibelopp för rättshjälpsavgiften som skulle ha fastställts om allmän rättshjälp hade beviljats. För vad som har satts ned utgår ersättning av allmänna medel till den som har meddelat rådgivningen.

Den som har meddelat rådgivningen har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för de kostnader för tolk och för översättning som uppdraget har krävt. Ersättningen fastställs av rättshjälpsnämnd.

Beviljas allmän rättshjälp efter rådgivning, skall kostnaden för rådgivningen anses som en kostnad för den allmänna rättshjälpen. Erläggande av rådgivningsavgift skall anses som betalning på rättshjälpsavgift.

49 §

I fråga om talan mot domstols beslut enligt denna lag tillämpas vad som i allmänhet gäller om talan mot beslut av domstolen.

Mot beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket föres talan hos besvärsnämnden genom besvär. Mot beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får talan dock ej föras.

Beslut enligt denna lag av rättshjälpsnämnd eller annan förvaltningsmyndighet som ej omfattas av första stycket överklagas hos besvärsnämnden. *Beslut av utskrivningsnämnd överklagas dock hos psykiatriska nämnden.*

Mot beslut av advokat eller biträdande jurist på allmän advokatbyrå får talan *inte* föras.

Talan får ej föras mot besvärsnämndens beslut enligt denna lag.

Talan får ej föras mot besvärsnämndens *eller psykiatriska nämndens* beslut enligt denna lag.

49 a §

Talan mot beslut i fråga om rättshjälp får föras, förutom av enskild part, av domstolsverket. Räknas besvärstid från den dag då part fått del av beslutet, får domstolsverket likväl ej väcka besvärstalan senare än två månader från dagen för beslutet. Domstolsverket får föra talan även till förmån för enskild part.

Talan mot beslut i fråga om rättshjälp får föras även av annan myndighet som regeringen bestämmer. Därvid skall vad i första stycket sägs om domstolsverkets talerätt tillämpas.

Undanröjes beslut om rättshjälp, skall den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av staten.

Undanröjs annat beslut om rättshjälp *än sådant som avser offentligt biträde*, skall den som haft rättshjälpen själv bära kostnaderna för denna. Föreligger särskilda skäl, får dock förordnas att kostnaderna eller del därav skall betalas av staten.

49 c §

Ett biträde som överklagat ett beslut om ersättning får i den högre instansen åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk endast om det finns skäl för det.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1988. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i de fall där rättshjälp har sökts före ikraftträdandet.

2 Förslag till
Lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 1987/88: 73
Bilaga 6

Härigenom föreskrivs att i rättegångsbalken skall införas en ny paragraf, 21 kap. 10 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

10 a §

En offentlig försvarare som överklagat ett beslut om ersättning får i den högre instansen åberopa nya omständigheter till stöd för sitt anspråk endast om det finns skäl för det.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1988.

Lagrådet

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1987-10-01

Närvarande: f. d. regeringsrådet Wieslander, regeringsrådet Wadell och justitierådet Magnusson.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 25 juni 1987 har regeringen på hemställan av statsrådet Wickbom beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429), m. m.

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Eugène Palmér.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till ändring i rättshjälpslagen

Under de år rättshjälpslagen har varit i kraft har den ändrats flera gånger. Den har därmed också blivit alltmer komplicerad och svårtillgänglig. De ytterligare ändringar som nu föreslås är knappast ägnade att göra lagen enklare. Det är att beklaga att det inte har ansetts möjligt att nu ta ett större grepp i syfte att göra rättshjälpsystemet lättare att handskas med.

Lagrådet har emellertid förståelse för att, när det föreslås ändringar som sakligt sett är såpass begränsade som i detta ärende, man behåller den nuvarande lagens ram. Det kan också med visst fog sägas att lagen, med alla dess ofullkomligheter, efter hand har kommit att bli inarbetad hos de myndigheter och andra som ofta kommer i kontakt med den.

Det får dock anses angeläget att arbetet på en revision av rättshjälpsystemet fortsätter. Lagrådet noterar med tillfredsställelse att bl. a. sådana frågor som gäller domstolars och andra myndigheters beslutsbefogenheter är under utredning. Lagrådet vill i det sammanhanget understyrka det önskvärda i att olika rättshjälpsfrågor inte bara handläggs inom den myndighet som är bäst skickad för uppgiften utan också hanteras på den nivå inom myndigheten som är mest rationell. Denna fråga berördes i prop. 1978/79: 90, där det ansågs böra övervägas att i vissa fall låta domstolar avgöra rättshjälpsärenden i en mindre kvalificerad sammansättning än den som gäller för själva saken (prop. s 495 o. 517).

6 §

I paragrafens *andra stycke* regleras frågan i vad mån en underhållsbörda skall påverka den rättssökandes beräknade årsinkomst vid bedömningen av om han är berättigad till allmän rättshjälp. Enligt den föreslagna nya lydelsen skall endast underhåll till närstående beaktas.

Vilka som innefattas i begreppet närstående anges inte i lagtexten. Enligt motiven är emellertid avsikten att hit skall höra make, tidigare make, sambo, egna barn och sådana styvbarn som den rättssökande är underhållsskyldig mot enligt 7 kap. 5 § föräldrabalken.

Begreppet närstående har i andra sammanhang en mera vidsträckt innebörd (se t. ex. 35 § 1 a mom. kommunalskattelagen). Vill man att begreppet här skall ha den nyss angivna, inskräntare omfattningen, bör detta lämpligen framgå av lagtexten. Det mest praktiska synes emellertid vara att man inte alls använder sig av begreppet närstående i lagen utan i stället direkt anger de kategorier som avses. Om härvid ordet sambo nämns utan närmare precisering får det ges den innebörd som det har i allmänt språkbruk (jfr prop. 1986/87: 1 s. 394). Innebörden blir därmed vidsträcktare än enligt 1 § lagen (1987: 232) om sambors gemensamma hem.

Lagrådet föreslår alltså att andra stycket i förevarande paragraf inleds på följande sätt: "Bidrar den rättssökande till underhållet av make, tidigare make, sambo, eget barn eller annans barn som den rättssökande är underhållsskyldig mot enligt 7 kap. 5 § föräldrabalken, ökas beloppet enligt första stycket. . . ."

8 §

Paragrafens *första stycke* föreslås bli kompletterat med en ny punkt 9, enligt vilken allmän rättshjälp inte får beviljas i angelägenhet rörande trafiksskadersättning enligt trafikskadelagen (1975: 1410) eller rörande skadestånd som kan betalas från en föreliggande ansvarsförsäkring. Från denna regel uppställs emellertid vissa undantag, såvitt gäller den skadelidande. Denne skall således enligt förslaget kunna beviljas allmän rättshjälp, om angelägenheten rör annan skada än personskada eller är anhängig vid domstol.

Undantaget beträffande den skadelidande har utformats med utgångspunkt i den praxis som enligt motiven normalt tillämpas av försäkringsbolagen och som innebär att bolagens åtaganden i fråga om den skadelidandes kostnader för juridiskt biträde vid skaderegleringen begränsas till personskador. Vid andra skador – sakskador eller rena förmögenhetsskador – liksom när skadeståndsärendet har gått till domstol brukar, enligt vad som anges i motiven, försäkringsbolagen inte ta något ansvar för den skadelidandes kostnader för förfarandet.

Att, som här har skett, utforma en lagregel på grundval av försäkringsbolagens praxis medför vissa problem. Formellt sett är bolagen oförhindrade att ändra sin praxis och kan därmed också rycka undan grunden för lagstiftningen. I praktiken torde dock bolagens praxis genom lagstiftningen i viss grad låsas fast. Det är då angeläget att denna praxis är ändamålsenligt utformad.

Det torde få accepteras att ett försäkringsbolag som har meddelat en trafikförsäkring eller ansvarsförsäkring upphör att ta ansvar för den skadelidandes förfarandekostnader när skadeståndsärendet har gått så långt som till domstol. Lagrådet har således ingenting att invända mot att lagstiftningen utformas i enlighet med en sådan praxis. Att däremot, när det gäller skadereglering utom rätta, göra skillnad mellan å ena sidan personskador och å andra sidan sakskador och allmänna förmögenhetsskador framstår som diskutabelt. I åtskilliga fall torde ett skadeståndsärende innefatta såväl en personskada som en annan typ av skada. Att i så fall göra en

uppdelning, så att försäkringsbolaget står för endast en del av den skadelidandes förfarandekostnader, förefaller mindre praktiskt. En klar förenkling av systemet skulle uppnås, om bolagen helt och hållet tar på sig förfarandekostnaderna utom rätta såväl i fallen med blandade skador som när det enbart är fråga om sakskada eller allmän förmögenhetsskada. Lagrådet saknar underlag för att bedöma hur stora försäkringsbolagens kostnadsökningar i så fall skulle bli. Under förutsättning att kostnadsökningarna inte blir alltför stora får det emellertid anses önskvärt att bolagens praxis ändras på angivet sätt. I den diskuterade undantagsregeln i punkt 9 skulle i så fall föreskrivas endast att den skadelidande får beviljas rätts-hjälp, om angelägenheten är anhängig vid domstol.

I ett nytt *fjärde stycke* har tagits in en bestämmelse om allmän rättshjälp i angelägenhet rörande bodelning. Lagrådet har ingen erinran mot bestämmelsen i sak. Hela paragrafen skulle emellertid vinna i överskådlighet, om bestämmelsen tas in som en särskild punkt, lämpligen punkt 7, i första stycket. Bestämmelsen kan då ges följande lydelse: "7. i angelägenhet rörande bodelning, om det inte finns särskilda skäl med hänsyn till boets beskaffenhet och makarnas personliga förhållanden."

Som följd av vad som nu har föreslagits får punkterna 7–9 i det remitterade förslaget numreras om.

13 §

I paragrafens *första stycke* bör, på samma sätt som i 6 § andra stycket, anges de personkategorier som avses innefattade i begreppet närstående.

22 §

Rättshjälpslagen är uppbyggd på sådant sätt att det förutsätts att beslut om ersättning till biträde skall meddelas när mål eller ärende avgöres (jfr ex. vis 28 och 32 §§). Härav torde följa att begäran om ersättning skall inges före målets eller ärendets avgörande. Några uttryckliga bestämmelser härom finns inte i rättshjälpslagen. I rättegångsbalken finns emellertid allmänna bestämmelser i 18 kap. 14 § som säger att då rätten avgör mål, vari part yrkat ersättning för rättegångskostnad, skall rätten samtidigt besluta om rättegångskostnaden. Vidare stadgas i paragrafen att part skall framställa yrkande om rättegångskostnad innan handläggningen avslutas och att, om han inte gör det, får han inte därefter föra talan om den kostnad som uppkommit vid domstolen. Denna bestämmelse har, med undantag för enstaka, speciella fall, tillämpats av de domstolar för vilka rättegångsbalken gäller i fråga om kostnad enligt rättshjälpslagen.

Någon bestämmelse som svarar mot 18 kap. 14 § rättegångsbalken gäller däremot inte beträffande rättegångskostnad vid förvaltningsdomstolar. Regeringsrätten har också funnit att begäran om ersättning för rättshjälp i regeringsrätten, som biträde enligt rättshjälpslagen lämnat in till regeringsrätten efter det att målet avgjorts, skulle tas upp till prövning och att domstolen borde fastställa ersättningen, RÅ 1980 2: 43 (plenavgörande).

Den tolkning som regeringsrätten sålunda funnit ofrånkomlig medför uppenbara olägenheter. (Jfr bl. a. RÅ 1982 2: 26.)

Även om denna fråga inte uttryckligen behandlas i remissen är de föreslagna femte och sjätte styckena utformade på sådant sätt att den brist i lagstiftningen, som ligger däri att någon motsvarighet till bestämmelserna i 18 kap. 14 § rättegångsbalken inte gäller för förvaltningsdomstolarna, nu kan anses bli botad.

Det föreslagna femte stycket innebär alltså för det första att ersättning till biträde skall fastställas i samband med att den rättsliga angelägenheten avgörs genom dom eller beslut eller avslutas på annat sätt och att fastställande således inte får ske tidigare eller senare. Härav följer att begäran om ersättning måste ske innan handläggningen avslutas och att ersättningsanspråk som framställs senare skall avvisas.

Såsom upptagits i det föreslagna sjätte stycket behövs dock någon slags ventil för speciella fall. För att understryka den innebörd av femte stycket, som angivits i det föregående, bör sjätte stycket lämpligen avfattas på följande sätt: "Om ett biträde har underlåtit att i tid begära ersättning vid den domstol som haft att besluta om den och biträdet därigenom har förlorat rätten att få ersättning fastställd av domstolen, får rättshjälpsnämnden fastställa ersättning under förutsättning att biträdet inte kände till att angelägenheten varit anhängig vid domstolen eller att underlåtenheten beror på något annat ursäktligt misstag. Ersättningen skall då alltid stanna på staten."

Med denna lösning förlorar regeringsrättens nyssnämnda pleniavgörande sin betydelse.

Det kan anmärkas att för förvaltningsdomstolarnas del skulle frågan ha kunnat lösas genom att i förvaltningsprocesslagen hänvisa till 18 kap. 14 § rättegångsbalken. Eftersom frågan om rättegångskostnader i allmänhet inte behandlas i förvaltningsprocesslagen och då den i remissen föreslagna ordningen behövs för andra myndigheter, är den valda lösningen att föredra.

Den föreslagna ordningen för fastställande av ersättning till biträde vid allmän rättshjälp bör gälla även för fastställande av ersättning till offentligt biträde. I 44 § bör alltså hänvisas även till 22 § femte och sjätte styckena.

24 §

Paragrafen har kompletterats med en bestämmelse som är avsedd att ge rättshjälpsbiträden befogenhet att på rättshjälpens bekostnad besluta om utredning i mindre omfattning även när angelägenheten är anhängig vid domstol. Som förutsättning för denna befogenhet gäller dock enligt det remitterade förslaget att någon utredningskostnad för den rättssökande inte har uppkommit före rättegången.

Den angivna förutsättningen leder till att rättshjälpsbiträden avskärs från möjligheten att besluta om utredning under rättegången även i sådana fall då det dessförinnan har gjorts utredning i en helt annan fråga eller då den tidigare utredningskostnaden har uppgått till ett mycket blygsamt belopp. Att den uppställda förutsättningen kan få ett sådant resultat förefaller

mindre tillfredsställande och talar för att den får utgå. Intresset av att i möjligaste mån förenkla lagstiftningen talar i samma riktning. De ökade rättshjälpskostnader som kan uppstå, om rättshjälpsbiträden alltid får rätt att besluta om utredning i den omfattning som följer av huvudregeln, torde också vara försumbara.

Med hänsyn till det anförda föreslår lagrådet att paragrafens andra mening får följande lydelse: "Utöver vad som följer av rättegångsbalken utgår ersättning också för sådan sakkunnig som avses i 40 kap. 19 § rättegångsbalken med sammanlagt högst 2 000 kr."

34 §

I första stycket punkt 2 har sedan rättshjälpslagen infördes funnits en bestämmelse om att rättshjälpen skall upphöra om oriktig uppgift lämnats av sökanden och rättshjälpen inte skulle ha beviljats om riktig uppgift lämnats. Den föreslagna ändringen innebär att rättshjälpen även skall upphöra om sökanden underlåtit att lämna en uppgift som han visste eller hade skälig anledning anta var av betydelse för hans ansökan och rättshjälp inte skulle ha beviljats om fullständiga uppgifter hade lämnats.

Innebörden av det föreslagna tillägget skall ses mot bakgrund av vad som för närvarande gäller enligt punkt 2 dvs. vad som avses i rättshjälpslagen med uttrycket oriktig uppgift. Något förtydligande uttalande om detta har inte tidigare gjorts i förarbetena till rättshjälpslagen eller ändringar i denna lag. Däremot finns det såväl i kommittéförslaget som i remissen uttalanden om vad som avses med oriktig uppgift som grund för rättshjälpens upphörande. Enligt kommittén har kritik riktats mot att beslut om rättshjälpens upphörande f. n. inte meddelas, om sökanden i sin ansökan visserligen inte lämnat direkt oriktiga uppgifter men underlåtit att nämna en viss omständighet av betydelse, t. ex. att den angelägenhet för vilken rättshjälpen beviljats hade visst samband med en av sökanden bedriven näringsverksamhet. I remissen anges att tillägget i 34 § första stycket punkt 2 syftar på i och för sig korrekta men ofullständiga uppgifter.

Inom åtskilliga rättsområden medför oriktig uppgift och oriktigt meddelande påföljder och sanktioner av olika slag. Så är fallet inom skatteområdet bl. a. vad gäller skattetillägg och eftertaxering enligt taxeringslagen (1956:623) och skattebedrägeri och vårdslös skatteuppgift enligt skattebrottslagen (1971:69). I dessa författningar har begreppet oriktig uppgift samma innebörd (se prop. 1971:10 s. 247). Därmed avses positivt oriktig uppgift, bristfällig och ofullständig uppgift samt underlåtenhet att lämna uppgift av betydelse. Samma betydelse av begreppet oriktig uppgift tillämpas allmänt inom förvaltningsrätten.

Enligt lagrådets mening är det angeläget att begreppet oriktig uppgift har samma innebörd i rättshjälpslagen som i de nämnda författningarna. Med oriktig uppgift bör således i rättshjälpslagen inte såsom nu föreslagits avses endast positivt oriktiga uppgifter. Även ofullständiga och utelämnade uppgifter bör inbegripas i begreppet. Vid denna tolkning av vad som är oriktig uppgift skall det föreslagna tillägget i bestämmelsen utgå. Om, såsom det anges i remissen, rättshjälpen i vissa fall bör kunna kvarstå trots att i och

för sig oriktiga uppgifter lämnats, synes detta böra lösas genom att en säkerhetsventil införs. (Jfr 116 h § taxeringslagen.)

Den av lagrådet beskrivna tolkningen av begreppet oriktig uppgift stämmer med uttalanden i domstolsverkets rättshjälpshandbok. I handboken (34.1 s. 3) sägs att med oriktig uppgift åsyftas i första hand oriktiga uppgifter om den rättssökandes ekonomiska förhållanden men även sådana förhållanden som anges i 8 § rättshjälpslagen. Även förtigande av uppgifter anses enligt handboken som oriktig uppgift.

Med lagrådets tolkning av begreppet oriktig uppgift uppnås överensstämmelse med det föreslagna tillägget i 15 §, enligt vilket lämnande av "oriktig uppgift" kan utgöra grund för jämkning av rättshjälpsavgift.

Enligt lagrådets mening bör den risk som kan föreligga att en sökande oavsiktligt utelämnar en uppgift av betydelse för rättshjälpen eller endast lämnar en ofullständig sådan uppgift kunna minimeras genom utformningen av en ny ansökningsblankett. I blanketten bör utrymme ges för uppgifter som bl. a. förhållanden som avses i 8 § rättshjälpslagen och för särskilda upplysningar.

Lagrådet föreslår sålunda att 34 § första stycket punkt 2 inte ändras.

44 §

I paragrafens *andra stycke* bör, som förutskickats under 22 §, tas in en hänvisning även till 22 § femte och sjätte styckena.

49 c §

Enligt paragrafen, som är ny, får ett biträde som har klagat över ett ersättningsbeslut åberopa nya omständigheter i högre instans endast om det finns skäl för det. Syftet med bestämmelsen är att förmå biträdena att tillhandahålla den första instansen ett fullgott underlag för bedömningen av den begärda ersättningens skälighet.

Redan i dag torde det åligga rättshjälpsbiträden att se till att de domstolar och andra myndigheter som har att pröva biträdenas ersättningsanspråk i första instans har ett tillfredsställande underlag för prövningen. Frågan om hur pass utförliga kostnadsräkningar biträdena bör vara skyldiga att ge in har diskuterats i förarbetena till gällande lagregler och har också belysts i rättspraxis.

Det kan starkt ifrågasättas om den nu diskuterade bestämmelsen är ägnad att medföra en skärpning av biträdenas åligganden och därmed en förbättrad kostnadskontroll i första instans. Det bör observeras att det endast krävs "skäl" för att ett biträde skall få åberopa nya omständigheter i den högre instansen.

Till detta kommer att den föreslagna bestämmelsen stämmer mindre väl med 37 § första stycket förvaltningsprocesslagen, där det beträffande mål som kräver prövningstillstånd sägs att omständighet eller bevis, som klaganden åberopar först i regeringsrätten, får beaktas endast om det föreligger särskilda skäl.

Med hänsyn till det anförda avstyrker lagrådet att paragrafen införs.

De omständigheter som har anförts mot den föreslagna 49 c § rättshjälpslagen talar till stor del också mot förslaget till 21 kap. 10 a § rättegångsbalken. Även enligt denna paragraf är det tillräckligt med "skäl" för att nya omständigheter skall få åberopas i högre instans, och det kan starkt ifrågasättas om paragrafen kommer att medföra en bättre kostnadskontroll i underinstansen.

Lagrådet förordar därför att även 21 kap. 10 a § rättegångsbalken får utgå.

	sid
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Lagförslag	2
1. Lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)	2
2. Lag om ändring i rättegångsbalken	19
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 3 december 1987 ..	20
1 Inledning	20
2 Allmän motivering	24
2.1 Utgångspunkter	24
2.2 Den allmänna rättshjälps tillämpningsområde	27
2.2.1 Rättshjälp i angelägenheter som rör skadestånd	27
2.2.2 Rättshjälp i angelägenheter som rör fastigheter, byggnader, motordrivna fordon, husvagnar eller båtar	30
2.2.3 Rättshjälp vid bodelning	34
2.2.4 Allmän rättshjälp i utlänningsärenden	37
2.3 Vilka skall ha rätt till allmän rättshjälp?	41
2.4 De rättssökandes andel av kostnaderna	43
2.4.1 Rättshjälps- och tilläggsavgifterna	43
2.4.2 Försäkringsersättning för rättshjälpsavgiften	49
2.5 Rättshjälps förmåner	50
2.5.1 Inledning	50
2.5.2 Utomprocessuell utredare — privat sakkunnig — tekniskt biträde	50
2.5.3 Blodundersökning i faderskapsmål	53
2.5.4 Ansvarsförbindelse	55
2.6 Förordnande av biträde m. m	56
2.6.1 Inledning	56
2.6.2 Vem får förordnas till biträde?	57
2.6.3 Rättshjälpsbiträdets rätt att sätta annan i sitt ställe	59
2.6.4 Biträdesbyte	60
2.7 Omprövning av rättshjälpsfrågor	61
2.7.1 Rättshjälp i högre instans	61
2.7.2 Jämkning av egenavgiften	61
2.7.3 Rättshjälps upphörande	62
2.8 Ersättningsfrågor	64
2.8.1 Grunderna för att bestämma biträdesersättningen	64
2.8.2 Retroaktiv biträdesersättning	66
2.8.3 Kostnadskontrollen	68
2.8.4 När skall ersättningen fastställas?	70
2.9 Ansvaret för rättshjälpskostnader i vissa fall	71
2.9.1 Inledning	71
2.9.2 Medparts ansvar för rättshjälpskostnader vid gemensam talan	72
2.10 Rättshjälp åt misstänkt i brottmål	73
2.11 Rättshjälp genom offentligt biträde	76
2.11.1 Inledning	76
2.11.2 Tillämpningsområdet	78
2.11.2.1 Inledning	78
2.11.2.2 Offentligt biträde i ärenden enligt 10 § lagen (1966: 293) om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV)	79

2.11.2.3	Offentligt biträde vid förvarstagande enligt utlänningslagen (1980: 376)	80
2.11.2.4	Offentligt biträde vid vissa tvångsåtgärder enligt smittskyddslagen (1968: 231)	81
2.11.3	Presumptionsregeln om rätt till biträde	83
2.11.4	Vem får förordnas till offentligt biträde?	85
2.12	Rådgivning	86
2.13	Organisationsfrågor	88
2.13.1	Inledning	88
2.13.2	Vissa myndigheters behörighet i frågor om allmän rättshjälp	89
2.13.3	Vissa myndigheters behörighet i frågor om offentligt biträde	90
2.13.4	Behörigheten att fastställa biträdesersättning	91
2.14	Verkställighet av avräkningsbeslut m. m.	93
2.15	Ikraftträdande m. m.	95
3	Upprättade lagförslag	95
4	Specialmotivering	95
4.1	Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1972: 429)	95
4.2	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	114
5	Hemställan	114
6	Beslut	114
Bilaga 1	Sammanfattning av rättshjälpskommitténs huvudbetänkande (SOU 1984: 66) Den allmänna rättshjälpen	115
Bilaga 2	Sammanfattning av rättshjälpskommitténs betänkande (SOU 1985: 4) Rättshjälp. Offentliga biträden, organisationsfrågor m. m.	119
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över huvudbetänkandet	124
Bilaga 4	Förteckning över remissinstanser som yttrat sig över organisationsbetänkandet	125
Bilaga 5	Regeringens beslut den 19 februari 1987 (dnr 1763—83)	126
Bilaga 6	De till lagrådet remitterade lagförslagen	129
Bilaga 7	Lagrådets yttrande	146